

Adli Yardım Avukatları İçin Türkiye'de Kadınların Adalete Erişimine Dair El Kitabı

Hazırlayan:

Lori Mann, Uluslararası danışman
Ceren Akkaya, Ulusal danışman
Sevinç Eryılmaz, Ulusal danışman

Bu proje Avrupa Birliği ve
Avrupa Konseyi tarafından
finanse edilmektedir

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Bu proje Avrupa Konseyi
tarafından yürütülmektedir

Bu el kitabı, "Batı Balkanlar ve Türkiye'ye Yönelik Yatay Destek Programı 2019 - 2022" ortak programının bir parçası olan "Türkiye'de Kadınların Adalete Erişiminin Desteklenmesi" başlıklı Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi ortak projesinin fonları kullanılarak hazırlanmıştır. Burada ifade edilen görüşler hiçbir şekilde taraflardan herhangi birinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Metnin bütünlüğünün korunması, yapılan alıntının bağlam dışı kullanılmaması, eksik bilgi verilmemesi veya metnin niteliği, kapsamı veya bağlamı açısından okuyucunun yanlış yönlendirilmemesi kaydıyla ve ticari amaca yönelik olarak kullanılmaması şartıyla (500 kelimeye kadar) alıntı yapılabilir. Kaynak metin "© Avrupa Konseyi, (Kasım) 2022" ibaresi ile birlikte mutlaka belirtilmelidir.

Belgenin tamamının ya da belirli kısımlarının çoğaltılması/ çevirisi ile ilgili diğer her türlü talep için Avrupa Konseyi İletişim Müdürlüğü ile irtibata geçilmelidir (F-67075 Strasbourg Cedex veya publishing@coe.int).

Bu belge ile ilgili diğer yazışmalar için Demokrasi Genel Müdürlüğü; Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bölümü, Avenue de l'Europe F-67075 Strasbourg Cedex, France, Tel. +33 (0)3 88 41 20 00 E-mail: Horizontal.Facility@coe.int ile irtibata geçilmelidir.

Kapak Fotoğrafı: Shutterstock
Sayfa düzeni: Avrupa Konseyi

© Avrupa Konseyi, Kasım 2022. Tüm hakları saklıdır. Lisans sahibi belirli koşullar altında Avrupa Birliği'dir.

İçindekiler

1.Giriş	11
2.Kadınların adalete erişimi	11
2.1 Temel kavramlar	11
2.1.1 Tanımlar	12
2.1.2 Kadınların adalete erişimine ilişkin uluslararası ve ulusal belgeler	12
2.1.3 Adalete erişimin önündeki engeller	14
2.1.3.1 Toplumsal cinsiyet ve bileşik klişeler	15
2.1.3.2 Adli ön yargılar	18
3. Adli yardım	19
3.1 Adli yardım hakkı	19
3.1.1 Ücretsiz adli yardıma erişim kriterleri	20
3.1.1.1 Hukuk davaları	20
3.1.1.2 Ceza davaları	21
3.1.2 Sağlanan adli yardım hizmetlerinin kapsamı	21
3.2 Gereken özen	22
3.2.1 Bilgi verme yükümlülüğü	22
3.2.1.1 Yasal seçenekler ve kovuşturmanın seyri	23
3.2.1.2 Kovuşturmayla ilgili güncellemeler ve kovuşturma sonuçları	23
3.2.1.3 TCDŞ mağdurlarına yönelik hizmetlere ve korumaya yönlendirme	23
3.2.1.4 Diğer mevcut şikâyet mekanizmaları	24
3.2.1.4.1 Arabuluculuk/uzlaştırma ile ilgili sınırlamalar	24
3.2.2 Eşitlik ve kesişimsellik	25
3.2.2.1 Engelliler: Erişilebilirlik ve makul düzenlemeler	25
3.2.2.2 Çeviri/sözlü tercüme	26
3.2.3 Proaktif avukatlık	26
3.2.3.1 Stratejik davalama	26
3.3. Kurumsal yapı	27
3.3.1 Cezai ve hukuki meseleler arasındaki ayırım	27
3.3.2 Uzmanlık eğitimi	27
4.Kadına yönelik şiddet	28
4.1 Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin biçimleri	28
4.1.1 AİHM içtihadı	29
4.2 Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin dinamikleri	30
4.2.1 Zorlayıcı kontrol, güç ve kontrol çarkı ve şiddet döngüsü	30
4.2.2 Şiddet döngüsü ve kaçmanın önündeki engeller	31
4.3 KYŞ mağdurları ve diğer hassas kişi kategorileri ile görüşme	33
4.3.1 Görüşme için ipuçları	33
4.3.1.1 Zamanlama, olası gecikmeler ve koşullardaki değişiklikler	33
4.3.1.2 Görüşme ortamı	34
4.3.1.3 Toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşım	34
4.3.1.4 Şiddete uğrayan kadınların rızasının alınması, iş birliği ve güven oluşturma	35
4.3.1.5 Travma bilgili yaklaşımlar	35

5.Hukuk davaları	36
5.1 Ayrımcılıkla mücadele kanunu	36
5.1.1 Cinsel taciz	37
5.2 Aile hukuku	38
5.2.1. Evlilik	38
5.2.1.1 Zorla evlilik	39
5.2.2 Boşanma	40
5.2.3 Erken yaşta evlilik	40
5.2.4 Yoksulluk nafakası/iştirak nafakası	41
5.2.5 Çocuk velayeti	42
5.2.5.1 Şiddet suçlarında ziyaret hakkı ve velayet	42
5.2.6 Mülkiyet/miras	43
6.Koruma ve usule ilişkin haklar	43
6.1 Mahkeme dışı koruma	43
6.1.1 Risk değerlendirmeleri	43
6.1.2 Risk yönetimi	44
6.1.2.1 Güvenlik planlaması	44
6.1.3 Uzaklaştırma tedbiri ve koruma kararları	45
6.1.4 Tanık koruması	47
6.2 Mahkeme içi koruma ve usule ilişkin haklar	47
6.2.1 Özel hayatın gizliliği hakkı	48
6.2.2 Yeniden travmaya neden olmanın önlenmesi	48
6.2.2.1 Soruşturmalar ve deliller	49
6.2.2.2 Adli görüşme odaları (AGO'lar)	49
6.2.2.3 Mahkeme içi koruma için olası ek öneriler	50
7.Ceza davaları	50
7.1 Şiddete uğrayan kadınlar	50
7.1.1 Ev içi şiddet ve yakın partner şiddeti biçimleri	50
7.1.1.1 Psikolojik şiddet	50
7.1.1.2 Ekonomik şiddet	51
7.1.1.3 Fiziksel şiddet	52
7.1.1.4 Cinsel şiddet	52
7.1.2 İnsan ticareti	53
7.1.2.1 Suçun tanımı	53
7.1.2.2 Mağdurların belirlenmesini engelleyen klişeler	54
7.1.2.3 Fuhuş ile karıştırılma	54
7.1.3 Kadın cinayetleri	54
7.1.4 İsrarlı takip	55
7.1.5 Dijital şiddet biçimleri	56
7.1.6 Cinsel taciz	57
7.1.7 Toplumsal cinsiyet ön yargısına dayalı suçlar	57
7.1.8 Zorla kürtaj ve kısırlaştırma	57
7.1.9 Zararlı uygulamalar	58
7.1.9.1 Namus suçları	58
7.1.9.2 Kadınlarda Genital Kesme/Yaralama	59
7.2 Kanunla ihtilafa düşen kadınlar	59
7.2.1 Şiddet suçlarının sanıkları olarak toplumsal cinsiyete dayalı şiddet (TCDS) mağdurları	60

7.2.2 Seks işçiliği	60
7.2.3 Hamilelikle ilgili suçlar	61
7.2.4 Karşı savunmalar	62
7.2.4.1 Baskın saldırgan analizi ve mağdur direniş şiddeti	62
7.2.4.2 Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB)	62
7.2.4.3 İnsan ticareti mağdurları için cezasızlık ilkesi	62
7.2.4.4 Zorunluluk ve zorlama	63
7.2.5 Cezalandırma	63
7.2.6 Gözaltındaki kadınlar	63
8.Etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkı	64
8.1 Etkili, caydırıcı, orantılı yaptırım hakkı	64
8.1.1 Ağırlaştırıcı nedenler	65
8.1.1.1 Kadına yönelik şiddet içeren davalarda standart ağırlaştırıcı nedenler	65
8.1.1.2 "Kadınlara karşı" işlenen suçlar	66
8.1.1.3 Töre saikiyle cinayet	66
8.1.2 Hafifletici nedenler	66
8.1.2.1 Söзде "namus" veya ahlak	66
8.1.2.2 Tahrik	67
8.1.2.3 Yargılama sırasında iyi hal ve aile babası olma durumu	67
8.2 Tazminat hakkı	67
8.2.1 Kararların gecikmesi ve uygulanmaması	68
9. Veri toplama	68
9.1 Veri koruma	69
10. Sonuç	70
EKLER	
Ek 1 Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet vakaları için kontrol listesi	71
Ek 2 Şiddet mağduru kadınlara bilgi sağlanması için kontrol listesi	73
Ek 3 Kanunla ihtilafa düşen kadınların vakaları için kontrol listesi	74
Ek 4 Hukuk davaları için kontrol listesi: Boşanma	75
Ek 5 Engellileri içeren vakalar için kontrol listesi	76
Ek 6 Şiddete uğrayan kadınlar için güvenlik planlaması	78
Ek 7 Şiddete uğrayan kadınlarla görüşme için PEACE modeli	80
Ek 8 İnsan ticareti için güç ve kontrol çarkı	81
Ek 9 Türkiye'de kolluk kuvvetlerinin kayıt formuna göre kadına yönelik şiddet vakalarında risk faktörleri	82
Ek 10 Türkiye'de şiddete uğrayan kadınlara yönelik hizmetler	83
KAYNAKÇA	89

Kısaltmalar

AİHM	► Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	► Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Sözleşmesi
AUÇ	► Alternatif uyuşmazlık çözümü
AK	► Avrupa Konseyi
ASPB	► Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
BİT	► Bilgi ve iletişim teknolojisi
BPfA	► Pekin Eylem Platformu
CCBE	► Avrupa Barolar ve Hukuk Birlikleri Konseyi
CEDAW	► Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine İlişkin Sözleşme
CİMER	► Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi
CRC	► Çocuk Haklarına Dair Sözleşme/ Çocuk Hakları Komitesi
CRPD	► Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
DSÖ	► Dünya Sağlık Örgütü
EIGE	► Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü
EİŞ	► Ev içi şiddet
FRA	► Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı
GREVIO	► Kadına Yönelik ve Ev İçi Şiddete Karşı Mücadelede Uzmanlar Grubu
HKKK	► Hassaslık konumunun kötüye kullanılması
HSK	► Hâkimler ve Savcılar Kurulu
ICCPR	► Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
IDLO	► Uluslararası Kalkınma Hukuku Örgütü
İB	► İstanbul Barosu
İHEB	► İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi
İHK	► İnsan Hakları Komitesi
İŞKUR	► Türkiye İş Kurumu
AGO	► Adli görüşme odası
KEFEK	► Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Meclis Komisyonu
KK	► Koruma kararı
KGY	► Kadınlarda genital yaralama
KVKK	► Kişisel Verileri Koruma Kurulu
OHCHR	► BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği
SKH	► Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi
STK	► Sivil toplum kuruluşu
ŞÖNİM	► Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri
TBH	► Travmatik beyin hasarı
TCDŞ	► Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet
TSSB	► Travma sonrası stres bozukluğu
UNDP	► Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNODC	► Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi
UT	► Uzaklaştırma tedbiri
VERBİS	► Veri Sorumluları Sicil Bilgi Sistemi
YPŞ	► Yakın partner şiddeti

Terim Sözlüğü¹

Bu çalışmada **adalete erişim**, “insanların resmi veya gayri resmi adalet kurumları aracılığıyla insan hakları standartlarına uygun olarak bir hukuki çözüm yolu arama ve bulma imkânı” anlamına gelmektedir. (UNDP, 2005)

Toplumsal cinsiyet, bir toplumun kadınlar ve erkekler için uygun gördüğü toplumsal olarak oluşturulmuş roller, davranışlar, faaliyetler ve nitelikler anlamına gelir.²

Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, bir kişinin insan haklarından, kaynaklardan, fırsatlardan ve katkıda bulunma ve etkileme hakkından tam olarak yararlanmasını engelleyen, toplumsal olarak oluşturulmuş cinsiyet rolleri ve normları temelinde gerçekleştirilen herhangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlamadır. Ayrımcılık şu biçimlerde olabilir:

Muamele farklılığının doğrudan ve açık bir şekilde yalnızca cinsiyete ve kadınların veya erkeklerin özelliklerine dayanan ve nesnel olarak gerekçelendirilemeyen ayrımlar nedeniyle ortaya çıktığı **doğrudan ayrımcılık** veya

Bir yasa, politika veya programın ayrımcı görünmediği, ancak uygulandığında ayrımcı bir etkiye sahip olduğu durumlarda ortaya çıkan **dolaylı ayrımcılık**. Bu, örneğin önceden var olan eşitsizlikler nedeniyle kadınların belirli bir fırsattan veya imkândan yararlanma konusunda erkeklere kıyasla dezavantajlı olduğu durumlarda ortaya çıkabilir. Toplumsal cinsiyetsiz bir hukukun uygulanması, mevcut eşitsizliğin olduğu gibi kalmasına veya daha da kötüleşmesine neden olabilir.³

Toplumsal cinsiyet eşitliği, kamusal ve özel hayatın tüm alanlarında her iki cinsiyetin eşit görünürlüğü, güçlendirilmesi ve katılımı anlamına gelir. Toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyet farklılığının değil, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin karşıtıdır ve kadın ve erkeğin topluma tam katılımını teşvik etmeyi amaçlar. Kadın ve erkek arasındaki farklılıkların ve toplumda oynadıkları çeşitli rollerin kabul edilmesi ve bunlara eşit olarak değer verilmesi anlamına gelir. Toplumsal cinsiyet eşitliği, farklı olma hakkını içerir. Bu, sınıf, siyasi görüş, din, etnik köken, ırk veya cinsel yönelim ile ilgili olarak kadınlar ve erkekler arasındaki mevcut farklılıkların dikkate alınması anlamına gelir. Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın ve erkek arasındaki eşitsiz güç ilişkilerinin sürdürülmesine katkıda bulunan toplumdaki yapıları değiştirmek ve kadın ve erkeklerin çeşitli değer ve önceliklerinde daha iyi bir dengeye ulaşmak için neler yapılabileceğinin tartışılması anlamına gelir.⁴

Hukuki eşitlik (bazen resmi eşitlik veya “kâğıt üzerinde eşitlik” olarak da adlandırılır) kanun önünde eşitliği ifade eder.

Fili eşitlik, uygulamadaki eşitliği ifade eder. Eşitlik, kadın ve erkeğin aynı olması veya özdeş hale gelmesi değil, benzerliklerinin ve farklılıklarının tanınması, bunlara eşit olarak değer verilmesi ve fırsat ve imkânlarının eşit olması ve eşit kalması anlamına gelir. Kaynakların veya imkânların tahsisinde veya hizmetlere erişimde ve farklı kadın ve erkek gruplarının çeşitliliğinin kabul edilmesinde kadın ve erkek eşitliği anlamına gelir.

Toplumsal cinsiyet körlüğü, kadınların/kız çocukların ve erkeklerin/erkek çocukların sahip olduğu rol ve sorumlulukların belirli sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi bağlam ve arka planlarda kendilerine verildiğinin fark edilmemesini ifade eder. Kadın ve erkeğin toplumsal olarak belirlenmiş farklı rol, sorumluluk ve yeteneklerinin görmezden gelinmesi anlamına gelir. Cinsiyet körü politika ve faaliyetler, erkeklerin faaliyetlerinden elde edilen bilgilere dayanmaktadır ve/veya politika veya faaliyetlerden

1 Tanımların alındığı kaynak: EIGE, Terim Sözlüğü, [çevrim içi]; İnsan Hakları Savunucuları, Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi (çevrim içi)

2 Kadına yönelik şiddetin ve ev içi şiddetin önlenmesi ve bunlarla mücadeleyle dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi), Madde 3.

3 Toplumsal cinsiyet eşitliği standartları ve mekanizmalarına dair Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Tavsiye Kararı CM/Rec (2007) 17, Açıklayıcı Bilgi Notu, CM (2007)153-add, Paragraf 20.

4 Toplumsal cinsiyet eşitliği standartları ve mekanizmalarına dair Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Tavsiye Kararı CM/Rec (2007) 17, Açıklayıcı Bilgi Notu, CM (2007)153-add, Paragraf 20.

etkilenenlerin aynı (erkek) ihtiyaç ve çıkarlara sahip olduğunu varsaymaktadır.

Toplumsal cinsiyetsiz, kadın ya da erkek cinsiyetiyle ilişkili olmayan herhangi bir şeyi (bir kavram, teşekkül, dil tarzı vb.) ifade eder. Toplumsal cinsiyetsiz yasalar, politikalar veya faaliyetler özellikle kadınları veya erkekleri hedef almamaktadır ve bunların her iki cinsiyeti de eşit şekilde etkilediği varsayılmaktadır. Ancak, aslında toplumsal cinsiyet körü olabilirler.

Toplumsal cinsiyetsiz, toplumsal cinsiyete duyarlı ve toplumsal cinsiyet dönüştürücü: Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasının ardındaki temel amaç, aşağıdaki özelliklere sahip kalkınma projeleri, programları ve politikaları tasarlamak ve uygulamaktır:

- Mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini pekiştirmeyen (Toplumsal cinsiyetsiz)
- Mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini gidermeye çalışan (Toplumsal cinsiyete duyarlı)
- Kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rollerini ve ilişkilerini yeniden tanımlamaya çalışan (Toplumsal cinsiyet dönüştürücü)

Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması, normalde politika oluşturma sürecine dâhil olan aktörler tarafından tüm düzeylerde ve tüm aşamalarda bir toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin tüm politikalara dâhil edilmesi için politika süreçlerinin (yeniden) düzenlenmesi, iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve değerlendirilmesidir. Kadınların ve erkeklerin eşit olarak yararlanması ve eşitsizliğin yaşanmaması için kadın ve erkeklerin deneyimlerini ve onları ilgilendiren hususları tüm siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda politika ve programların tasarlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesinin ayrılmaz bir boyutu haline getirme stratejisidir.⁵

Cinsiyet klişeleri, haksız yere sabit varsayımlara dayalı olarak belirli bir toplumsal cinsiyete uygulanan genel tutumlar, görüşler veya rollerdir. Toplumsal cinsiyet klişeleri hala yaygındır ve sıklıkla ön yargılara ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığa yol açmaktadır. Toplumsal cinsiyet klişeleri topluma tabidir ve bir erkek veya kadının nasıl davranması beklendiğine dair ortak sosyal normları ve fikirleri yansıtır. Bu fikirler genellikle medya, din ve küresel siyasi ve ekonomik süreçler tarafından pekiştirilir veya yeniden üretilir. Klişeler, toplumlarda cinsiyet eşitsizliğinin sürdürülmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Toplumsal cinsiyet normları, kadınların ve erkeklerin nasıl olması ve nasıl davranması gerektiğine dair fikirlerdir. İnsanlar bu "kuralları" erken yaşlarda içselleştirir ve öğrenirler. Bu da toplumsal cinsiyet sosyalleşmesi ve klişeleştirmenin yaşam döngüsünü oluşturur. Başka bir deyişle, toplumsal cinsiyet normları, belirli bir toplumu, kültürü ve topluluğu o anda tanımlayan bir aralık içinde, toplumsal cinsiyet kimliğinin genel olarak uyduğu standartlar ve beklentilerdir.

Toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardım, bu çalışmada, ilgili adli yardım mevzuatının, adli yardım sağlayan kurumların (barolar ve mahkemeler), adli yardım süreçlerinin ve sonuçlarının cinsiyet temelinde hiç kimseye ayrımcılık yapmaması anlamına gelmektedir. Adli yardım hakkının kendisine toplumsal cinsiyet perspektifinden bakılmasının yanı sıra bu haktan yararlanmanın önündeki engellerin değerlendirilmesini ve adli yardım hakkının korunması ve geliştirilmesi için toplumsal cinsiyete duyarlı stratejilerin benimsenmesini gerektirir.

Adli yardım, bu çalışmada, "yeterli imkânları olmayan kişilere veya adaletin çıkarları doğrultusunda gerektiğinde ücretsiz olarak sağlanan hukuki danışmanlık, destek ve temsilin [...] yanı sıra alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları ve onarıcı adalet süreçleri ile kişilere sağlanan hukuk eğitimi, hukuki bilgilere ve diğer hizmetlere erişim" anlamına gelmektedir.

Kadınların adalete erişimi, bu çalışmada şu anlama gelir: "Özellikle yoksul ve dezavantajlı gruplardan kadınların, hakların korunması, gücün kötüye kullanılmasının kontrolü ve çatışmaların çözümü için adil, etkili, mali olarak karşılanabilir ve hesap verebilir bir mekanizmaya erişimi. Bu, kadınların resmi ve gayri resmi adalet sistemleri aracılığıyla adil ve adaletli bir çözüm arama ve bulma imkânını ve kanun yapma süreçleri ve kurumlarını etkileme ve bunlara katılma imkânını içerir." (AB Kadın Birimi ve diğ., 2018).

5 Birleşmiş Milletler sistemindeki tüm politika ve programlarda toplumsal cinsiyet perspektifinin ana akımlaştırılmasına dair Ekonomik ve Sosyal Konsey kararları (1997/2) incelemesi. ECOSOC res 1997/2.

1. Giriş

Kadınlar, hâkim, savcı ve adli yardım avukatı rollerinin yanı sıra davacı, mağdur, sanık veya tanık olarak adalet sisteminde yer almaktadır. Ancak kadınların deneyimleri birçok yönden erkeklerinkinden farklıdır. Kadınların resmi yasal eşitliğine rağmen, uygulamada adalete erişimde süregelen engeller ve ayrımcılıkla karşılaşmaya devam etmektedirler.

Herkes için adalete erişimi iyileştirmeye yönelik uzun süredir devam eden uluslararası yükümlülükler ve ulusal taahhütlere rağmen, dünyanın dört bir yanındaki ülkelerin adalet zincirindeki kurumları ciddi sorunlar yaşamakta ve bu sorunlar adaleti, özellikle nüfusun hassas kesimleri için genellikle hayali bir kavram haline getirmektedir. Türkiye de bu konuda bir istisna değildir.

Nüfusun yarısından fazlasını oluşturan kadınlar kendiliğinden “hassas” olarak kabul edilemez. Yine de sosyo-ekonomik yapılar, ayrımcı yasalar ve uygulamalar, ataerkil sosyal normlar, şiddet ve damgalama hep birlikte, kadınların adalete erişim de dâhil olmak üzere haklardan tam olarak yararlanmalarını sınırlandırarak sosyal ve ekonomik kırılmalıklarına katkıda bulunur. İstanbul Barosu Kadın Hakları Merkezine göre 2019 yılında Baronun Adli Yardım Birimlerine yapılan 13.795 başvurunun 12.101’i kadınlar tarafından yapılmış olup bu, sosyo-ekonomik ihtiyacın arttığını göstermektedir (İB Kadın Hakları Merkezi, 2020).

Kadınların adalete erişimleri genellikle şunlar gibi çeşitli meseleler nedeniyle sınırlanmaktadır: Güvenliklerinin sağlanamaması, bakım yükümlülükleri ve mahkeme yerlerine ulaşımın süre ve maliyetleri nedeniyle mahkemelere erişimlerinin önündeki engeller; suçların yerel sınıflandırması ve delil kuralları gibi ayrımcı yasalar; “tarafsız” hükümlerin ayrımcı bir şekilde uygulanması ve davalarda sanık, tanık ve mağdur olarak onlar için gerekli usuli korumaların olmaması.

Kadınlar, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve üreme ve cinselliğin suç haline getirilmesi gibi belirli suçlardan orantısız şekilde etkilenmektedir. Kadınlara yönelik her türlü şiddetin tamamen suç sayılmaması ve orantılı ve caydırıcı yaptırımların yanı sıra tazminat da dâhil olmak üzere yeterli ve etkili hukuki çözüm yollarının sağlanamaması, onları adalete erişimden mahrum bırakmaktadır.

Türkiye’de kadınların adalete erişimine ilişkin adli yardım avukatlarına yönelik bu El Kitabı, “Batı Balkanlar ve Türkiye’ye Yönelik Yatay Destek 2019-2022” kapsamında uygulanan “Türkiye’de Kadınların Adalete Erişiminin Desteklenmesi” başlıklı Avrupa Birliği ve Konseyi ortak eylemi çerçevesinde hazırlanmıştır. Bu El Kitabıyla, adalet sisteminin “olağan iş” uygulamalarının kadınlar üzerindeki ayrımcı etkisine ilişkin olarak adli yardım avukatlarının farkındalığının artırılması amaçlanmaktadır. Bu nedenle, Türk hukuku ve uygulamasında yukarıda sıralanan konuların yanı sıra, kadınların adalete erişimini artırmak için adli yardım avukatlarının kadınlar üzerindeki ayrımcı etkilere karşı koymaları veya bunları azaltmaları için stratejik giriş noktaları belirlenmiştir.

2. Kadınların adalete erişimi

2.1 Temel kavramlar

Bu bölümde, kadınların adalete erişimiyle ilgili temel kavramlar ve uluslararası belgeler, tanımlar ve kadınların adalete erişim haklarından yararlanmalarının önündeki hukuki ve *fili* engeller açıklanmaktadır.

2.1.1 Tanımlar

Genel olarak, adalete erişim:

“devletleri, her bir bireyin mahkemeye veya bazı durumlarda bir alternatif uyuşmazlık çözüm organına başvurma ve haklarının ihlal edildiğinin tespit edilmesi halinde hukuki bir çözüm yolu elde etme hakkını güvence altına almakla yükümlü kılar. Dolayısıyla, aynı zamanda bireylerin diğer haklarını kullanmalarına yardımcı olan ve imkân sağlayan bir haktır.” (Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı ve Avrupa Konseyi, 2016: 16).⁶

Bu haliyle, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Sözleşmesinin (AİHS) 6. ve 13. Maddeleri ile güvence altına alındığı şekilde, hem adil yargılanma hem de etkili bir hukuk yoluna başvuru hakkını kapsar.

Kadınların adalete erişimi şu şekilde tanımlanmıştır:

“Özellikle yoksul ve dezavantajlı gruplardan kadınların, hakların korunması, gücün kötüye kullanılmasının kontrolü ve çatışmaların çözümü için adil, etkili, mali olarak karşılanabilir ve hesap verebilir bir mekanizmaya erişimi. Bu, kadınların resmi ve gayri resmi adalet sistemleri aracılığıyla adil ve adaletli bir çözüm arama ve bulma imkânını ve kanun yapma süreçleri ve kurumlarını etkileme ve bunlara katılma imkânını içerir.” (AB Kadın Birimi ve diğ., 2018: 17).

Bu El Kitabının odak noktası, uluslararası insan hakları hukuku uyarınca resmi kurumlar aracılığıyla kadınların adalete erişimidir.

2.1.2 Kadınların adalete erişimine ilişkin uluslararası ve ulusal belgeler

İnsan hakları ile ilgili çok sayıda uluslararası antlaşma ve ulusal anayasada, kadınların ve erkeklerin kanun önünde eşitliği öngörülmekte, böylece kadınların cinsiyete ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kalmadan adalete erişimi güvence altına alınmaktadır. Birçok uluslararası belgede, kadınların adalete erişimiyle ilgili belirli standartlar daha detaylı olarak açıklanmaktadır. Uluslararası düzeyde, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine İlişkin Sözleşme (CEDAW) ve kadınların adalete erişimine ilişkin 33. Genel Tavsiyesi, Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu (BPfA), Ulus Aşırı Organize Suçlara Dair BM Sözleşmesine Ek Başta Kadın ve Çocuklar Olmak Üzere İnsan Ticaretinin Önlenmesi, Bastırılması ve Cezalandırılması Protokolü ve Suçtan ve Yetki İstismarından Mağdur Olanlara Adalet Sağlanması için BM Temel İlkeler Bildirgesi, kadınların adalete erişimiyle ilgili özel hükümler içermektedir.

Kadına yönelik şiddet, nedenleri ve sonuçları ve hâkim ve avukatların bağımsızlığına ilişkin raporlama yapan BM Özel Raportörleri gibi diğer BM antlaşma organları ve özel yetki sahiplerinin yanı sıra Kadınlara ve Kız Çocuklara Karşı Ayrımcılığa dair BM Çalışma Grubu gibi özel prosedürler, bu alanda uluslararası hakların uygulanmasına ilişkin ayrıntılı yönergeler ve ülkeye özel raporlar sunmaktadır.

Bölgesel düzeyde, AİHS, Avrupa Konseyi'nin (AK) Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi), İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi ve Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesinin yanı sıra Şiddet Suçu Mağdurlarının Zararlarının Tazmin Edilmesine Dair Avrupa Sözleşmesi, suç mağdurlarının hakları, desteklenmesi ve korunmasına ilişkin asgari standartları belirleyen Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi (AB Mağdur Hakları Direktifi) ⁷ve göçmen, mülteci ve sığınmacı kadınların ve kız çocukların vb.

6 Adalete erişim ayrıca aşağıdakiler tarafından da korunmaktadır: Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICCPR) Madde 2(3) ve 14; İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) Madde 8 ve 10 ve Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme (CRPD).

7 Suç mağdurlarının hakları, desteklenmesi ve korunmasına ilişkin asgari standartları belirleyen ve 2001/220/JHA sayılı Konsey Çerçeve Kararının yerini alan 25 Ekim 2012 tarihli ve 2012/29/EU sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi.

haklarının korunmasına ilişkin Bakanlar Komitesi CM/Rec(2022)17 sayılı Tavsiye Kararında da özellikle kadınların adalete erişimi hususu ele alınmaktadır.

Kadına yönelik şiddetle ilgili temel uluslararası hukuki belgeler

- BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)
- Kadınlara yönelik şiddetle ilgili 19 ve 35 Sayılı Genel Tavsiyeler
- CEDAW/CRC, 31 sayılı Ortak Genel Tavsiye/Zararlı uygulamalar hakkında 18 sayılı Genel Açıklama
- Başta Kadın ve Çocuklar olmak üzere İnsan Ticaretinin Önlenmesi, Bastırılması ve Cezalandırılması Protokolü
- Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi
- İnsan Ticaretine Karşı Eylem hakkında Avrupa Konseyi Sözleşmesi
- Şiddet ve Taciz hakkında ILO Sözleşmesi (C190)

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), kadınların adalete erişim hakkı konusunda zengin bir içtihat oluşturmuştur. Cinsiyet ayrımcılığı ve müsaade edilemez klişeler konusundaki içtihatları, istihdam ve aile hayatı dâhil olmak üzere çeşitli alanları kapsamaktadır. Ayrıca, cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı suçların soruşturulması, kovuşturulması ve cezalandırılması, bu tür suçların mağdurlarının mahkeme salonu içinde ve dışında korunmasının sağlanması ve ihlallerin toplumsal cinsiyet ayrımcılığına neden olan unsurlarının vurgulanması ile ilgili olarak Devletlerin gereken özen yükümlülüklerini açıkça ortaya koymaktadır.⁸İçtihat ayrıca, kadınların adalete erişiminin ihlaline karşı etkili bir hukuk yolu hakkını da güvence altına almaktadır.

Türkiye’de adalete erişim, Anayasanın 36. maddesinde “hak arama hürriyeti” başlığı altında yer almaktadır. Anayasanın 36. maddesi uyarınca Türkiye’de herkesin mahkemeye erişim ve mahkemeler önünde adil yargılanma hakkı vardır. Anayasanın 40. maddesi, temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasını korumakta ve yetkili makamlara derhal erişim talep etme hakkını güvence altına almaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 9. maddesinde, gereken özenle kullanılması gereken yargı yetkisinin bağımsız ve tarafsız bir şekilde kullanılması öngörülmektedir. 10. madde, kadın-erkek eşitliği de dâhil olmak üzere, kanun önünde eşitliği güvence altına alır. Devlet organlarının ve idari makamların tüm işlemlerde kanun önünde eşitliği sağlamasını öngörür.

Anayasanın 90. maddesine göre, uluslararası antlaşmalar ayrı bir işlem veya mevzuata gerek olmaksızın onaylandıktan sonra yürürlüğe girer. Ayrıca, temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmalara daha yüksek bir statü verilmektedir. Ulusal kanunlar ile uluslararası anlaşmaların çelişmesi durumunda, uluslararası anlaşmalar önceliklidir.

90. maddenin uygulanması bu nedenle, uluslararası standartların uygulanması açısından kritik öneme sahiptir. Uluslararası insan hakları sözleşmelerindeki eşitlik ve ayrımcılık yasağı hükümleri, adil ve tarafsız yargılanma hakkı da dâhil olmak üzere, kadınların adalete eşit erişiminin merkezinde yer alır. Hâkimler, anayasal olarak karar verme süreçlerinde bu ilkeleri uygulamakla yükümlüdürler.

Toplumsal cinsiyete duyarlı bir adalet sisteminin sağlanması altı temel dayanak noktasına sahiptir:

- **Sorgulanabilirlik**, Kadınlar, CEDAW kapsamındaki haklarını yasal hakları olarak talep edebilmelidir. Bu, hukuki çerçevelerin yeterli hukuki koruma sağlayabilmesini, yükümlülük

sahiplerinin kadınların adalete engelsiz erişimini sağlama kapasitesine sahip olmasını (örneğin adalet profesyonellerinin davaları toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde ele alabilmesini) ve hak sahiplerinin (kadınlar), haklarını talep etme imkânlarına ve gücüne sahip olması anlamına gelen hak arama ve talep etme kapasitesine sahip olmasını gerektirir.

- **Kullanılabilirlik**, Devletin tüm topraklarında yer alan kentsel, kırsal ve uzak bölgelerde mahkemeler ve yarı yargısal organlar gibi adalet kurumlarının kurulmasını ve bunların faaliyetlerinin sürdürülmesi ve finansmanını gerektirir. Genel Tavsiyede, uzak bölgeler için mobil mahkemeler kurulmasını, mali yardım ve sosyal hizmetlere erişim sağlanmasını ve bağımsız müfettişler tarafından gözetim sağlanması tavsiye edilmektedir.
- **Erişilebilirlik**, hem resmi hem de yarı yargısal sistemler olmak üzere tüm adalet sistemlerinin kadınlar için güvenli, mali olarak karşılanabilir ve fiziksel olarak erişilebilir olmasını ve kesişimsel veya bileşik ayrımcılık biçimleriyle karşı karşıya olanlar da dâhil olmak üzere kadınların ihtiyaçlarına göre uyarlanmasını ve uygun hale getirilmesini gerektirir. Genel Tavsiyede, adli yardım sağlayarak ve belge düzenleme ve dosyalama ücretlerinin yanı sıra mahkeme masraflarının düşük gelirli kadınlar için düşürülmesini ve yoksulluk içinde yaşayan kadınlardan alınmamasını sağlayarak adaletin önündeki ekonomik engellerin kaldırılması özellikle tavsiye edilmektedir. Ayrıca, bir kadının adalete erişmek için atması gereken adımların sayısını azaltmak amacıyla adli yardım gibi çeşitli hukuki ve sosyal hizmetleri içeren 'tek durak hizmet merkezleri' gibi adalete erişim merkezlerinin kurulması da tavsiye edilmektedir.
- **Kalitelilik**, adalet sisteminin tüm bileşenlerinin uluslararası yetkinlik, etkinlik, bağımsızlık ve tarafsızlık standartlarına uymasını ve tüm kadınlar için toplumsal cinsiyete duyarlı sürdürülebilir bir uyumsuzluk çözümünü temin eden uygun ve etkili hukuki çözüm yollarının zamanında sağlanmasını gerektirir. Ayrıca adalet sistemlerinin bağlamsallaştırılmış, dinamik, katılımcı, yenilikçi uygulama tedbirlerine açık ve toplumsal cinsiyete duyarlı olmasını ve kadınların artan adalet taleplerini dikkate almasını gerektirir.
- **Hukuki çözüm yollarının sağlanması**, kadınların, maruz kalabilecekleri herhangi bir zarar için adalet sistemlerinden uygulanabilir koruma ve anlamlı tazminat imkânlarını sağlayabilmesini gerektirir. Örneğin, bu tazminat imkânlarının kadınlar için anlamlı olması için, Genel Tavsiyede tazminat belirlenirken zararın değerlendirilmesinde ücretsiz olarak yerine getirilen ev işleri ve bakım faaliyetlerinin tam olarak dikkate alınması tavsiye edilmektedir.
- **Hesap verebilirlik**, adalet sistemlerinin işleyişinin, yargılanabilirlik, kullanılabilirlik, erişilebilirlik, kalitelilik ve hukuki çözüm yollarının sağlanması ilkelerine uygunluğunu güvence altına alacak şekilde sağlanmasını gerektirir. Adalet sistemlerinin hesap verebilirliği, adalet sistemi profesyonellerinin eylemlerinin ve kanunları ihlal ettikleri durumlarda yasal sorumluluklarının izlenmesini de ifade eder.

2.1.3 Adalete erişimin önündeki engeller

Kadınların adalete erişiminin önündeki engellerin öncelikle kesişen iki ekseninde ortaya çıktığı görülmektedir: Ayrımcı yasalara ve kurumlara yansıyan hukuki ve kurumsal engeller ve yapısal sosyal ve ekonomik ayrımcılıktan ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığına dayalı sosyal ve kültürel normlardan kaynaklanan (genellikle damgalama ve şiddet ile sürdürülen) sosyo-ekonomik ve kültürel engeller.

Hukuki/kurumsal düzey:

- Kadınların **fili** sosyal ve ekonomik konumunu ve kadınları orantısız şekilde etkileyen sorunlarla ilgili eşitsizlikleri dikkate almayan ayrımcı veya duyarsız hukuki çerçeveler (örneğin açıkça ayrımcı olan yasalar).
- Kadınlara karşı ayrımcılık yapan sorunlu hukuki yorumlama ve uygulamalar.

- Toplumsal cinsiyet duyarlılığından yoksun, etkisiz veya sorunlu yasal prosedürler.
- Yolsuzluk da dâhil olmak üzere zayıf hesap verebilirlik mekanizmaları.
- Hukukçular arasında kadınların yetersiz temsili.
- Adalet zincirindeki aktörlerin toplumsal cinsiyet klişeleri ve ön yargıları.

Sosyo-ekonomik ve kültürel düzey:

- Genellikle eğitimdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden kaynaklanan, yasal haklarına, yasal prosedürlere ve adli yardıma nasıl erişileceğine ilişkin farkındalık eksikliği ve bilgi ve dijital teknolojilere erişim eksikliği
- Aile varlıklarının kontrolü veya bunlara erişime ilişkin eksiklikler
- Hukuki temsil, hukuki ücretler, yargı harçları, mahkemelere ulaşım, çocuk bakımı, rüşvet vb. için ödeme yapılacak mali kaynakların eksikliği
- Aile içinde ücretsiz bakım ve ev işlerinin eşitsiz dağılımı
- Toplumsal cinsiyet klişeleri ve ön yargıları, ayrımcı sosyal ve kültürel normlar ve tutumlar ve damgalama (Choudry, 2018: 5-6'dan uyarlanmıştır).

“Kadınların müzakere etmek, haklarını korumak ve mağduriyetlerine adil bir çözüm bulmak için kurumsal alanlara erişim sağlamalarının genel olarak daha zor olduğu” yaygın olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda, “adalete erişimi sınırlandıran engellerin çoğu, genellikle kadınları erkeklerden daha fazla etkileyen yoksulluk, cehalet, resmi dilleri bilmeme, hukuki bilgi ve farkındalık eksikliği gibi toplumsal cinsiyet dışındaki faktörlerden kaynaklanmaktadır” (Marchiori, 2016: 6). Kadınların toplumdaki dezavantajlı sosyo-ekonomik konumları dikkate alındığında, görünüşte toplumsal cinsiyetten bağımsız engeller (örneğin, hukuki prosedürlerin maliyeti, aşırı biçimcilik⁹, kanıtsal engeller ve adli yardım bürolarının ve adalet kurumlarının konumu ve çalışma saatleri), hukuki çözüm elde etme imkânlarını orantısız bir şekilde etkilemektedir.

2.1.3.1 Toplumsal cinsiyet ve bileşik klişeler

Toplumsal cinsiyet ön yargıları ve klişeleri tüm toplumlarda değişen derecelerde mevcuttur ve diğer hususların yanı sıra ırk, yaş veya engelliliğe dayalı klişelerle kesişebilir veya bunlarla birleştirilmiş olabilirler. Ayrımcı sosyal ve kültürel normlara dayanan toplumsal cinsiyet ön yargıları ve klişeleri, kadınları güç merkezlerinden dışlayan yapılar olarak tanımlanan ataerkil kültürlerin temelini oluşturur.

Yaygın toplumsal cinsiyet klişeleri, kadınların cinsel saflığının önemi ve kadınların annelik rollerinin önceliği ile ilgilidir. Klişeler ayrıca geleneksel erkekliklere ve erkeklere hak görülen hususlara dayanır (örneğin erkeklerin evin reisi olmalıdır, erkek çocuklar kızlardan daha değerlidir, erkekler güce ve kadınları kontrol etme hakkına sahiptir ve kendi cinsel dürtülerini kontrol edemezler).

Bu tür toplumsal cinsiyet anlayışları, ev içi şiddet ve cinsel şiddet içeren davaların yanı sıra aile hukuku (özellikle boşanma ve velayet davaları) ve miras hukuku üzerinde de önemli bir etkiye sahip olabilir. CEDAW, Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme (CRPD) ve İstanbul Sözleşmesi gibi uluslararası insan hakları belgelerinde bu tür klişeler açıkça yasaklanmıştır.¹⁰

Ev içi şiddetle ilgili ön yargılı klişeler şunları içerir:

- Kadına yönelik şiddet özel bir meseledir.
- Ev işleri ve bakım kadının sorumluluğundadır.

⁹ AiHM, *Poirot/Fransa*, 15 Aralık 2011, paragraf 46'da, Ceza Muhakemeleri Kanununda temyiz başvurusunda bulunan kişilerin temyiz gerekçelerini açıkça belirtmeleri öngörülmediğinden, temyiz gerekçesinin belirtilmemesi nedeniyle başvuru sahibinin temyiz başvurusunun reddedilmesi aşırı biçimci olarak nitelendirilmiştir.

¹⁰ Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Komitesi (CERD) de içtihadında toplumsal cinsiyet klişeleştirmelerini ele almaktadır.

- Kadın dövülmeyi hak eder; bu, kontrolün erkeğin elinde olduğunu gösterir.
- Kadınlar sessiz durmalıdır.
- Erkeklerin doğal olarak saldırgan olmalarına neden olan biyolojik dürtüleri vardır.
- Bunu istemişti (mağduru suçlama).
- Kadınların alkol alması uygun değildir.
- Kadınlar doğuştan yalancıdır.

Toplumsal cinsiyet terimi, erkek ve kadın olmakla ve kadın ve erkek ve kız ve erkek çocuklar arasındaki ilişkilerle bağlantılı toplumsal olarak oluşturulmuş nitelikler, ilişkiler ve fırsatlar olarak tanımlanabilir. Sosyalleşme süreçleri aracılığıyla öğrenilirler ve bağlama ve zamana özgü olup değişebilir niteliktedirler. Toplumsal cinsiyet, belirli bir bağlamda bir kadın veya erkekte neyin beklendiğini, ne yapmalarına izin verildiğini ve hangi niteliklerine değer verildiğini belirler.

Klişeler: Bir sosyal kategorinin algılanan "tipik" özellikleri hakkındaki genellemeler. (Bilişsel)

Ön yargı: Belirli bir sosyal kategorinin üyeleri hakkında kişinin nasıl hissettiği. (Duygusal)

Ayrımcılık: Belirli bir sosyal kategorinin üyelerine karşı kişinin nasıl davrandığı. (Davranışsal)

Ceza yargılaması sistemindeki "ideal" mağdurla ilgili klişeler, genellikle mağdurların adil yargılanma ve adalete erişim haklarının ihlal edilmesiyle sonuçlanan bir ayrımcılık biçimidir. "İdeal mağdur" ile ilgili kavramlar, istismara uğrayan bir kişiye, yalnızca bu kişi ve ilgili suç beş basmakalıp özelliğe uygun olduğunda destek verilmesinin gerektiğini ileri sürer:

- (1) zayıflık / savunmasızlık,
- (2) mağduriyet anında saygın bir faaliyette bulunuyor olmak,
- (3) mağduriyete neden olan koşullara ilişkin suçsuzluk,
- (4) bariz bir suçlu tarafından mağdur edilmiş olmak ve
- (5) failin mağdur tarafından tanınmıyor olması (Christie, 1986).

Üzgün, sessiz, ağlayan veya kendini ifade etmekte zorlanan mağdurlar kolaylıkla mağdur olarak kabul edilirler. Yine de, çok az sayıda mağdur aslında bu basmakalıp özelliklere uymaktadır. Buna karşılık, kararlı, bilgili ve öfkeli kişilerin mağduriyeti sıklıkla sorgulanır.

Cinsel şiddet bağlamında kadınların cinselliğini içeren vakalarda yaygın olarak ortaya çıkan klişeler arasında şunlar yer alır:

- Kadınlar sadece evlilik içinde cinsel ilişkiye girmelidir.
- Bir erkek karısına tecavüz edemez.
- Kadınların cinsel olarak ulaşılabilir olduğu varsayılabilir.
- Kadının sessiz kalması rızası olduğunu gösterir.
- Daha önceki cinsel deneyimler (bakire olmama) kadınları cinsel olarak ulaşılabilir olmaya yatkın hale getirir ve buradan rızanın olduğu sonucuna varılabilir.
- Kadınlar:
 - gece geç saatlerde dışarda gezerek,
 - تنها yerlerde bulunarak,
 - giyim tarzlarına göre cinsel saldırının sorumluluğunu üstlenirler.
- Seks işçilerine tecavüz edilemez.
- Cinsel şiddete maruz kalan kadınlar onurunu kaybetmiştir ve suçludur.
- Kadın seks işçileri ahlaksız, pervasız, riskli ve sorumsuzdur ve kadınların cinsel açıdan pasif, iffetli ve mütevazı olması ve sadece evlilik içinde cinsellik yaşamaması gerektiği klişesine aykırıdır.¹¹

11 Örneğin bkz. İnsan Hakları Konseyi, Hâkim ve Savcıların Bağımsızlığına İlişkin Özel Raportörü Ara Raporu, A/66/289, 2011,

Aile hukuku bağlamında toplumsal cinsiyet klişeleri:

- Erkekler evin geçimini sağlar ve aileyi maddi olarak desteklemek onların görevidir.
- Tam zamanlı çalışan anneler çocuklarını ihmal ederler.
- Sadakatsiz kadından anne olmaz.
- Kadınlar doğal olarak çocuklara ve diğer aile üyelerine erkeklerden daha iyi bakarlar.

Toplumsal cinsiyet ön yargıları, genellikle etnik köken veya engellilik gibi diğer kimliklere dayalı klişelerle kesişerek **kesişimsel** veya **bileşik klişeleri** oluşturur. Örneğin:

- Engelli kadınlar ebeveynlik yapamazlar.¹²
- LBGTİ bireyler sapkındır.
- Trans bireyler anormal, sapkın veya tıbbi açıdan hastadır.
- HIV ile yaşayan kadınlar sorumsuzdur.
- Belirli etnik azınlıklardan olan kadınlar veya yoksulluk içinde yaşayan kadınlar sorumsuzdur ve kamu sosyal hizmetlerinde istismara açıktır (OHCHR, 2018: 11).

Kadınların **cinsel sağlığı ve üreme sağlığıyla** ilgili vakalarda da klişeler boldur:

- Kadının toplumdaki doğal rolü üremek ve anne olmaktır.
- Evli kadınlar doğum kontrol araçları kullanmamalıdır.
- Kadınlar, sağlıkları ve yaşamları için zararlı olan durumlar da dâhil olmak üzere ne pahasına olursa olsun gebeliklerini sürdürmelidir.
- Kadınlar her durumda fetüsün korunmasına öncelik vermelidir.
- Kadınlar iffetli olmalıdır.
- Kadınların özgürce cinsel ilişkiye girmesini önlemek için doğum kontrolü bilgi ve hizmetlerine erişimin engellenmelidir.
- Kadınlar duygusal olarak değişkendir ve cinsel hayatları ve üremek hakkında akılcı kararlar veremezler.
- Doktorlar ve diğer tıp uzmanları, bilgilendirilmiş rızaları olmadan kadınlar için karar verebilirler ("tıbbi paternalizm").
- Engelli kadınlar kısırlaştırılmalıdır çünkü:
 - aseksüel, cinsel olarak aktif olmayan veya aşırı aktiflerdir;
 - cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine bağımsız olarak rıza gösteremezler;
 - cinsel şiddetin sonuçları da dâhil olmak üzere korunma ihtiyaçları vardır.
- Trans bireyler ürememeleri için kısırlaştırılmalıdır.
- Roman kadınlar:
 - sorumsuz olmaları ve özgürce cinsellik yaşamaları,
 - "doğurgan" olmaları ve üremeye dair olarak bilinçli kararlar verememeleri nedeniyle kısırlaştırılmalıdır.

Toplumsal cinsiyet kimliğiyle ilgili klişeler birçok ülkede derin köklere sahiptir. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR), toplumsal cinsiyet kimliğine ilişkin geleneksel anlayışın "erkek ve kadından

paragraf 48.

12 Bkz. AiHM, A.K. ve L./Hrvatistan, 8 Ocak 2013 – Hafif derecede zihinsel engellilik ve oğluna düzgün bir şekilde bakım sağlayamaması gerekçeleriyle annenin ebeveynlik haklarının engellenmesinin Madde 8'i ihlal ettiği tespit edilmiştir.

oluşan ikili cinsiyet rejiminin" kapsamına girdiğini ve "kadınlar ve erkekler arasındaki doğuştan gelen fiziksel ve biyolojik farklılıklara dair ikili cinsiyet klişelerine ve üreme ve aile ilişkileri ile ilgili cinsiyet rolü klişelerine" dayandığını belirtmiştir. Bu klişeler, hetero-normatif ikili rejimin sınırları dışında kalan LGBTİ'nin "doğal düzenin dışında" görülmesine ve sapkın, anormal ve dolayısıyla düzeltilmeye muhtaç olarak değerlendirilmesine neden olur (OHCHR, 2018: 12).

Bu klişelerden ulaşılan hukuki çıkarımlar, trans bireylerin toplumsal cinsiyet kimliklerinin resmi olarak tanınmasını engellemiş ve toplumsal cinsiyet kimliğindeki yasal değişiklikleri psikolojik muayenelere ve kısırlaştırma gibi tıbbi müdahalelere bağlı kılmıştır.

2.1.3.2 Adli ön yargılar

Klişeler, polisten cezaevi görevlilerine, mahkeme katiplerinden adli yardım kurumlarına ve icra memurlarına kadar tüm adalet zincirinde kadınların deneyimlerini sıklıkla etkilemektedir. Kadın müvekkiller, adli yardım talep etmeden önce, toplumsal cinsiyetleri veya şikâyetlerinin ciddiye alınmaması nedeniyle karakollarda istismara uğramış veya görmezden gelinmiş olabilir. Polis ve müfettişler, özellikle etnik azınlık topluluklarında meydana gelen ve o topluluğun "kültürünün" bir parçası olarak algılanan kadın cinayetleri, ev içi şiddet¹³ veya çocuk evliliği gibi kadınları orantısız şekilde etkileyen suçları soruşturma ve kovuşturma konusunda gerekli özeni gösteremeyebilir. Soruşturmacıların ön yargıları, özellikle sorgulama hatları ve toplanan kanıt türleri bakımından ayrımcı soruşturmalara neden olabilir.¹⁴

Adalet erişim, bağımsız ve tarafsız bir yargı gerektirir. Bağımsızlık genellikle yapısal sorunlar ve yolsuzluk gibi dış baskılara karşı güvenceler ile ilgilidir. Tarafsızlık iki unsur içerir: Bir hâkimin kişisel ön yargılarıyla ilgili öznel bir unsur ve ön yargıların ortaya çıkmasıyla ilgili nesnel bir unsur. Uluslararası standartlarda, hâkimlerin "kişisel ön yargılardan etkilenmemeleri, gördükleri dava hakkında ön yargılar beslememeleri veya taraflardan birinin çıkarlarını diğerinin aleyhine olacak şekilde uygunsuz bir biçimde destekleyerek hareket etmemeleri" öngörülmektedir.¹⁵

Yargı klişelerinin, kadınların tarafsız bir mahkemeye çıkma hakkı üzerinde önemli bir etkisi olabilir. Ayrıca, yargı klişeleri etkili bir hukuki çözüm yoluna başvurma hakkını ihlal edebilir ve ayrıca suç mağdurlarının yeniden mağdur edilmesine neden olabilir. Yargı klişelerinin adil yargılanma hakkı üzerindeki etkisi geniş kapsamlıdır ve örneğin hâkimlerin aşağıdaki görüş ve anlayışlarını etkileyebilir:

- suçun niteliğine dair anlayışları
- belirli bir durumda ne olduğuna veya yargılamada belirlenecek konulara ilişkin algıları
- kimin toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağduru olduğuna dair görüşleri
- sanığın suçluluğuna ilişkin algıları ve
- tanıkların güvenilirliğine ilişkin görüşleri.

Yargıda klişeleştirme ve ön yargılar ayrıca:

- hâkimlerin, alakasız veya ön yargılara dayanan kanıtların mahkemeye kabul edilmesine izin vermesine neden olabilir ve/veya hâkimlerin belirli kanıtlara verdiği ağırlık derecesini etkileyebilir;
- yasal haklara ve koruma tedbirlerine erişimi engelleyebilir;
- hâkimlerin yasaları yanlış yorumlamalarına veya yanlış uygulamalarına neden olabilir;
- davaların nihai sonucunu şekillendirebilir. (Bkz. Cusack, 2014: 20, 22).

13 AİHM, *Opuz/Türkiye 2009*.

14 AİHM, *Aydın/Türkiye 1997*, paragraf 24-26.

15 HRC, *Genel Açıklama No. 32*, paragraf 21.

Hâkimler, karar verme süreçlerinde klişeleri uygulayarak ve devam ettirerek ve örneğin yerel mahkemeler tarafından veya davalarda taraflarca ifade edilen klişeleştirmelere itiraz etmeyerek klişeleştirme yapmış olurlar.

Mahkeme salonunda hâkim, savcı, savunma avukatı ve/veya vatandaşlar tarafından yapılan yorumlarda toplumsal cinsiyete dayalı ön yargılar ifade edilebilir. Yorumlar, kadınların birincil bakıcı olarak rolleriyle veya ev işi yükümlülüklerinin küçümsenmesiyle ilgili olabilir. Adli yardım avukatları, toplumsal cinsiyet klişelerini yansıtan yorumlardan veya davranışlardan kaçınarak örnek teşkil etmeli ve toplumsal cinsiyete dayalı ön yargılı davranışları (sözlü ve sözlü olmayan) sergilemekten ve cinsiyetçilikten kaçınmaya dikkat etmelidir. Diğer hukukçular toplumsal cinsiyet klişelerini, toplumsal cinsiyet ön yargılarını veya cinsiyetçilik türü davranışları sergilerken araya girmeleri gerekir. Klişelere karşı çıkılmadığında, bunların mahkeme salonunda kabul edilebilir olduğuna dair bir mesaj gönderilmiş olur.

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet (TCDŞ) gibi belirli suç türleri için suçun ağırlığını yansıtmayan orantısız şekilde düşük cezalar verilmesi yoluyla da adli ön yargılar sergilenebilir. Kadın sanıkların, faille karşı meşru müdafaa kapsamında işledikleri şiddet suçları veya cinsellik ve hamilelikle ilgili suçlar nedeniyle ağır cezalara çarptırılmasında da toplumsal cinsiyet ön yargıları görülebilir.

İyi bir uygulama olarak hâkimler, toplumsal cinsiyet klişelerini ve ön yargılarını proaktif olarak belirleyebilir, bunlara karşı çıkabilir ve bunları düzeltebilirler. Mahkeme salonundaki kişilerin uygunsuz, ön yargılı veya aşağılayıcı yorumlarda bulunduğu durumlarda bunu mahkeme saygısızlık olarak değerlendirip gerekli tedbirleri almalı veya olayı baroya bildirmelidirler.

3. Adli yardım

Kadınların adalete erişiminin önündeki sayısız sosyo-ekonomik engel düşünüldüğünde, adli yardım avukatları çok önemli bir rol oynamaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, İstanbul Barosu Adli Yardım Merkezine yapılan başvuruların büyük çoğunluğu kadınlar tarafından yapılmıştır (İB Kadın Hakları Merkezi, 2020: 4).¹⁶ Avukatların, işlerini etkili bir şekilde icra etmek için sosyo-ekonomik ayrımcılık, geleneksel cinsiyet rolleri, klişeler ve kadına yönelik şiddetin dinamikleri dâhil olmak üzere davaları bağlamsallaştıran toplumsal cinsiyet meselelerini net bir şekilde anlamaları gerekir. Bu kavramların anlaşılması, kadınların adalete erişiminin sağlanması açısından oldukça önemlidir.

Bu bölümde adli yardıma erişim hakkı ve kriterleri, kadınların adalete erişiminin sağlanmasında adli yardım kurumlarının ve avukatların rolü ve çeşitli müvekkillerle çalışmaya yönelik ipuçları ele alınmaktadır.

3.1 Adli yardım hakkı

Mahkemeye erişim hakkı ve gerekli hukuki danışmanlığa erişim hakkı, mali durumu ne olursa olsun tüm bireyler için geçerli olmalıdır. Bu, Devletlerin, en hassas olanlar da dâhil olmak üzere tüm bireylerin adalete erişim haklarını etkin bir şekilde kullanmalarına olanak tanıyan erişilebilir, etkili, sürdürülebilir ve güvenilir bir adli yardım programı sağlamak için adımlar atmasını gerektirir.¹⁷ Adli yardıma erişim, adil yargılanma hakkının¹⁸ önemli bir bileşenidir ve masrafları karşılamak için yeterli maddi imkâna sahip olmayanlar için etkin bir hukuki temsil sağlar. AİHS'nin 6. Maddesi ve AB Temel Haklar Bildirgesinin 47 ve 48(2) numaralı maddeleri, hem hukuk hem de ceza davalarında adli yardım hakkını güvence altına almaktadır. Avrupa

16 Bunların çoğunun aile hukuku ile ilgili olduğu ve koruma tedbirine yönelik başvurular olduğu belirtilmektedir.

17 AK, Medeni ve İdari Hukuk Alanlarında Adli Yardım Programlarının Verimliliği ve Etkinliğine Dair Bakanlar Komitesi Yönergeleri, paragraf 3, 31 Mart 2021.

18 Avrupa Barolar ve Hukuk Birlikleri Konseyi (CCBE) Adli Yardıma Dair Tavsiyeler, I.1.

Komisyonu, adalete erişimin önündeki engellerin ortadan kaldırılmasında adli yardımı “yoksul kişilere yönelik bir hayır işi olarak değil, bir yükümlülük olarak” nitelendirmektedir.¹⁹

Adli yardım avukatları, çok çeşitli kişiler için adalete erişimi etkileyen belirgin engellere karşı duyarlı olmalıdır. Rollerini, hem adalet sistemine duyulan güveni hem de sistemin meşruiyetini artırır. Adli yardım avukatları, bu hakların etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak için söz konusu haklar ve yargılamanın seyri hakkında gerekli bilgileri sağlanmasında da kritik bir rol oynamaktadır. Adli yardıma erişim, düşük gelir ve eğitim düzeyine sahip kişiler, göçmenler ve mülteciler, Türkçe konuşamayanlar, engelliler ve kadına yönelik şiddet de dâhil olmak üzere çeşitli suçların mağdurları gibi toplumun en çok ötekileştirilen üyeleri için elzemdir.

3.1.1 Ücretsiz adli yardıma erişim kriterleri

AİHS'nin 6(3)(c) Maddesine ve Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin (ICCPR) 14(3)(d) Maddesine göre, ücretsiz adli yardım hakkı iki koşulun karşılanmasına bağlıdır: Adli yardım karşılığında ödeme yapmak için yeterli maddi imkânlar sahip olmama (maddi durum testi) ve adaletin çıkarları gereğince uygunluk (uygunluk testi). Türkiye’de adli yardım alma kriterleri hukuk ve ceza davalarına göre farklılık göstermektedir. Türkiye’nin hukuk sisteminde adli yardım farklı kanunlarda düzenlenmiştir. Avukatlık Kanununda (Madde 176-181) verilen tanımda adli yardımın kapsamı geniş olarak “tüm avukatlık hizmetleri” olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle hukuki danışmanlık, tartışmasız bir şekilde adli yardım sistemine dâhildir. Adli yardım sağlanması, Avukatlık Kanunu dışında Hukuk Muhakemeleri Kanunu (Madde 334-340), Ceza Muhakemesi Kanunu (Madde 150 ve 234/1) ve Türkiye Barolar Birliği Adli Yardım Yönetmeliği ile düzenlenmiştir.

3.1.1.1 Hukuk davaları

Airey/İrlanda davasında AİHM, mahkemeye erişimin sağlanması için zorunlu olduğunda Devletlerin ücretsiz adli yardım sağlaması gerektiğine karar vermiştir.²⁰ *Airey* davasında, başvuru sahibi, kocasından boşanmayı talep etmiş, ancak ücretsiz adli yardım almadan bir avukat tutmayı maddi olarak karşılayamadığı için bu yönde adli bir karar elde edememiştir. AİHM, yapılması gereken testin, bir kişinin “bir avukatın yardımı olmadan davasını düzgün ve yeterli bir şekilde sunup sunamayacağı” olduğuna karar vermiştir.²¹

Türkiye’de başvuru sahipleri, Baroların Adli Yardım Büroları tarafından maddi durum ve uygunluk testine tabi tutulur. Avukatlık Kanununun 176. maddesine göre, “avukatlık ücretlerini ve diğer yargılama giderlerini karşılamak üzere bulunmayanlar” adli yardımdan yararlanabilirler. Ücretsiz adli yardımdan yararlanmak isteyen kişinin maddi durumunun yetersiz olup olmadığının tespiti için öncelikle “maddi durum testi” uygulanır.

Ev içi şiddet mağdurları için, şiddet içeren bir durumdan kaçtıktan sonra veya ekonomik şiddet nedeniyle hesaplarına erişemeyebilecekleri için, **maddi durum testinin aile geliri ve varlıkları için değil, yalnızca başvuru sahibinin geliri için uygulanması önemlidir.** Ceza Yargılaması Sistemlerinde Adli Yardıma Erişime Dair Birleşmiş Milletler İlkeleri ve Yönergeleri Yönerge 1(f)’ye göre:

“Devletler adli yardıma uygunluğu belirlemek için bir maddi durum testi uyguladığında, aşağıdakileri sağlamalıdır: ... (f) Maddi durum testi bir ailenin hane gelirine göre hesaplanıyorsa, ancak aile üyeleri birbirleriyle çatışma halindeyse veya aile gelirine eşit erişimleri yoksa, maddi durum testi için sadece adli yardıma başvuran kişinin geliri kullanılır.”

19 AK, Bakanlar Komitesi, Adli yardım ve danışmanlığa dair 78(8) sayılı Karar, 2 Mart 1978.

20 AİHM, *Airey/İrlanda*, paragraf 26.

21 AİHM, *McVicar/Birleşik Krallık*, paragraf 48.

“Uygunluk testinde” davanın kişi için önemi, davanın karmaşıklığı ve kişinin kendini temsil etme kapasitesini değerlendirilir. Uygunluk testi, *ilk bakışta* makul görünen bir talebe sahip olmayı gerektirir.

Sınırlı ekonomik imkânlarla sahip olanlar için yargılama giderlerinden muafiyet de mümkündür. Hukuk Muhakemeleri Kanununun 334. maddesine göre, kişinin yargılama giderlerinden muaf tutulabilmesi için, “gereken yargılama veya takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olması” ve “taleplerinin açıkça dayanaktan yoksun olmaması” gerekir. Dolayısıyla, mahkeme masraflarından muafiyet için başvuranlara mahkemeler de maddi durum ve uygunluk testleri uygulamaktadır.

Ücretsiz adli yardım başvurusunda istenen belge sayısı azaltılmalı ve başvuru sahiplerinin bürokratik yükü hafifletilmelidir. Başvuru belgeleri bir kurumdan diğerine farklılık gösterebilmekte ve verilen bilgiler nesnel kriterlerle değerlendirilmek yerine öznel olarak analiz edilebilmektedir. Bu durum, tutarsızlıklara ve keyfi sonuçlara yol açar. Örneğin, bir Baro adli yardım başvurusunu onaylayabilirken daha sonra Mahkeme dava giderlerinin karşılanması talebini reddedebilir (MFİB ve diğ., 2018: 22).

Tüm başvuru sahiplerine açık ve nesnel kriterlerin uygulanması, özellikle toplumun en hassas gruplarındaki kişiler için adalete erişimin engellenmesiyle sonuçlanan keyfi kararların önlenmesi açısından şarttır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine göre, “adli yardım sağlayıcılarının görevlendirilmesi için açık ve nesnel kriterlerin kullanılması” adli yardım programlarında kilit öneme sahip bir kalite güvence mekanizması teşkil eder.²² Kadınların adalete erişimlerine katkıda bulunmak için bu kriterler aynı zamanda toplumsal cinsiyete duyarlı olmalıdır.

3.1.1.2 Ceza davaları

AK ve AB standartları, “maddi durum” ve “adaletin menfaati” testlerini içerir. Adaletin menfaati (uygunluk) testi üç faktörden oluşur: “Suçun ciddiyeti ve olası cezanın ağırlığı”, “davanın karmaşıklığı” ve “sanığın sosyal ve kişisel durumu” (Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı ve Avrupa Konseyi, 2016: 57 – 71).

Türkiye’de ceza davalarında ücretsiz adli yardım başvurusunun sonucu, kişinin bir suçun şüphelisi/sanığı veya mağduru olup olmadığına, suçun türüne ve öngörülen cezanın ağırlığına bağlıdır. Maddi durum dikkate alınan bir faktör değildir. Bu nedenle, ekonomik durumlarına bakılmaksızın talepte bulunan herhangi bir şüpheli/sanık için adli yardım sağlanması mümkündür.

Suç mağdurları ayrıca, cezası en az beş yıl olan suçlar ile cinsel saldırı, çocukların cinsel istismarı, ısrarlı takip ile kadınlara karşı kasten yaralama, işkence veya eziyet içeren suçlarla ilgili davalarda kendilerine yasal temsilci tayin edilme hakkına sahiptir. Mağdurun bir çocuk ve/veya sağır veya dilsiz ya da meramını ifade edemeyecek derecede malûl olduğu durumlarda, mağdur için yasal bir temsilci atanması zorunludur.²³

Yeni mevzuat değişikliğinden sonra, TCDŞ ve EİŞ mağdurları, usuli haklarını önemli ölçüde kullanmak için yasal temsile erişebilmektedir²⁴. Ancak tehdit, hakaret, şantaj gibi ceza alt sınırı beş yılı geçmeyen adi suçlarda kadın mağdurların avukat tutması gerekebilir.

3.1.2 Sağlanan adli yardım hizmetlerinin kapsamı

Türkiye’de “adli yardım” kavramı üç farklı yasal çerçeve kapsamında sağlanmaktadır. “Hukuki adli yardım”, hukuk davalarında maddi durum testine göre ücretsiz adli hizmetler için barolar tarafından bir avukat atanmasını ifade eder.²⁵ İkincisi, mahkemelerin hukuk uyuşmazlıklarında ve idari usullerde mahkeme

22 Avrupa Konseyi, Medeni ve İdari Hukuk Alanlarında Adli Yardım Programlarının Verimliliği ve Etkinliğine Dair Bakanlar Komitesi Yönergeleri, paragraf 9.

23 Ceza Muhakemesi Kanunu Madde 234.

24 Türk Ceza Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 7406 sayılı Kanun, Resmi Gazete, 27 Mayıs 2022.

25 6100 sayılı Hukuk Muhakemesi Kanunu, 1136 sayılı Avukatlık Kanunu ve Türkiye Barolar Birliği Adli Yardım Yönetmeliği.

harçlarından muafiyet tanınması olarak ifade edilen “adli yardım” içerir.²⁶ Bir avukat tarafından temsil edilsin veya edilmesin, kişiler mahkeme harçlarından muafiyet talebinde bulunmak için mahkemeye başvurulabilirler. Adli yardım avukatları müvekkillerini bu muafiyet konusunda bilgilendirmeli ve uygun durumlarda adli yardıma başvurmalıdır. Üçüncüsü, “CMK avukatlığı” olarak da adlandırılan “zorunlu bir kamu savunucusunun” sağlanmasıdır.²⁷ Bu zorunluluk, suçun veya kişinin (çocuklar veya engelliler dâhil) kategorisine göre olmak üzere Ceza Muhakemesi Kanununda öngörülmektedir.

“Adli yardım” terimi geniş ve kapsamlı bir şekilde yorumlanmalı ve yalnızca mahkemelerde veya diğer Devlet mahkemeleri nezdindeki yargılamalarda “yasal temsili” değil, aynı zamanda “hukuki danışmanlık” ve “adli yardım” hizmetlerini de içermelidir.²⁸ Avukatlık Kanunu Madde 176’da adli yardım, “avukatlık ücretlerini ve diğer yargılama giderlerini karşılama olanağı bulunmayanlara ... avukatlık hizmetlerinin sağlanması” olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de bütçe kısıtlamaları nedeniyle adli yardım hizmeti esas olarak yasal temsil sağlanmasını içerir. Adli yardım avukatları birincil adli yardım hizmetlerinin sağlanmasında dönüşümlü olarak hizmet vermektedir. Mevzuatta tüm adli hizmetler öngörüldüğü için “hukuki danışmanlık” ve “adli yardım” sağlanması da mümkündür. Daha geniş bir hizmet kapsamının sağlanması, kadınların adalete erişiminin artırılmasına katkıda bulunabilir.

Bu El Kitabında, mahkeme masraflarından muafiyetin yanı sıra hukuki danışmanlık, adli yardım ve yasal temsili içeren birincil ve ikincil hizmetleri ifade etmek için “adli yardım” terimi kullanılmaktadır.

3.2 Gereken özen

Avukatların Rolüne İlişkin Temel İlkelerde (Havana İlkeleri), “ihtiyacı olan herkese hukuk hizmetlerinin sağlanmasında ve adalet ve kamunun çıkarları için hükümet ve diğer kurumlarla iş birliği yapılmasında” adli yardım avukatlarının “hayati rolünün” altını çizilmektedir (Birleşmiş Milletler, 1990). Hukukçular için Torino Mesleki Davranış İlkelerinde, yoksul sanıklara “mümkün olan en iyi savunmayı” sağlama ihtiyacı vurgulanmakta ve bunun sağlanamamasının “bireyin temel haklarının ihlali” anlamına geleceği ifade edilmektedir.²⁹

Bu bağlamda, adli yardım avukatları, kadınların adalete erişimlerinde kullanılabilirlik ve erişilebilirliğin yanı sıra ve hesap verebilirlik ve hukuki çözüm yolları için anlamlı olasılıkların sağlanmasında hayati bir rol oynamaktadır. Adli yardım için başvuruların ezici çoğunluğunun kadın olması, adli yardım avukatlarının uygulamalarında toplumsal cinsiyet duyarlılığını ve ceza hukuku ve medeni hukukta ve uygulamada kadınların karşılaştığı belirli sorunlara ve hukuki yardım ve adalete erişim ihtiyaçlarını şekillendiren sosyal ve ekonomik belirleyicilere dikkat edilmesini sağlamalarının ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir. Aşağıdaki bölümlerde, avukatların müvekkil temsiline ilişkin gereken özen yükümlülüklerinin ayrıntıları açıklanmaktadır.

3.2.1 Bilgi verme yükümlülüğü

Kadınların adalete erişiminin önündeki en büyük engellerden biri, hakları ve yasal usuller hakkında yeterli bilgi sahibi olmamalarıdır (UNDP, 2004: 4). Bu, özellikle nüfusun önemli bir bölümünün hukuk sistemi ve hakları hakkında düşük düzeyde bilgiye sahip olduğu Türkiye için geçerlidir.³⁰ Adli yardım imkânları konusunda farkındalığın artırılması gerekmektedir. Bu durum göz önüne alındığında, adli yardım avukatları adli yardım sistemini tanıtmalı ve süreci daha fazla kadının erişimine açık hale getirmek için bilgi vermelidir.

26 Hukuk Muhakemesi Kanunu Madde 334.

27 Ceza Muhakemesi Kanunu.

28 Bkz.: “Yasal temsil”, “hukuki danışmanlık” ve “adli yardım” terimlerinin tanımları için bkz.: Medeni ve İdari Hukuk Alanlarında Adli Yardım Programlarının Verimliliği ve Etkinliğine Dair Bakanlar Komitesi Yönergeleri, Madde 2c/2d/2e.

29 21. Yüzyılda Hukukçular için Torino Mesleki Davranış İlkeleri, Sidney, 27.10.2002.

30 Konuya dair kapsamlı bir çalışma için bkz. Kalem Berk, 2011.

Genel olarak, avukatlar bu nedenle müvekkillerine hakları konusunda bilgi vermek ve yargılamanın gidişatı ile ilgili açıklamalar yapmak zorundadır. Havana İlkelerine göre avukatlar, “müvekkillerine yasal hak ve yükümlülükleri hakkında ve müvekkillerin yasal hak ve yükümlülükleri ile ilgili olduğu ölçüde hukuk sisteminin işleyişi hakkında danışmanlık sağlamakla” yükümlüdür.³¹ Mağdurların hakları, yasal tedbirler ve mevcut hizmetler hakkında anlayabilecekleri bir dilde bilgi alma hakkı, AB Suç Mağdurları Direktifi, İstanbul Sözleşmesi ve Ceza Muhakemesi Kanununda öngörülmüştür.³²

Adli yardım avukatları, haklar, işlemler, koruma mekanizmaları ve hizmetler hakkında bilgi verirken, bu bilgileri özellikle çocuklar, yaşlılar, engelliler ve düşük düzeyde eğitilmiş kişiler için müvekkilin anlayabileceği bir dilde sağlamalıdır. Göçmenler, mülteciler ve Türkçe konuşamayan veya Türkçeyi tam olarak anlamayan diğer kişiler için tercüme hizmeti sunulmalıdır.

Avukatlar, dava dosyasını inceleyip müvekkil ile görüşükten sonra müvekkillerine hakları konusunda derhal kapsamlı bilgi vermelidir. Ayrıca, yargılamanın sonraki aşamaları için önemli etkileri olan usule ilişkin ve diğer hakları korumak için harekete geçilmelidir. Örneğin, suç mağdurlarının uygun bir aşamada kovuşturmaya katılma hakkının sağlanması, onların daha sonra mahkeme harçlarından muaf tutulma, tanık çağırma, dava dosyasına erişme, soruşturmadan elde edilen delilleri inceleme ve kararı ve verilen cezayı temyize götürme haklarına da olanak sağlar.

3.2.1.1 Yasal seçenekler ve kovuşturmanın seyri

Müvekkillere hakları hakkında bilgi verildikten sonra dava süreci ve başvurabilecekleri hukuki seçenekler ile ilgili bilgi ve açıklamaların yapılması gerekmektedir. Örneğin, yargılamanın olası süresi, mahkemede hazır bulunma yükümlülüğü ve ek mahkeme masrafları ve karşı dava olasılıkları, mağdurlar için tazminat hakkı ve sanıklar için olası cezalar hakkında bilgilendirilmelidirler.

Özellikle boşanma ve velayet gibi konuları içeren davalar ve şiddet uygulayan erkek failere karşı açılan ceza davaları kadınlar için zorlu olabilir. Gerçekler ve olası riskler hakkında açık ve anlaşılır bir dille bilgilendirilmeleri gerekir. İleride neler olabileceğinin net bir şekilde anlaşılması, avukat-müvekkil güvenini güçlendirmenin yanı sıra müvekkillerin etkin katılımını teşvik edebilir ve sonraki aşamalarda davadan çekilmelerini engelleyebilir.

3.2.1.2 Kovuşturmayla ilgili güncellemeler ve kovuşturma sonuçları

Avukatların müvekkillerine bilgi verme yükümlülüğü, kovuşturmanın durumu hakkında periyodik olarak güncel bilgiler verilmesini kapsar. Bunun yapılmaması, kadınların devam eden bir yasal süreç ve yasal hakları konusunda bilgi almak amacıyla STK'lerle iletişime geçerek adli yardım avukatı tarafından gerekli bilgilerin sağlanmadığını veya kendisine ulaşamadıklarını bildirmelerine neden olmaktadır (Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, 2021: 33). Avukatlar, müvekkillerini belgelerin zamanında teslim edilmesi konusunda yeterli düzeyde temsil ettikleri durumlarda dahi, her türlü gelişmeyi ve sonucu müvekkilleriyle düzenli olarak paylaşmak zorundadırlar. Çoğu zaman yoğun olan iş yüküne rağmen, müvekkillerinin güvenini korumak için erişilebilir olmaları da gerekir.

3.2.1.3 TCDŞ mağdurlarına yönelik hizmetlere ve korumaya yönlendirme

Adli yardım, şiddete maruz kalan kadınlara yönelik temel bir hizmet olarak kabul edilmektedir ve bu konu aşağıda daha ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.³³ Bir avukatın temel görevi hukuki hizmetler sunmak olsa da, TCDŞ mağdurları için diğer temel hizmetlere ilişkin bilgi ve yönlendirme sunabilmek önemlidir.

31 Havana İlkeleri, paragraf 13(a).

32 Suç mağdurlarının hakları, desteklenmesi ve korunmasına ilişkin asgari standartları belirleyen ve 2001/220/JHA sayılı Konsey Çerçeve Kararının yerini alan 2012/29/EU sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi; İstanbul Sözleşmesi Madde 19.

33 Bkz. BM Kadın Birimi ve diğ., 2015. e

Müvekkillerin psiko-sosyal danışmanlığa, sosyal yardıma vb. erişim imkânı, davaya etkin bir şekilde katılma kapasiteleri ve genel olarak esenlikleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Bu nedenle, hukuki ve cezai konularda yardım talep eden tüm müvekkillerin TCDŞ açısından taramaya tabi tutulması önemlidir.

Basılı yönlendirme materyalleri ve broşürler Türkçe ve Braille (görme engellilere yönelik alfabe) de dâhil olmak üzere yaygın olarak kullanılan diğer dillerde mevcut olmalıdır. Avukatlar, görevlerinin bir parçası olarak, okuma yazma bilmeyen ve düşük eğitim seviyelerine sahip kişiler için kendiliğinden açıklamalar yapmalıdır. Bazı durumlarda, failin bulabileceği yazılı materyallerin kullanılmaması mağdurlar için daha güvenli olabilir.

TCDŞ mağdurları için avukatlar, ihtiyati tedbirler³⁴ (uzaklaştırma kararı ve koruma tedbiri) alma konusunda bilgi sağlamalı ve Ceza Muhakemesi Kanununda belirtildiği gibi mahkeme içi ve mahkeme dışı koruma ihtiyacını araştırmalıdır. Ayrıca, yardım hatları (155-156-157-183), polis/jandarma, sığınma evi, mali yardım, psikolojik destek, tıbbi bakım ve ek adli yardım desteği biçimleri dâhil olmak üzere mevcut hizmetler ve ayrıca ilgili kurumlar (Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM), Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) ve STK'ler) hakkında bilgi verilmelidir.³⁵ Gerekirse avukatlar gerekli yönlendirmeleri yapmalıdır.

3.2.1.4 Diğer mevcut şikâyet mekanizmaları

Müvekkiller, alternatif ulusal usullere ek olarak, sonuçlara daha yüksek mahkemeler önünde itiraz edilmesi olasılığı konusunda bilgilendirilmelidir. Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru bir olasılıktır, ancak bunun için tüm idari ve yargısal başvuru yollarının tüketilmesi gerekir. Bazı müvekkiller için ek mekanizmalar düşünülmelidir. Türkiye'de arabuluculuk ve uzlaştırma gibi çeşitli alternatif şikâyet mekanizmaları yaygınlaşmıştır. (Bkz. aşağıdaki bölüm 3.2.1.4.1). Kamu Denetçiliği Kurumu³⁶ ve TİHEK'ye (Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu) bireysel şikâyetler de yapılabilir.³⁷ Bunların kararları bağlayıcı değildir ve henüz BM Paris İlkeleri ile uyumlu değildir.³⁸

konularında TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK)³⁹ ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSK). Dolayısıyla avukatların diğer şikâyet yolları ve başvuru prosedürleri hakkında bilgi sahibi olmaları ve müvekkillerini bu seçenekler hakkında da bilgilendirmeleri önemlidir.

Müvekkiller ayrıca bölgesel ve uluslararası mahkemelere ve mekanizmalara başvurma imkânı konusunda da bilgilendirilmelidir.⁴⁰ İnsan hakları ihlallerinin söz konusu olduğu durumlarda, ulusal hukuk yolları tüketildikten sonra, AIHM'e ve CEDAW Komitesi gibi BM antlaşma organları tarafından sağlanan bireysel şikâyet mekanizmalarına itiraz edilebilir.

3.2.1.4.1 Arabuluculuk/uzlaştırma ile ilgili sınırlamalar

Uzlaştırma ve arabuluculuk gibi alternatif uyuşmazlık çözümü (AUÇ) yöntemleri Türkiye'de yaygınlaşmaktadır. Bu yöntemler, adli işlemlere göre daha hızlı ve çok daha az maliyetle çözüm sağlar. Bu modeller, bir çözümü müzakere etmek için taraflar arasında eşit pazarlık gücü olduğunu varsayan çatışma çözümüne dayanmaktadır.

34 6284 sayılı Kanun Madde 3-5.

35 Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu, Sosyal Politika, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği vb.

36 6328 sayılı Kanun, Resmi Gazete No. 28338, 29 Haziran 2012.

37 6328 sayılı Kanun, Resmi Gazete No. 29690, 20 Nisan 2012.

38 Bkz. Avrupa Ulusal İnsan Hakları Kurumları Ağı (ENNHRI), *BM Paris İlkeleri ve Akreditasyonu*, <https://ennhri.org/about-nhris/un-paris-principles-and-accreditation/>.

39 Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Meclis Komisyonu (KEFEK) için lütfen bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/ih-tas-komisyonlari/kadin-erkek-firsat-esitligi/anasayfa>.

40 İstanbul Sözleşmesi'nin 21. maddesi, mağdurların mevcut diğer ulusal, bölgesel ve uluslararası bireysel ve toplu şikâyet mekanizmaları hakkında bilgilendirilmesini ve bu mekanizmalara erişimlerinin sağlanmasını gerektirmektedir.

Bu çatışma çözme yöntemleri genellikle, kadına yönelik şiddet davalarında ve taraflar arasında güç farklılıklarının söz konusu olduğu diğer durumlarda anlamlı adaletin önünde önemli engeller teşkil eder.⁴¹ CEDAW Genel Tavsiye No. 33'te açıklandığı gibi:

Bu süreçler, adalet arayan kadınlar için esnekliği artırıp, maliyetleri ve gecikmeleri azaltırken, söz konusu süreçlerin sıklıkla ataerkil değer yargıları temelinde işlemesi dolayısıyla kadınların yargısal inceleme ve çözüm yollarına erişimleri üzerinde olumsuz etkilere sebebiyet vermesi nedeniyle kadınların daha fazla hak ihlaliyle karşı karşıya kalmalarına ve failerin cezasız kalmasına da yol açabilmektedir.⁴²

Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanununun 1/2. maddesi özellikle aile içi şiddet iddialarını içeren uyuşmazlıklarda arabuluculuğa izin vermemektedir.⁴³ Avukatlar, herhangi bir şiddet türünün mağduru olan müvekkillerine failerle arabuluculuk veya uzlaştırma süreçlerine girmelerini tavsiye etmemelidir.

3.2.2 Eşitlik ve kesişimsellik

Söz konusu temel haklar göz önüne alındığında, adli yardım avukatları, yaş, cinsiyet, cinsel yönelim veya davranış, sosyo-ekonomik durum, madde kullanımı, geldiği ülke, zihinsel, fiziksel ve dilsel yetenekleri ne olursa olsun tüm müvekkillerine aynı düzeyde hassasiyet ve profesyonellik sağlanması için çaba göstermelidir.

Kesişimsel ayrımcılık, bir bireyin veya bir grup bireyin, benzersiz ve yeni bir ayrımcılık türü oluşturacak şekilde iç içe geçmiş gerekçelere dayalı olarak maruz kaldığı ayrımcılıktır. Örneğin, engelli kadınlar, belirli etnik gruplardan kadınlar, kadınları daha geniş anlamda etkilemeyen ayrımcılık biçimleriyle karşı karşıya kalabilirler. Bu nedenle, adli yardım avukatları, ayrımcılığı önlemek için toplumsal cinsiyete ek olarak, cinsiyetin diğer kategorilerle kesişme biçimlerine karşı da duyarlı olmalıdır.

Bu bölümde, çeşitli müvekkillerle çalışırken göz önünde bulundurulması gereken bazı faktörler ele alınmaktadır.

3.2.2.1 Engelliler: Erişilebilirlik ve makul düzenlemeler

CRPD'yi onaylayan Türkiye, adalet sektöründe engellilerin erişilebilirlik ve makul düzenleme hakkı (Madde 5(3)) dâhil olmak üzere adalete erişim hakkını sağlamalıdır. Türkiye, mevzuatını ve uygulamalarını henüz CRPD ile tam olarak uyumlu hale getirmemiştir. Mevzuatta halen kullanılmakta olan ayrımcı dil, engellilerin fiili ehliyetlerine atıfta bulunulmadan vekilliklerinin reddedilmesi ve adalet sisteminde çeşitli destek araçlarının öngörülmemesi, CRPD'ye aykırıdır.⁴⁴

Ceza Muhakemesi Kanununun "sağır veya dilsiz ya da meramını ifade edemeyecek derecede malûl" olanlar için otomatik olarak yasal temsil hakkı sağladığı göz önüne alındığında, bu haklardan yararlanmalarını sağlamak için adli yardım bürolarında sağlam iç politikalar ve imkânlar oluşturulmalıdır. Adli yardım avukatlarının engelli müvekkilleri temsil ederken karşılaşılabilecekleri üç konu şunlardır: Hukuki ehliyetin olmaması, adalet tesislerinin fiziki erişilebilirliğinin olmaması ve adli yardım bürolarında ve mahkeme salonunda, sorgulamanın hızı ve üslubu gibi hususlarda makul düzenlemeler yapılmasının gerekliliği.

41 Bkz. İstanbul Sözleşmesi Madde 48 ve Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Madde 1/2.

42 CEDAW Genel Tavsiye No. 33, paragraf 57.

43 6325 sayılı Kanun, Resmi Gazete No. 28331, 22.06.2012. İstanbul Sözleşmesi Madde 48'de kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet davalarında zorunlu uyuşmazlık çözümü yasaklanmıştır.

44 CMK'de, sağır veya dilsiz ya da meramını ifade edemeyecek derecede malûl kişiler için "talep edilmeden onlar adına" bir yasal temsilci görevlendirilmesi hakkı öngörülmektedir. Bu hüküm, engellilerin hukuki ehliyetine ve CRPD'ye uygun olarak desteklenen karar verme süreçlerine ilişkin endişeleri ortaya koymaktadır.

Çeşitli engelleri olan kişilerle çalışmak için ipuçları şunları içerir:

- Adli yardım bürosu müvekkil için erişilebilir değilse, müvekkilin erişebileceği bir yerde toplantılar düzenleyin; müvekkilden bir yer önermesini isteyin;
- Alternatif formatlarda belgeler sunabilin;
- İşitme engelli müvekkiller için işaret dili tercümanı kullanırken müvekkille göz teması kurun ve doğrudan müvekkille konuşun;
- Müvekkile yardım etmeden önce her zaman bunu sorun ve durumu bağımsız olarak halledebileceklerini varsaymayın;
- Konsantrasyon sorunları nedeniyle sık sık ara vermeleri gerekebilir. Bu nedenle akıl hastalığı olan müvekkillerle buluşmak için en uygun zamana karar verirken ilaçların yan etkilerini göz önünde bulundurun;
- Makul düzenlemeler için adli yardım bürolarının kapsamı hakkında net bilgi sağlayın.

3.2.2.2 Çeviri/sözlü tercüme

Toplantılar sırasında Türkçesi akıcı olmayan müvekkiller/adli yardım başvurusu sahipleri ile iletişimde yardımcı olması için tercümanlardan hizmet almaya karar verildiğinde tercümanların aşağıdaki özelliklere sahip olmasına dikkat edilmelidir:

1. Dilsel beceriler,
2. Dava kapsamındaki konulara ilişkin teknik anlayış,
3. Kırılgan gruplardan kişilerle çalışırken hassasiyet,
4. Toplumsal cinsiyet duyarlılığı,
5. Mağdurların gizliliğine saygı.

Tercümanın cinsiyeti ve Türkiye’de yaşayan çeşitli topluluklar içinde toplumsal cinsiyet konularına yönelik özel kültürel hassasiyeti dikkate alınmalıdır. Müvekkil, tercüman kullanımına önceden izin vermelidir.

Görüşme veya diğer iletişimlerde tercüman olarak hizmet vermek üzere müvekkilin aile üyelerine başvurmadan kaçının.

Avukatlar, tercümanın müvekkil tarafından verilen ilgili ayrıntıları aktarmak yerine, müvekkilin söylediklerini özetlediğine dair belirtiler görüyorsa müdahale etmelidir. Tercümanlardan hizmet alımına ilişkin kriterlerin olmamasının tercüme kalitesi üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu bildirilmektedir. Belirli ayrıntılar önemlidir. Tercüman kullanımının toplantının süresini uzatacağı göz önüne alındığında, toplantının zamanı buna göre planlanmalıdır.

Proaktif avukatlık

Proaktif avukatlık, küçük teknik hukuki sorunların müvekkillerin adalete erişimini nasıl etkileyebileceğinin ve kadınların adalete erişimiyle ilgili olarak, mevcut hukuki uygulamaların kadınlara ve diğerlerine karşı sistematik ayrımcılık yollarının ve ilgili yasa ve uygulamalara karşı çıkma stratejilerinin belirlenmesini içerir.

3.2.3.1 Stratejik davalama

Stratejik davalama, etkisi başvuru sahibinin davasının ötesine geçerek daha geniş bir politika oluşturmak üzere bir hukuki veya politik gelişme elde etmek için dava sürecinin kullanılması olarak tanımlanmaktadır.⁴⁵

45 Bkz. Açık Toplum Adalet Girişimi, 2017: 14 (Erişim Tarihi: 22.07.2020); Kamu Hukuku Projesi, 2016.

Davalama stratejileri hem vakaya hem de konuya özel olsa da, genellikle uzun vadeli planlama içerir. Davacı dikkatli bir şekilde seçilmeli veya belirlenmeli ve statükoya meydan okumanın olumsuz kişisel ve mesleki sonuçları karşısında hem sürekli destek hem de koruma almalıdır.

Stratejik davalama genellikle uyumlu medya stratejilerini ve farkındalık artırma kampanyalarını kapsar ve STK'lerle yakın iş birliği ve koordinasyonu içerir. Kadın haklarını etkileyen sistemsel meseleler hakkında bilgi paylaşmak için uzmanlaşmış STK'lerle teması sürdürmek, adli yardım kuruluşlarının Türkiye'de insan haklarının ilerlemesine önemli bir katkı yapmasını sağlayabilir.

Stratejik davalama adli yardım avukatlarının açık yetkisinin ötesine geçse de, adli yardım avukatları hem kadınların adalete erişiminin önündeki sistemsel engelleri hem de olası bireysel davaları veya dava gruplarını belirlemek için çok uygun durumdadırlar. Müvekkillerini temsil etmek için stratejik davalama çalışmaları yapmalarının önünde hiçbir engel bulunmamaktadır. Dâhili veri toplama, sistemsel hak ihlallerinin örüntülerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynayabilir.

Stratejik davalama, insan hakları aktivizminde önemli bir yer tutar ve davaların AIHM ve BM antlaşma organları (HRC, CEDAW, Çocuk Hakları Komitesi (CRC) ve Engelli Hakları Komitesi (CRPD) dâhil) gibi bölgesel veya uluslararası kuruluşların önüne getirilmesini kapsar.⁴⁶

3.3. Kurumsal yapı

3.3.1 Cezai ve hukuki meseleler arasındaki ayırım

Türkiye'nin adli yardım sistemi kurumsal olarak hukuk ve ceza olarak bölünmüştür ve avukatlar ikisinden birinde ve bazen her ikisinde birden görev yapmaktadır. Bu kurumsal yapı, birbiriyle bağlantılı hukuki ve cezai meseleleri çözmek zorunda olan müvekkillerin haklarının sağlanmasında engeller oluşturabilir. Örneğin, ev içi şiddet mağduru olan bir kadın muhtemelen suç duyurusunda bulunmalı ve faile karşı cezai kovuşturmayla katılmalyken, aynı zamanda koruma kararına, boşanmaya, çocukların velayetine ilişkin bir karara ve zararlarının tazminine ihtiyaç duyacaktır ve tüm bunlar medeni hukuk kapsamına girmektedir. Mevcut yapıda bu, hukuk ve ceza havuzundan ayrı olarak seçilen iki ayrı avukatın atanmasına neden olabilir ve yasal temsilin kalitesinden ödün vermemek için etkin iletişim ve koordinasyon önlemleri almayı gerektirir.

3.3.2 Uzmanlık eğitimi

Avrupa Barolar ve Hukuk Birlikleri Konseyi (CCBE) Tavsiyelerine göre, adli yardım hizmetlerinin kalitesinin sağlanması için, tüm adli yardım sağlayıcılarının asgari olarak hukuki bir yeterliliğe sahip olması ve ilgili yargı alanında avukat olarak çalışabiliyor olması gerekmektedir.⁴⁷ Çok çeşitli davalarda yasal temsil sağlamadaki kritik rolleri göz önüne alındığında, adli yardım avukatlarına özel eğitim verilmesi, verilen hizmetlerin kalitesini artırır. Mülteciler, engelliler, çocuklar ve ev içi ve cinsel şiddet ya da insan ticareti mağdurlarıyla çalışmak, hassas durumları beraberinde getirir ve özel uzmanlıklara sahip olunmasını gerektirir.

Uluslararası ve bölgesel kılavuzlar, davaları paylaşıırken adli yardım sağlayıcının uzmanlığının dikkate alınmasını gerektirir ve tüm adli yardım sağlayıcıların, özellikle işlenen suçların ağırlığı ve kadın, çocuk ve özel gereksinimli grupların hak ve ihtiyaçları ile ilgili olarak, işlerinin doğasıyla orantılı eğitim, öğretim, beceri ve deneyimlere sahip olmasının önemini vurgular.⁴⁸ Farklı kategorilerdeki müvekkillere etkin

46 Türkiye tüm bu sözleşmelerin İsteğe Bağlı Protokollerini imzalayarak bireysel şikâyetlerin ilgili Komitelerin dikkatine sunulmasına olanak tanımıştır.

47 Avrupa Barolar ve Hukuk Birlikleri Konseyi (CCBE) Adli Yardıma Dair Tavsiyeler, I.1.

48 Medeni ve İdari Hukuk Alanlarında Adli Yardım Programlarının Verimliliği ve Etkinliğine Dair Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Yönergeleri, paragraf 24; UNODC, 2013, ilke 13.

hizmet sunulmasını sağlamak için uzmanlık eğitimi verilmesi ve bu tür davalarda uzman avukatların görevlendirilmesi, kadınların adalete erişiminin kalite bileşeninin sağlanmasında önemli unsurlardır.

4. Kadına yönelik şiddet

Bu El Kitabında, ceza hukuku ve medeni hukuk konularını detaylandırmadan önce, ceza hukuku ve aile hukukunda kadınların adalete erişimi açısından kritik öneme sahip olduğundan, kadına yönelik şiddeti ele alan bir bölüme yer verilmiştir. Kadına yönelik şiddet mağdurlarının aradığı birçok hukuki çözüm, boşanma gibi hukuk davalarının kullanılmasını gerektirmektedir. Şiddetin önemli ölçüde az bildirildiği göz önüne alındığında, hem medeni hukuk hem de ceza hukuku alanında çalışan adli yardım avukatlarının, müvekkillerin yasal ihtiyaçlarını etkili ve kapsamlı bir şekilde ele almak için ilişkide şiddet olup olmadığını tespit etmeleri önemlidir.

Türkiye’de kadına yönelik şiddetin çeşitli biçimlerinin çok yaygın olduğu ve bu suçların çok sayıda failinin ceza almadan hayatına devam ettiği vurgulanmalıdır. Kadına yönelik şiddetin ceza yargılamaları bağlamında vurgulanması, bu konuda AİHM’e ulaşan çok sayıda davanın da ortaya koyduğu gibi, Türkiye’de kadınların haklarını korumak ve onlara yardım sağlamakla yükümlü aktörler tarafından devam eden yeniden mağdur edilme durumları açısından da önemlidir.

Kadınların bu suç kategorisi için adalete erişimde karşılaştıkları zorlu engeller, sosyo-ekonomik kırılganlıklarını artırmaktadır. Gerçekten de şiddet, kadınların toplumsal ve ekonomik tabiiyetini sürdürmek için kullanılmaktadır. Adalet sektörünün kadına yönelik şiddete ilişkin tutumunu iyileştirmek, genellikle diğer haklardan yararlanmaları için temel bir ön koşul görevi görür.

Bu öncelik ışığında, uluslararası ve bölgesel kuruluşlar, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağdurlarının adil yargılanma haklarını sağlamaya yönelik standartların belirlenmesinde önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Bu bölümde, TCDŞ’nin dinamikleri ve mağdurun adalet sistemiyle ilişkisini nasıl etkilediğiyle ilgili arka plan bilgileri sunulmaktadır.

4.1 Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin biçimleri

Kadına yönelik şiddet çeşitli biçimlerde görülür. CEDAW ve İstanbul Sözleşmesinde, kadınlara yönelik aşağıdaki şiddet türlerinin yasaklanması ve/veya suç sayılması öngörülmektedir:

- Ev içi ve yakın partner şiddeti,
- Tecavüz ve cinsel şiddet,
- İnsan ticareti,⁴⁹
- Kadın cinayetleri / toplumsal cinsiyete dayalı cinayetler,
- Cinsel taciz,
- Siber şiddet,
- Zorla kürtaj ve zorla kısırlaştırma,
- Zararlı uygulamalar:
- Erken yaşta ve zorla evlendirme,
- Namus suçları,
- Kadınlarda genital yaralama,
- Bekaret testi.

49 İnsan ticareti hem erkek hem de kadınları etkilese de mağdurların büyük bir kısmını kadınlar ve kız çocuklar oluşturmaktadır.

CEDAW Komitesi tarafından gözlemlendiği gibi:

“Kadının insan hakları savunucularına, siyasetçilere, aktivistlere veya gazetecilere yönelik zararlı uygulamalar ve suçlar aynı zamanda kültürel, ideolojik ve siyasi faktörlerden etkilenen kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin biçimleridir.”⁵⁰

Kadına yönelik şiddet, çoğu zaman örtüşen, eş zamanlı olarak meydana gelen veya kadınların yaşamı boyunca biçim değiştiren bir yelpazede gerçekleşir. Kadına yönelik şiddetin biçimleri aşağıdaki bölümlerde daha ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

Hukuken eşit koruma, kadınların erkeklerle aynı temel insan haklarından yararlanmasını gerektirir. Kadınlar çeşitli şiddet biçimlerine maruz kaldıklarında şu temel insan hakları ihlal edilmektedir: Yaşam hakkı; işkence veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele görmeme hakkı; özgürlük ve güvenlik hakkı; özel hayat ve aile hayatı hakkı; ayrımcılık yasağı ve ulaşılabilir en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkı.

4.1.1 AİHM içtihadı

Devletlerin kadına yönelik şiddeti soruşturma, kovuşturma ve cezalandırma konusundaki gerekli özen gösterme yükümlülüklerine ilişkin AİHM içtihadı kapsamlıdır. Bu bölümde, tarafı Türkiye olanlar da dâhil olmak üzere birkaç önemli dava vurgulanmaktadır.

Konuya ilişkin önemli bir dava olan **Opuz/Türkiye** davasında Mahkeme, bir ev içi şiddet vakasına, **yaşam hakkını koruyan, işkence ve kötü muameleyi yasaklayan ve ayrımcılığı yasaklayan** Madde 2, 3 ve 14’ü uygulamıştır.⁵¹ Bu davada, mağdur olan failin eşi kadın ve onun annesi, ciddi bedensel zararlara neden olan dayaklar ve ölüm tehditleri hakkında polise çok sayıda şikâyette bulunmuş ve ardından failin şiddet tehditleri nedeniyle şikâyetlerini geri çekmişlerdir. Mahkeme, mağdur şikâyetini geri çekse bile, Devletlerin gereken özeni gösterme yükümlülükleri nedeniyle kovuşturmalara **resen** devam etmelerini gerektiğine karar vermiştir.

AİHM, **toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti bir ayrımcılık biçimi olarak** nitelendiren 19 numaralı CEDAW Genel Tavsiyesine ve “ev içi şiddetin esas olarak kadınları etkilediğini” gösteren istatistiksel kanıtlara dayanarak, “Türkiye’deki genel ve ayrımcı yargı pasifliğinin, ev içi şiddete elverişli bir iklim yarattığını” tespit etmiştir. Yetkililerin “ev içi şiddet konusunu ele almak için uygun adımları atma konusundaki yetersiz taahhüdü” ve dolayısıyla eşit hukuk koruması sağlayamaması nedeniyle şiddete maruz kalan kadınların ayrımcılığa uğradığı sonucuna varmıştır.⁵²

Bălşan/Romanya davasında, AİHM, Romanya’da normal görülen ev içi şiddete karşı toplumsal hoşgörüyü gösteren istatistikleri not etmiştir. Ayrıca, raporlanan vakaların sayısının artmaya devam ettiğini, mağdurların çoğunluğunun kadın olduğunu ve raporlanan vakaların sadece birkaçının polis tarafından soruşturulduğunu gözlemlemiştir. Genel olarak toplumsal cinsiyet ayrımcılığı konusunda toplumdaki farkındalık eksikliği, kadınların kendi hakları konusunda farkındalıklarının olmaması, özellikle kırsal alanlarda mağdurlar için koruma ve destek hizmetlerinin olmaması, ev içi şiddetin yaygınlığına ilişkin istatistiklerin olmaması ve mevcut mevzuatın yetersiz bir şekilde uygulanmasına ilişkin tespitlerinde CEDAW Komitesinin Sonuç Gözlemlerine atıfta bulunmuştur. Mahkeme şu görüştedir:

“Yukarıdaki faktörler birlikte, yetkililerin Romanya’daki ev içi şiddet sorununun ciddiyetini ve boyutunu tam olarak anlamadığını ve eylemlerinin kadın başvuru sahiplerine yönelik ayrımcı bir tutumu yansıttığını göstermektedir.” (paragraf 85)

50 CEDAW Genel Tavsiye No. 35, paragraf 14.

51 AİHM, *Opuz/Türkiye*.

52 AİHM, *Opuz/Türkiye*, paragraf 198, 200. Ayrıca bkz. *Talpis/İtalya*, paragraf 145’te, Devletin ev içi şiddete karşı pasifliğinin *ilk bakışta* görünen kanıtlara ve istatistiksel verilere göre ayrımcı olduğu tespit edilmiştir; *Eremia ve Diğerleri Moldova*, paragraf 89’da Madde 2, 3 ve 14’ün ihlal edildiği tespit edilmiştir.

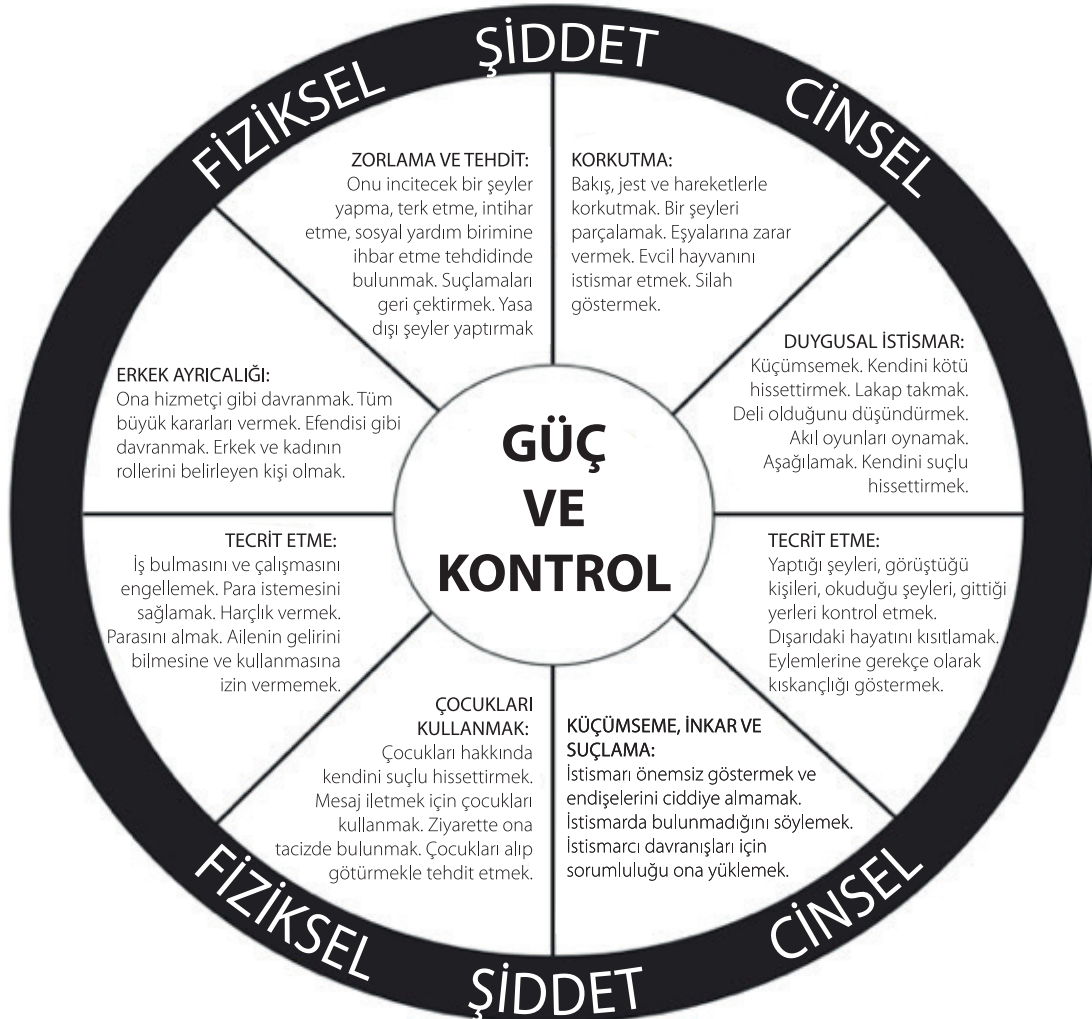
Mahkeme, 14. maddenin kendiliğinden uygulanmasını göz önünde bulundurarak, "bir Devletin kadınları ev içi şiddete karşı koruyamamasının, kadınların kanun önünde eşit korunma haklarını ihlal ettiğini ve bu koruma görevinin yerine getirilmemesinin kasıtlı olması gerektiğini" yinelemiştir (paragraf 72, 78).

4.2 Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin dinamikleri

Aşağıdaki bölümlerde, kadına yönelik her türlü şiddet biçiminin altında yatan toplumsal cinsiyete dayalı dinamikleri detaylı olarak açıklanırken bunların adalet sistemi üzerindeki etkileri vurgulanmaktadır. Bu bilgiler, adli yardım avukatlarının hukuki stratejileri ve argümanları mağduru yaşadığı şiddet deneyimiyle daha yakından ilişkilendirmesi için gereklidir. Avukatların mağdurların hikâyelerini, suskunluklarını ve ihtiyaçlarını yorumlama yeteneklerini artırabilir ve gösterdikleri savunuculuk faaliyetlerinin kalitesini iyileştirebilir.

4.2.1 Zorlayıcı kontrol, güç ve kontrol çarkı ve şiddet döngüsü

Fiziksel ve cinsel saldırılar veya bunları gerçekleştirmeye yönelik tehditler, ev içi şiddetin en belirgin biçimleridir ve genellikle sorunu ortaya çıkaran eylemlerdir. Bununla birlikte, diğer taciz edici davranışların düzenli kullanımı, bir veya daha fazla fiziksel şiddet eylemiyle pekiştirildiğinde, daha büyük ve daha az görünür bir istismar sistemi oluşturur. Fiziksel ve cinsel saldırılar yalnızca bir kez veya ara sıra meydana gelse de, çoğu zaman gelecekte meydana gelebilecek olası şiddet tehdidini aşılır ve bu da failin başka fiziksel şiddet eylemlere girişmeden bir kadının yaşamını ve koşullarını kontrol altına almasına olanak tanır.

Zorlayıcı kontrol kavramı, ev içi şiddet ve yakın partner şiddeti ve fuhuş alanında giderek daha fazla kullanılmaktadır ve bu suçların anlaşılmasındaki odak noktayı şiddet olaylarından “zorlama ve kontrol örüntüsüne” kaydırmaktadır (Stark, 1995: 975). Zorlayıcı kontrol, “mağdurları korkutmak, aşağılamak, tecrit etmek ve kontrol etmek için uygulanan taktiklerle birlikte” fiziksel ve/veya cinsel istismarın kullanılması olarak tanımlanmıştır (Stark, 2012: 65 – 69).

Şiddet, korkutma ve kontrol örüntülerine odaklanmak, “küçük” saldırıların ve “ısrarlı takip, ölüm tehditleri, tecrit ve maddi ihtiyaçlar (yiyecek, ulaşım, para) üzerinde kontrole sahip olma” gibi diğer taktiklerin önemini artırır (Stark, 1995: 983). Çalışmalar, ev içi şiddet vakalarının büyük çoğunluğunda zorlayıcı kontrolün mevcut olduğunu göstermektedir.⁵³ Bu, erkekler tarafından kadınların kapasitelerinin ve bağımsız karar alma mekanizmalarının zayıflatılmasının temel yoludur. Kadınların yapısal tabiiyetine dayalı olarak erkek suçlular, toplumdaki ve ekonomideki kalıcı cinsiyet eşitsizliklerinin yanı sıra cinsiyet rollerinin ve sorumlulukların dağılımı şeklinden istifade etmektedir. Bu şekilde erkekler, para, seks, boş zaman faaliyetleri, ev işleri ve diğer menfaatlere kendi ayrıcalıklı erişimlerini hem korumak hem de genişletmek için kadınların sosyal ve ekonomik tabiiyetini kullanırlar.

Güç ve kontrol çarkı, istismarcı ve şiddet içeren davranışların genel örüntüsünü ve failerin kadınlar üzerinde kontrol kurma ve sürdürme yollarını anlamak için çok yararlı bir araçtır. Çoğu zaman, bir veya daha fazla şiddet olayına bir dizi başka istismar türü eşlik eder. Bu şiddet biçimleri daha kolay bir şekilde tespit edilemese de, ilişkide etkili bir şekilde sindirme ve kontrol örüntüleri oluştururlar.

Kadına yönelik şiddet genellikle davranış kalıpları içerdiğinden, şiddete uğrayan kadınlarla çalışırken şiddet geçmişini anlamak önemlidir. Türkiye’de Ceza Kanununda ev içi şiddet ve kadına yönelik şiddete özgü suçlar bulunmadığından, bu suçlar şu anda ihlallerin sürekliliği hesaba katılmadan tekil olaylar olarak kovuşturmaya tabi tutulmaktadır. Bu “toplumsal cinsiyetten bağımsız” yaklaşım, adalet sisteminin, zararın niteliğini tespit etmede ve büyük çoğunluğu kadın olan bu suç kategorisinin mağdurları için yeterli ve etkili bir çözüm yolu sağlamada sistematik olarak yetersiz kalmasına neden olmaktadır.

Güç ve kontrol çarkı ilk olarak ev içi şiddet ve yakın partner şiddetini tanımlamak için geliştirilmiştir⁵⁴, ancak o zamandan beri insan ticaretindeki dinamikleri anlamak için de kullanılmaktadır. (Bkz. Ek 8).

4.2.2 Şiddet döngüsü ve kaçmanın önündeki engeller

Ev içi şiddetin bir diğer önemli özelliği de istismar döngüsüdür. Şiddete maruz kalan kadınlara yönelik şiddet davranışı, genellikle ilgili kişilere bağlı olarak hem süre hem de yoğunluk açısından değişkenlik gösteren üç farklı ve tekrarlayan aşamada ortaya çıkar.

- Birinci aşama, failin küçük şiddet olayları sergileyip sözlü istismarda bulunduğu ve mağdurun korku ve gerilim içinde daha ciddi boyutlu şiddeti savuşturmak için mümkün olduğunca yatıştırıcı ve pasif olmaya çalıştığı gerilim oluşturma aşaması olarak adlandırılır.

53 Ev içi şiddet vakalarının %80-95’ini oluşturduğu tahmin edilmektedir. Örneğin bkz. New York Eyaleti, Ev İçi Şiddeti Önleme Bürosu; Kelly, L. ve diğ., 2014 (19).

54 Güç ve Kontrol Çarkı ilk olarak ABD’nin Minnesota Eyaletinde Duluth’taki Ev İçi İstismar Önleme Programları tarafından geliştirilmiştir.

- Döngünün ikinci aşaması, **akut şiddet olayıdır**. Birinci aşamanın bir noktasında, mağdur ile fail arasındaki gerilim şiddete dönüşür.
- Üçüncü aşamada, failin **aşırı pişmanlığı ve sevgi dolu davranışları** görülür. Bu süre boyunca, genellikle af için yalvararak bağlılık taahhütlerinde ve profesyonel yardım arama, içkiyi bırakma ve daha fazla şiddet göstermeme vaatlerinde bulunur.
- Dördüncü aşama sakinlik ile nitelendirilir.

Bazı çiftler için, döngüler arasındaki göreceli sakinlik dönemi birkaç ay kadar sürebilir, ancak failin sevgisi ve pişmanlığı sonunda kaybolacak ve döngünün birinci aşaması yeniden başlayacaktır. Şiddet davranışının döngüsel doğası, neden daha fazla kadının istismarcılarını terk etmediğini açıklamaya yardımcı olur. Failin üçüncü aşamada gösterdiği sevgi dolu davranışlar, partnerinin dönüşümü için kadının sahip olabileceği umutları pekiştirir ve onu ilişkiye bağlı tutar. Ayrıca, mağdurların neden bazen birden çok kez şikâyette bulduklarını ve ardından şikâyetlerini geri çektiklerini de açıklar.

Bazı kadınlar, özellikle şiddet içeren bir evde büyüdülerse, şiddet döngüsünü normal olarak algılayabilirler ya da durumlarının gerçekliğini kabul etmek istemeyebilirler. Diğer kadınlar, şiddeti tahmin edemedikleri veya kontrol edemedikleri için kendilerini psikolojik bir felç durumuna soktukları ve durumu iyileştirmek veya değiştirmek için hiçbir adım atamaz hale geldikleri gerçeği yüzünden umutsuz ve aşağılanmış hissedebilirler. Şiddete uğrayan kadınlarda, bir faille direnme girişiminin faydasız olduğunu hissetme eğilimi vardır. Bu, psikolojik bir tuzak veya öğrenilmiş çaresizlik işlevi görür.

Zayıflatıcı psikolojik etkilere ek olarak, dış toplumsal ve ekonomik faktörler çoğu zaman bazı kadınların kendilerini şiddet içeren ilişkilerden kurtarmasını zorlaştırır. Kocasından ayrılmak isteyen ancak bağımsız mali kaynaklara sahip olmayan bir kadın bunu yapmakta genellikle güçlük çeker. İstihdam ayrımcılığı nedeniyle, çalışan kadınlar erkeklere göre genellikle daha az para kazanmakta ve daha az prestijli işlerde çalışmaktadır ve ayrıca önemli ölçüde daha fazla ücretsiz bakım ve ev işi yükümlülükleri altındadır.⁵⁵

İlk tepkinin kaçmak olabileceği şiddetli bir çatışmada, kadınlar gidecekleri başka bir yer olmayabileceğini çok geçmeden anlarlar. Sığınma evleri geçici bir rahatlama sağlayabilir ancak genellikle uzun vadede sürdürülebilir bir çözüm değildir. Yer değiştirme çoğu zaman çocukların okula devamını ve kadınların istihdamını kesintiye uğratarak onları daha da güç bir mali duruma sokar. Özellikle çocuklar için aile evinden kaçmak travmatik olabilir. Bu bakımdan koruma tedbiri talep edilirken aile evini terk etmesi gereken tarafın fail olması önemlidir.

55 Türkiye'deki kadınlar erkeklerden ortalama beş kat fazla ücretsiz bakım ve ev işi üstlenmektedir (BM Kadın Birimi, 2019: 23).

Aile biriminden özellikle çocukları olmadan ayrılan bir kadına yönelik damgalama, kaçmak için daha da caydırıcı bir faktör teşkil eder. Kadınlar, utanç ve aşağılanma, failin misilleme yapma korkusu ve ceza adaleti aktörleri tarafından anlamlı bir korumanın olmamasıyla ilgili gerçekçi endişeler nedeniyle genellikle arkadaşlarına, ailelerine veya polise güvenmek istemezler.

Özetle, şiddete maruz kalan kadınların istismarcı bir ilişkiden ayrılmalarını önleyen çok sayıda psikolojik, toplumsal ve ekonomik engel vardır. Psikolojik engeller arasında, şiddet içeren evlerde büyüyen mağdurlar için şiddetin normalleştirilmesi, bazı mağdurların inkar içinde olması ve zamanla maruz kalınan aşağılanma ve küçük düşürücü muamelenin psikolojik felç ve depresyona neden olması yer alır. Şiddete maruz kalan kadınların şiddet içeren ilişkilerden kaçmasını önleyen toplumsal ve ekonomik engeller ise şunlardır:

- Sınırlı mali kaynaklar,
- Çocuklar için endişe,
- Misilleme korkusu,
- Utanç,
- Gidecek yerin olmaması,
- Sınırlı sosyal destek,
- Polis ve yargıya güven eksikliği

4.3 KYŞ mağdurları ve diğer hassas kişi kategorileri ile görüşme

Bu bölümde, toplumsal cinsiyete duyarlı, mağdur merkezli, insan hakları temelli bir yaklaşım kullanılarak adli yardım alan kişilerle görüşme ve çalışma teknikleri ve ipuçları açıklanmaktadır. İnsan hakları ihlallerinin mağdurlarıyla güvene dayalı bir ilişki kurmak zor olabilir, ancak onlar adına başarılı bir temsil ve savunuculuğun önemli bir unsurunu teşkil eder.

4.3.1 Görüşme için ipuçları

LGBTİ ve engelli kişiler, göçmenler ve mülteciler ve TCDŞ mağdurları gibi çeşitli müvekkil kategorileri için özel bir yaklaşımın kullanılması gerekir.

TCDŞ mağdurlarıyla görüşmeye hazırlanırken, Türkiye’de şiddete maruz kalan kadınların yalnızca %11’inin destek istediğinin anlaşılması önemlidir. Destek isteyenlerin büyük çoğunluğu (%69) “yaşadıkları şiddete daha fazla dayanamadıkları” için yardım istediklerini ifade etmektedir (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2015: 173). Başka bir deyişle, şiddete maruz kalan kadınlar genellikle bildirimden önce önemli bir süre şiddete katlanmıştır. Bu aynı zamanda birçok müvekkilin bildirimde bulunmayan mağdurlar olabileceği anlamına gelir.

Şiddeti bildirme kararları, özellikle etnik azınlıklar veya engelli kadınlar gibi hassas gruplardan kadınlar arasında ayrımcı muamele endişeleri nedeniyle de sıklıkla engellenmektedir. Şiddete uğrayan kadınların şiddeti bildirme kararlarında karşılaştıkları kişisel ve kurumsal zorluklara karşı duyarlılık, etkili müdahale için kritik öneme sahiptir.

4.3.1.1 Zamanlama, olası gecikmeler ve koşullardaki değişiklikler

Müvekkili sürecin merkezine yerleştirmek, mümkün olduğunda, toplantıyı ona uygun bir zaman ve yerde planlamak anlamına gelir.⁵⁶ Coğrafi uzaklık, bakım yükümlülükleri ve ulaşım maliyetleri nedeniyle adalet

56 BM Kadın Birimi ve diğ., 2015, Modül 4, 15.

sektörü kurumlarına erişilememesi, kadınların adalete erişiminin önünde aşılmaz engeller oluşturabilir. Bu tür lojistik zorluklar, görüşmeleri planlarken esneklik sunmak için dikkate alınmalıdır.

Şiddete uğrayan kadınlar için, **mağdur merkezli yaklaşımın** bir parçası olarak, toplantılar mümkün olduğu kadar “zamanında” planlanmalı, yani suç bildirildikten sonra mümkün olan en kısa sürede gerçekleştirilmelidir (AB Mağdur Hakları Direktifi Madde 22). Suçun hemen ardından travma yaşayan mağdurlar kriz müdahalesine ihtiyaç duyabilir ve avukatlar onları doğrudan uzman sağlık veya psikiyatri birimlerine sevk edebilmelidir. Avukatlar, görüşme sırasında mağdurların yüksek düzeyde stres veya yeniden travma yaşama olasılığına karşı dikkatli ve gerekirse görüşmeyi sonlandırmaya ve sonrası için yeniden planlamaya açık olmalıdır.

4.3.1.2 Görüşme ortamı

Müvekkillerle görüşmeden önce, görüşmenin gerçekleşeceği ortam ve koşullar dikkate alınmalıdır. Konum, özellikle cinsel şiddet içeren vakalarda, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağdurlarıyla görüşürken önemli bir husustur. Bu tür görüşmeler açık ofis alanlarında değil, gizlilik ve mahremiyet haklarını koruyan kapalı mekânlarda yapılmalıdır.

Mümkünse, avukatlar kendisi ile mağdurlar ve savunmasız müvekkilleri arasına bir masa veya sıra yerleştirmekten kaçınmalıdır. Görüşme alanı, dikkat dağıtıcı unsurlardan arındırılmış ve mümkün olduğunca rahat olmalıdır. Çocuklarla görüşme yapmak için çocuk dostu odalar kullanılmalıdır. Müvekkillerin çocukları için, görüşmenin travmatize edici olabilecek içeriğini duymalarını engellemek amacıyla başka odalar da mevcut olmalıdır. Çocuklar için ayrılmış yerler, onları yeniden travmaya uğramaktan korur ve kadın müvekkillerin erişilebilirliğini artırır.

Görüşmenin telefon görüşmeleri, diğer işler veya meslektaşlar nedeniyle kesintiye uğramaması için her türlü çaba gösterilmelidir. Müvekkilin sözü kesilmemeli veya kendisine göz ardı edilmiş gibi hissettirilmemelidir.

4.3.1.3 Toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşım

Kadın müvekkillerle ve toplumsal cinsiyete dayalı suçların tüm mağdurlarıyla görüşürken toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım benimsenmelidir.⁵⁷ Toplumsal cinsiyet duyarlılığı, müvekkilin dikkatle dinlenmesini, karar almasına izin verilmesini ve gerekirse vakayı tartışabileceği özel alanlar sağlanmasını gerektirir. Toplumsal cinsiyet duyarlılığı, genellikle ailede bakım sorumluluğunu üstlenen veya bekar anne olan kadın müvekkillerin, davalarının niteliğini ve olgularını herkesin yararına olacak şekilde çocukları yanında olmadan tartışabilmelerini sağlamak için çocuklara yaşlarına uygun etkinliklerde bulunabilecekleri ayrı bir oda sağlanmasını içerir. Aynı hizmet, bakım sorumluluğu olan erkeklere de verilmelidir.

Şiddete uğrayan kadınlar da dâhil olmak üzere müvekkiller, kendilerine bir destekçinin eşlik etmesini isteyebilirler ve bu isteğin yerine getirilmesi toplumsal cinsiyete duyarlı bir önlem olarak kabul edilir. Ancak, bazı durumlarda müvekkilin bir aile üyesinin eşlik etmesini tercih etmeyebileceği unutulmamalıdır. Ev içi şiddet içeren davalarda, mağdurun (ve/veya fail olduğu iddia edilen kişinin) aile üyelerinin varlığının, mağdurun kendini özgürce ifade etme imkânı önünde bir engel teşkil edebileceği düşünülmelidir. Bağımsız bir STK temsilcisinin desteği teorik olarak benzer bir sorun teşkil etmemelidir. Müvekkil toplantıları sırasında herhangi bir üçüncü taraf destekçisinin varlığı ve kimliği not edilmelidir.

57 Bkz. kadına yönelik şiddetin anlaşılmasında toplumsal cinsiyete duyarlı bir bakış açısı gerektiren İstanbul Sözleşmesi Madde 18(3).

4.3.1.4 Şiddete uğrayan kadınların rızasının alınması, iş birliği ve güven oluşturma

TCDŞ mağdurları da dâhil olmak üzere suç mağdurları, genellikle başkalarına güvenmekte zorluk çekerler. Mağdurlarla güvene dayalı bir ilişki kurmak için her türlü çaba gösterilmelidir. Müvekkiller, davalarının ciddiye alındığını hissetmelidir. Gizlilik başlangıçta sağlanmalıdır ve ayrıca gizliliğin sınırlarına ilişkin net bir açıklama yapılmalıdır. Toplumsal cinsiyete dayalı suçları içeren davalarda mağdur merkezli bir yaklaşım benimsemek, mağdurların davadaki kararlara rıza göstermelerinin ve süreç boyunca iş birliği yapmalarının sağlanmasını gerektirir.

Kararlarda, özellikle maruz kalmış olabileceği fiziksel ve zihinsel travma da dâhil olmak üzere şiddete uğrayan kadının toplumsal bağlamı ve ayrıca ihbar etme eyleminin kendisi, ailesi (özellikle çocukları) ve diğerleri üzerindeki olası etkileri (şiddetin artması dâhil) dikkate alınmalıdır.⁵⁸ Mevcut davanın konusu olmasa bile, müvekkilin geçmişinde aynı veya farklı bir failin neden olduğu şiddet deneyimlerini belirlemek için her türlü çabayı gösterin. Bu, güvenlik ve koruma ihtiyacının yanı sıra hizmetlere yönlendirmelerle ilgili önemli bilgiler sağlayacaktır. Hem mahkeme içinde hem de dışında gerekli koruma önlemlerini talep etmek için mağdurla olası güvenlik risklerini değerlendirin. Mağdurun hizmet almamayı veya koruma tedbirlerinden yararlanmamayı tercih etmesi tamamen mümkündür ve mağdurun isteklerine gereken önem verilmelidir. Yetkililer tarafından kullanılan risk değerlendirme faktörleri Ek 9'da yer almaktadır.

4.3.1.5 Travma bilgili yaklaşımlar

Travmatik olayların etkileri bireyler, aileler ve topluluklar üzerinde ağır bir yük oluşturmakta ve adli yardım avukatları da dâhil olmak üzere hizmet sağlayıcılar için zorluklar yaratmaktadır (Madde Kullanımı ve Ruh Sağlığı Hizmetleri İdaresi, 2014) Suç mağdurlarının yeniden mağdur olmalarını önlemek amacıyla duygusal ve fiziksel esenliklerini artırmak için travma bilgili bir yaklaşım gereklidir.

Mağdurun travma yaşadığı durumlarda standart görüşme yaklaşımlarında uyarlamalar yapılması gerekebilir. Travmatik olaylar, suçla ilgili önemli detayların hatırlanmasını etkileyebilir ve bazı detaylar olaydan hemen sonra hatırlanamayabilir. Mağdurlar daha uzun süreli hafıza boşlukları yaşayabilir ve deneyimlerini parçalar halinde aktarabilir. Mağdur olayla ilgili olmayan ayrıntılar hakkında daha fazla konuşma eğiliminde olabilir.

Sabırlı ve destekleyici olmak ve söylenenleri dikkatli bir şekilde not etmek önemlidir. Mağdur zor bir soruya cevap vermek istemiyorsa ısrarcı olmayın. Mağdurun sessiz kalma kararına saygı gösterin. Travma yaşayan kişiler, sorulara görünüşte çelişkili yanıtlar ve açıklamalarla karşılık verebilirler; bu da onları dinleyen kişilerin onlara inanmamasına ve onları suçlamasına neden olabilir. Destekleyici sorularla ek bilgiler elde etmek için çaba gösterilmelidir. Sadece ilk görüşmede mağdurun aktardığı bilgilere odaklanmak ve birkaç gün sonrası için yeni bir görüşme kararlaştırmak gerekebilir.

Travmadan muzdarip kişilerle çalışırken kullanılacak iyi uygulama teknikleri arasında, nerede oturacaklarını seçmek gibi toplantının çeşitli yönlerini kontrol etmelerine izin verilmesi yer alır. En başta, gerekirse ara vermenin uygun olduğunu açıklayın. Müvekkilin aceleci hissetmesini önlemek amacıyla görüşme için yeterli zaman ayırmaya çalışın.

Birlikte tartışacağınız konu alanlarını tanımlayın ve nereden başlamak istediğini sorun. Travmatik bir olay yaşamış biriyle görüşme yaparken, hikâyeyi kesintisiz bir şekilde anlatmasına izin verin. Daha sonra takip soruları sorabilirsiniz. **Söylediklerinin doğruluğunu sorgulamadan, korkularını ve endişelerini anlamaya odaklanın.** Söylemediklerine değil, söylediklerine odaklanın.

58 BM Kadın Birimi ve diğ., 2015, Modül 3, 17.

Cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı suçların mağdurlarıyla çalışırken travma bilgili bir yaklaşımın benimsenmesi, belirli bir teknik veya kontrol listesi kullanılarak gerçekleştirilmez. Sürekli dikkat, farkındalık, duyarlılık ve kurumsal kültürde değişiklikler yapılmasını gerektirir.⁵⁹ Aşağıdaki uygulamalar iyi uygulamalar olarak kabul edilir ve bu müvekkil kategorisiyle çalışmaya sistematik olarak dâhil edilebilir:

Duygusal güvenliği sağlayın: Mağdurlar için fiziksel ve duygusal olarak güvenli bir ortam yaratın. Yargılamadan dinleyin. Şeffaf ve bilgilendirici olun ve gerektiğinde açıklamaları tekrarlayın.

Seçimi ve kontrol düzeyini eski haline getirin: Mağdura hayatı üzerindeki kontrolü geri verin. Kendisini özgürce ifade etmesine izin verin ve neye ihtiyacı olduğunu sorun.

Bağ kurmayı kolaylaştırın: Mağdurun ailesi, arkadaşları veya akran gruplarıyla olan sosyal ilişkilerindeki zayıflamaları not edin ve güçlenmesini destekleyin.

Başa çıkma çabalarını destekleyin: Ev içi şiddet, cinsel şiddet veya diğer şiddet biçimlerinin mağdurun yaşamı üzerindeki etkilerinin tezahürlerini, mağdurun travmatik tepkilerini ve tetikleyicilerini yargılamak yerine, bunların farkında olun ve mağdurun bunların üstesinden gelmek için başa çıkma stratejileri geliştirmesini destekleyin.

Kimliğe ve bağlama göre hareket edin: Mağdurların kimliklerinin ve yaşam koşullarının çeşitliliğine göre farklı yaklaşımlar ve uygulamalar geliştirin.

Güçlü yönlerine odaklanın: Mağdurun içinde bulunduğu zorlu koşullardan ziyade güçlü yönlerine odaklanın, bunların altını çizip ve mağdurun bunları hayata geçirmesini destekleyin (Wilson et. al., 2015).

5. Hukuk davaları

Daha önce de belirtildiği gibi, adli yardım taleplerinin çoğunluğu kadınlardan gelmektedir ve çoğunlukla aile hukuku, iş hukuku ve koruma talepleri ile ilgilidir. Adli yardım avukatları, kadın müvekkillerini temsil ederken muhtemelen şu türdeki hukuk davalarını ele alacaktır: Aile hukuku, miras, mülkiyet ve sözleşmeler hukuku, medeni haklar, koruma kararları, ayrımcılıkla mücadele ve istihdam.

Bu bölümde, adalet sisteminde kadınlar için özel zorluklar veya sorunlar yaratan belirli hukuki konular detaylandırılmaktadır. Avukatların, *hukuki* ve *fili* ayrımcılık biçimleri de dâhil olmak üzere, kadınların adalet sistemindeki deneyimlerini aktif olarak değerlendirmeleri, onların adalete erişimlerini önemli ölçüde iyileştirme potansiyeli sağlar.

5.1 Ayrımcılıkla mücadele kanunu

2016 yılında kabul edilen Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu (“ayrımcılıkla mücadele kanunu”) cinsiyete ve yaş, etnik köken ve engellilik gibi diğer korunan kategorilere dayalı ayrımcılığı yasaklamaktadır. Diğer ayrımcılık biçimlerinin yanı sıra doğrudan, dolaylı ve çoklu ayrımcılığı, tacizi ve psikolojik tacizi de yasaklar.⁶⁰ Ayrıca mağduriyete, yani ayrımcılığa maruz kaldığına dair iddialarda bulunan ve bu iddiaları örneğin kanıtlar sunarak destekleyen kişilere karşı kötü muameleye karşı da koruma sağlar.

Ayrımcılıkla mücadele kanunu, davacının yalnızca ilk bakışta görünen bir ayrımcılık vakası sunmasını şart koşarak ve ardından hiçbir ayrımcılığın yapılmadığının kanıtlanmasını

59 Hastalık Kontrol Merkezi, Travma Bilgili Yaklaşım için 6 Kılavuz İlke, https://www.cdc.gov/cpr/infographics/6_principles_trauma_info.htm

60 6701 sayılı Kanun, Resmi Gazete No. 29690, 20 Nisan 2016.

davaliya yükleyerek ispat yükünü tersine çevirir. Bu uluslararası kabul görmüş uygulama, ispat yükünü işverenler gibi kanıtların çoğunu kontrol eden tarafa yüklemeyi amaçlamaktadır.⁶¹

Cinsiyet/toplumsal cinsiyet ayrımcılığına ilişkin olarak, Türkiye’de bugüne kadar iddialar öncelikle İş Kanunu kullanılarak istihdam bağlamında gündeme getirilmiştir. İstihdam ayrımcılığının yaygın biçimleri arasında, hamilelik nedeniyle yapılan ayrımcılık, ücret ayrımcılığı ve yükselme fırsatlarına ilişkin ayrımcılık yer alır. Özellikle, ayrımcılıkla mücadele kanunu ücret ayrımcılığı için bir çözüm sağlamamaktadır. Türkiye’de cinsiyetler arası ücret farkının %15,6 olduğu ve özellikle eğitim düzeyi düşük olanlar için yaşla birlikte arttığı düşünüldüğünde, bu yasal boşluk endişe vericidir.⁶²

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 90. maddesi uyarınca:

«Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır.»

Bu nedenle, ulusal mevzuatın uluslararası normlarla uyumlu olacak şekilde yorumlanması gerekirken, ulusal mevzuatın bu standartlarla çeliştiği durumlarda uluslararası standartlar önceliklidir. Türkiye, ICCPR, ICESCR ve CEDAW dâhil olmak üzere, ayrımcılık yapmamanın ve eşit korumanın öngörüldüğü birçok uluslararası sözleşmeye taraftır. Bu hakların uygulanması, mahkemelerin kadınlara ve kız çocuklara karşı ayrımcılık yapan mevcut yasal hükümleri uygulamamasını gerektirir.

Ayrımcılık, olumsuz istihdam sonuçları olan toplumsal cinsiyet klişeleriyle ilgili davalar da dâhil olmak üzere çeşitli davalarda AİHM tarafından da ele alınmıştır. *Emel Boyraz/Türkiye* ve *Hülya Ebru Demirel/Türkiye* davaları, Devlete ait elektrik şirketi TEDAŞ tarafından kadınların işten çıkarılması ve işe alınmasının reddedilmesiyle sonuçlanan toplumsal cinsiyet klişelerinin uygulanmasını içermektedir.⁶³ *Konstantin Markin/Rusya* davasında Mahkeme, Rus ordusundaki bir radyo istihbarat operatörünün ebeveyn izni talebinin ordu tarafından reddedilmesinin, sadece kadın askeri personelin böyle bir izne hakkı olduğuna dair politikaya dayanması nedeniyle ayrımcı olduğuna karar vermiştir.

Kadınlara karşı ayrımcılık, eğitim, yaşam alanları, barınma ve adalete erişim dâhil olmak üzere birçok başka alanda meydana gelmektedir. Türkiye’de yeni ortaya çıkan bir uygulama olmasına rağmen, ayrımcılıkla mücadele kanununun kullanımı, çeşitli alanlarda kadınlara yönelik hem kasıtlı hem de sistematik ayrımcılığı ele almak için önemli bir potansiyele sahiptir.

Ayrımcılık iddiaları alternatif olarak İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna veya Kamu Denetçiliği Kurumuna sunulabilir. Aynı zamanda, Türk Ceza Kanunu, ırk, dil, din, cinsiyet, siyasi görüş vb. temelinde sınırlı bir kapsamda ayrımcılığı yasaklamaktadır. Yasaklanan ayrımcılığın kapsamı, yalnızca malların satışı, hizmetlerden yararlanılması, ekonomik faaliyette bulunma veya “besin” maddelerinin verilmesi ile ilgilidir.⁶⁴

5.1.1 Cinsel taciz

Cinsel taciz, kadınları orantısız bir şekilde etkileyen özel bir taciz, ayrımcılık ve şiddet biçimidir.⁶⁵ Cinsel taciz, iş yerlerinde, eğitim kurumlarında, toplu taşıma araçlarında, kamuya açık tesislerde ve kamusal alanlarda meydana gelmektedir.

61 Örneğin bkz. AB Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Direktifi Madde 19; AB İstihdam Çerçeve Direktifi Madde 10; Toplumsal Cinsiyet Malları ve Hizmetleri Direktifi Madde 9.

62 ILO, TÜİK, *ILO Türkiye Ofisi ve TÜİK'nin ortak çalışmasına göre Türkiye’de cinsiyete dayalı ücret farkı %15,6*, 5 Ekim 2020 (pandemi nedeniyle bu ücret farkının daha da arttığı belirtilmektedir)

63 *Boyraz* davasında AİHM, yargılamanın aşırı uzun sürmesi nedeniyle Madde 6(1)'in de ihlal edildiğini tespit etmiştir.

64 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu Madde 122.

65 İstanbul Sözleşmesi Madde 40'ta cinsel taciz, “bir şahsın onurunu ihlal eden veya bu maksatla gerçekleştirilen ve özellikle de korkutucu, düşmanca, aşağılayıcı, küçük düşürücü veya saldırgan bir ortam yaratan her türlü istenmeyen, cinsel mahiyette sözlü veya sözlü olmayan veya fiziksel davranış” olarak tanımlanmaktadır.

Cinsel taciz, cinsel isteklerin tatmin edilmesi karşılığında iş ile ilgili faydaların veya işe devamın sağlanması biçiminde olabilir ya da kişinin istihdamına ilişkin kararlar için dayanak olarak kullanılabilir.⁶⁶ Alternatif olarak, bir veya daha fazla cinsel taciz olayı “korkutucu, düşmanca, aşağılayıcı, küçük düşürücü veya saldırgan bir ortam” oluşturabilir.

Türkiye’de cinsel taciz ceza gerektiren bir suçtur⁶⁷. Ayrıca İş Kanununda haklı fesih nedeni olarak kabul edilmektedir. Cinsel taciz İş Kanununda tanımlanmamış olmakla birlikte, iş akdinin feshi için de haklı sebep teşkil eder.⁶⁸ Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanununda da tanımlanmış ve yasaklanmıştır.⁶⁹ Cinsel taciz suçu genellikle kimsenin olmadığı yerlerde işlenir ve yalnızca kadınların beyanlarına dayanır. Kadınların cinsel taciz şikâyetlerini çoğu zaman engelleyen muhafazakar kültür göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’nin hukuk uygulamalarında mahkemeler, bir kadının taciz iddiasından hukuki bir çıkarım yapmakta ve iddia edilen tacizi çürütmek için ispat yükünü fail olduğu iddia edilen kişiye devretmektedir. İspat yükünün davalıda olduğu göz önüne alındığında, cinsel taciz mağduru kadınların avukatları, müvekkillerinin ilk bakışta haklı görünen taciz iddiasını sunarak hareket etmelidir. Davalının, mağduru suçlayan delil veya argümanlar sunmasının engellenmesine ve mahkemenin yaptığı sorgulamada ve çıkarımlarda mağduru suçlanmamasına dikkat edilmelidir.

Cinsel taciz mağdurları, ispat yükü ve mevcut delillerin kapsamı arasındaki farklılıklar göz önünde bulundurulduğunda, cezai yaptırım talep edip etmemeyi veya bir hukuk davası açıp açmamayı göz önünde bulundurmaya zorundadır.

5.2 Aile hukuku

CEDAW Madde 16’da, Taraf Devletlerin evlilik ve aile ile ilgili tüm konularda kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırması öngörülmektedir.⁷⁰ Evlilik ve boşanma, AİHM’nin 8. maddesiyle korunan aile hayatı ve özel yaşam hakkına ilişkindir. AİHM, velayet düzenlemeleriyle ilgili olarak da dâhil olmak üzere aile ilişkilerinde toplumsal cinsiyet ayrımcılığını ve klişeleri ele almıştır. Mahkeme, “geleneklere, genel varsayımlara veya belirli bir ülkede hüküm süren sosyal tutumlara yapılan atıfların cinsiyet temelinde muamele farklılığı için yeterli bir gerekçe teşkil etmediğini” belirterek “Devletlerin, ailede erkeğin asli rolünden ve kadının ikincil rolünden kaynaklanan gelenekleri dayatmasının engellendiğini” ifade etmiştir.⁷¹

5.2.1. Evlilik

Kadınların evlilikteki **hukuki** ve **fili** eşitsizliği, aile hukuku konularını içeren davalarda adli yardım avukatları için önemli bir husustur. CEDAW’nin “evlilik ve aile ilişkileriyle ilgili tüm konularda kadınlara karşı ayrımcılığı” ortadan kaldırma zorunluluğuna rağmen Medeni Kanun ve Aile Hukukunda ayrımcı hükümler yer almaktadır.⁷² Örneğin, Medeni Kanunda, kadınların boşandıktan sonra yeniden evlenmek için 300 gün beklemesi öngörülmektedir.⁷³ Bu süre, kadının doğum yapması veya kadının önceki evliliğinden hamile olmadığını belgelemek için mahkeme kararı almasıyla yasal olarak sona erer. Bu durum, hükmün ataerkil amacını göstermektedir.

CEDAW, kadınların “bir aile adı seçme hakkını” güvence altına alır.⁷⁴

66 Örneğin bkz. CEDAW, *Anna Belousova/Kazakistan*, Bildirim No. 045/2012, CEDAW/C/61/D/45/2012, 13 Temmuz 2015.

67 Türk Ceza Kanunu Madde 94(3).

68 4857 sayılı İş Kanunu Madde 24/2(d), 25/2(c)

69 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu Madde 2/1(j).

70 HRC, kadın-erkek eşitliğine dair Genel Açıklama No. 28 ve evlilikte ve aile ilişkilerinde eşitliğe dair CEDAW Genel Tavsiyesi No. 21, eşitlik ve evlilikle ilgili faydalı referans materyallerdir.

71 AİHM, *Ünal Tekeli/Türkiye*, paragraf 54’e (kadınların kendi soyadlarını kullanmasına ilişkin engeller nedeniyle cinsiyet ayrımcılığı tespit edilen, kadının ikincil statüsüne dair paragraf) atıfta bulunan *Konstantin Markin/Rusya*, paragraf 127.

72 CEDAW Madde 16.

73 Türk Medeni Kanunu Madde 132.

74 CEDAW Madde 16(1)(g).

Türkiye’de, AİHM,⁷⁵ Anayasa Mahkemesi⁷⁶ ve Yargıtay kararlarına rağmen kadınların evlendikten sonra soyadlarını korumalarına imkân verecek bir yasal değişiklik yapılmamıştır.⁷⁷ Dolayısıyla konuya ilişkin hukuki çözüm yolları, hem Nüfus Müdürlüğüne hem de erkek eşe karşı dava açılmasını gerektirmektedir.

Özellikle göçmen ve mülteci kadınlar ve kız çocuklarla çalışırken çok eşlilik konusuna dikkat edilmelidir. Uluslararası insan hakları hukuku, bunu “kadınların onurunu” ihlal eden zararlı bir uygulama olarak görmektedir.⁷⁸ Suç sayılmasına rağmen, mülteci akını ile birlikte Türkiye’de çok eşlilik yeniden görünür olmuştur. Anayasa Mahkemesinin⁷⁹ dini evliliğin suç sayılmasını⁸⁰ iptal etmesi, Devletin evliliği düzenleme yetkisinin kapsamını daraltmış ve böylece çok eşlilik uygulamaları üzerindeki denetimi gevşetmiştir. Dini nikah, kadınların bazı medeni haklardan yararlanmalarını engellemektedir. Bu gibi davalarda kadının mağduriyetini azaltmak için avukatlar tarafından manevi tazminat talebi gibi hukuki yollara başvurulması gerekmektedir.⁸¹

5.2.1.1 Zorla evlilik

Uluslararası insan hakları hukuku, diğer hakların yanı sıra, kişinin kendi seçtiği eşle özgürce evlenme hakkını sağlar.⁸² Bir Ortak Genel Tavsiyede, CEDAW ve CRC Komiteleri erken yaşta ve zorla evliliğin gerçekleştiği çeşitli bağlamları tanımlamıştır:

«Tecavüzcünün mağdurla, genellikle mağdurun ailesinin rızasıyla evlenerek cezai yaptırımlardan kaçmasına izin verildiğinde zorla evlilik meydana gelebilir. Zorla evlilikler, bir kız çocuğun ailenin köken topluluğundan biriyle evlenmesini sağlamak veya geniş aile üyelerine veya diğerlerine belirli bir hedef ülkeye göç etmeleri ve/veya orada yaşamaları için belgeler sağlamak amacıyla göç bağlamında gerçekleşebilir. Zorla evlilikler ayrıca silahlı gruplar tarafından çatışmalar sırasında giderek daha fazla kullanılmaktadır veya bir kız çocuğun çatışma sonrası yoksulluktan kurtulması için bir araç olabilir. Zorla evlilik, taraflardan birinin bitirmesine veya terk etmesine izin verilmeyen bir evlilik olarak da tanımlanabilir.»⁸³

Uluslararası insan hakları hukuku belgeleri, zorla ve erken yaşta evliliği yasaklamaktadır.⁸⁴ Ancak Türkiye’de ne erken yaşta ne de zorla evlilik suç sayılmamaktadır. Erken yaşta evlilik, sanki erken yaşta evlilik yoluyla verilen tek zarar çocuğun cinsel istismarınıymış gibi bu şekilde kovuşturulmaktadır.⁸⁵ Kanundaki bu boşluk, zorla evlendirme amacıyla insan ticareti suçunun kovuşturulmasını engellemektedir. Özel hukuk yollarına da başvurulabilmektedir.

Devletler bu nedenle “zorla gerçekleştirilen evliliklerin mağdura gereksiz bir parasal veya idari yük getirmeksizin geçersiz ve hükümsüz kılınabilmesini veya sona erdirilmesini temin edecek» yasal veya diğer tedbirleri almalıdır.⁸⁶

Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddete Karşı Eylem Uzmanları Grubunun (GREVIO) Türkiye incelemesine göre:

75 AİHM, *Ünal Tekeli/Türkiye*, 16 Kasım 2004.

76 Sevim Akat Eşki, Başvuru No. 2013/2187, 19/12/2013.

77 Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E. 2014/20471, K. 2015/8704, 28/04/2015.

78 HRC, Genel Açıklama No. 28, paragraf 24; ayrıca bkz. CEDAW, Genel Tavsiye No. 21, paragraf 14 (“Çok eşli evlilikler kadınların erkeklerle eşit olma hakkını ihlal eder ve kadın ve ona bağımlı kişiler için ciddi duygusal ve mali sonuçlara yol açabilir. Dolayısıyla insanlar bu evliliklerden vazgeçirilmeli ve bu evlilikler yasaklanmalıdır.”)

79 T.C. Anayasa Mahkemesi, 27/5/2015 dava numarası 2014/36 E., 2015/51 K.

80 Türk Ceza Kanunu Madde 230(5)-(6).

81 Bkz. Yargıtay 4. Hukuk Dairesi davası (2015/6000-2016/5100, 14.04.2006).

82 Bkz. ICCPR Madde 23(2); CEDAW Madde 16 ve CEDAW Genel Tavsiye No. 21, paragraf 16 (“bir kadının bir eş seçip özgürce evlenme hakkı, hayatı ve bir insan olarak onuru ve eşitliği için kritik öneme sahiptir.”)

83 CEDAW/CRC, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesinin Ortak Genel Tavsiyesi No. 31/Çocuk Hakları Komitesinin zararlı uygulamalara dair Genel Açıklaması No. 18 CEDAW/C/GC/31-CRC/C/GC/18, paragraf 23.

84 İstanbul Sözleşmesi Madde 37; CEDAW Madde 16.

85 Türk Ceza Kanunu Madde 103, 104.

86 İstanbul Sözleşmesi Madde 32.

«Medeni hukuk düzleminde, zorla yapılan evliliklerin mağdura herhangi bir aşırı mali veya idari yük getirmeksizin geçersiz kılınmasına, hükümsüz kılınmasına veya feshedilmesine izin veren tedbirler alınmalıdır. Türkiye’de zorla evliliğe ilişkin olarak Türk Medeni Kanununda açık hükümler bulunmamaktadır.»⁸⁷

GREVIO, sınırlı uygulanabilirlik kapsamına sahip iki Medeni Kanun hükmünün bulunduğunu ve bunların “bir eşin psikolojik ve/veya fiziksel şiddet nedeniyle gönüllü olarak rıza göstermediği tüm evlilik durumlarını kapsamadığını” gözlemlemiştir.⁸⁸ Bu yasal boşluk, zorla evlilik mağdurlarının hukuki çözüm yoluna ulaşamamasına neden olabilir.

5.2.2 Boşanma

Ayrımcı cinsiyet klişeleri, boşanma davalarında, özellikle de anlaşmalı olmayan boşanmalarda genellikle yaygın olarak görülür. İddialar, kadın eşin yemek pişirme, temizlik ve bakım gibi geleneksel cinsiyetçi rollere uymaması ve/veya içki içmek gibi kadın davranışları için önceden belirlenmiş normları çiğnemesi nedeniyle kadına kusur atfederken genellikle cinsiyetçi klişeleri kullanır.

Ayrımcı klişeler, evlilikte edinilen mallar, nafaka, iştirak nafakası ve çocuk velayeti konularında adil olmayan bir paylaşım talebini gerekçelendirmek için de kullanılabilir. Kadınların ev işi ve bakım yükümlülüklerinin sağlanmasında varsayılan rolü, yaygın ayrımcı cinsiyet klişelerinin bir örneğidir. **Evlilik varlıklarının paylaşımında adil bir ekonomik değerlendirme yapmak için evlilik süresi boyunca kadınların yaptığı ücretsiz bakım ve ev işlerinin yanı sıra bir kariyere vazgeçmenin fırsat maliyetleri dikkate alınmalıdır.** Ayrıca Türk Ceza Kanununda, “aile hukukundan kaynaklanan bakım, eğitim veya destek” sağlama yükümlülüklerinin yerine getirilmemesi durumunda yaptırım öngörülmektedir⁸⁹. Bu, boşanma davasından sonra eşlerden nafaka veya iştirak nafakası şeklinde mali destek alınmaması ve ayrıca bakım yükümlülüğünün yerine getirilmemesi durumunda başvurulacak başka bir hukuk yolu sağlar.

Boşanma, ev içi şiddet mağdurları için önemli bir hukuk yoludur. Boşanma ve ayrılığın kadına yönelik şiddet riskini artırdığı göz önünde bulundurulduğunda, risk değerlendirmesi yapılmalı ve gerekirse ihtiyati tedbir başvurusu yapılmalıdır. (Bkz. aşağıdaki bölüm 6.1.3).

5.2.3 Erken yaşta evlilik

CEDAW ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede (CRC), Devletlerin asgari evlilik yaşını her iki cinsiyet için de reşit olma yaşı olarak (18) belirlemesi öngörülmektedir.⁹⁰ Erken yaşta evlilik, kızların okulu bırakmalarına neden olmakta, bu da gelecekteki geçim kaynaklarını ve erken yaşta cinsel ilişki ve hamilelik nedeniyle cinsel sağlık ve üreme sağlığını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Veriler ayrıca erken yaşta evlilik ile ev içi şiddet vakaları arasında açık bir ilişki olduğunu göstermektedir.⁹¹

Türkiye, tahminen 18 yaşından önce evlenen kız çocuklarının %15’i ve 15 yaşından önce evlenenlerin %2’sinin bulunduğu bir ülke olarak Avrupa’daki en yüksek çocuk evlilik oranlarından birine sahiptir. Türkiye’deki Suriyeli mülteci kızların çocuk yaşta evlilik riski daha yüksektir: Türkiye’deki Suriyeli kız çocukların %45’i 18 yaşından, %9’u ise 15 yaşından önce evlenmiştir.⁹² Geldikleri ülkelerde çocuk

87 GREVIO İlk Değerlendirme Raporu: Türkiye, 2018, paragraf 244.

88 Türk Medeni Kanununun 149. Maddesi yanılarak yapılan evlilikler, 151. Maddesi ise «kendisinin veya yakınlarından birinin hayatı, sağlığı veya namus ve onuruna yönelik pek yakın ve ağır bir tehlike ile korkutulmuş» evlenmeye razı edilmiş kişilerin evlilikleri için geçerlidir.

89 Türk Ceza Kanunu Madde 233.

90 CEDAW Madde 16; CEDAW Genel Tavsiye No. 21, paragraf 36. CRC Madde 1’e göre: “Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.”

91 18 yaşından sonra evlenmiş yaklaşık her üç kadından biri (%31,2) şiddete maruz kalırken, 18 yaşından önce evlenmiş kadınların yaklaşık yarısı (%47,6) fiziksel şiddete maruz kalmaktadır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2015: 102).

92 Bkz. Girls Not Brides: [Turkey](#), alıntı: USAID, Demografik ve Sağlık Araştırması: [Turkey](#), 2018; ayrıca bkz. GREVIO İlk Değerlendirme

evliliğinin yasal olarak yapılabildiği göçmen ve mültecileri temsil eden avukatlar erken yaşta evlilik konularıyla karşılaşabilirler. Mülteciler bazen kız çocuklarını korumak amacıyla geldikleri ülkelerde ve göç yollarında çocuk yaşta evliliklere başvurmaktadır.

Türkiye’de reşit olma yaşı 18 olmasına⁹³ rağmen, çocuklar yasal temsilcilerinin izni ile 17 yaşında yasal olarak evlenebilir. Olağanüstü hallerde 16 yaşını doldurmuş çocuklar hâkimin izni ile evlenebilirler.⁹⁴ Bu muafiyetler, Türkiye’de erken yaşta evlilik uygulamasının devam etmesine neden olmaktadır. Evlendikten sonra, reşit olmayanlar, reşit olma yaşına gelenlerle aynı yasal haklara sahip olurlar.⁹⁵

Türk Medeni Kanununda çocuk yaşta evliliklerin veya zorla evliliklerin iptalini veya sona erdirilmesini öngören ve özellikle çocuğun tam olarak rıza göstermediği durumlarda mağdurlara aşırı mali veya idari yük getirmeyen iptal prosedürlerini özel olarak öngörmesi gereken hükümler bulunmamaktadır.⁹⁶ Türkiye’de, çocuk yaşta evlilikler için tanınan tek hukuk yolunun, uygulamada sınırlı etkiye sahip olan, çocuğun cinsel istismarı hükümleri kapsamında kovuşturma yapmak olduğu görülmektedir.⁹⁷

5.2.4 Yoksulluk nafakası/iştirak nafakası

Boşanma sonrasında, evlilikte edinilen malların paylaşımı, yoksulluk ve iştirak nafakasının belirlenmesi, kadınların ekonomik bağımsızlığı ve güçlenmesi açısından kritik konulardır. CEDAW Komitesi tarafından açıklandığı gibi, “ilişki ve feshiyle ilgili ekonomik avantajlar ve dezavantajlar her iki tarafça da eşit olarak üstlenilmelidir. Eşlerin birlikte yaşamları boyunca rol ve işlevlerin ayrılması, her iki taraf için de zararlı ekonomik sonuçlar doğurmamalıdır.”⁹⁸

Kadınların evlilik süresince yaptığı **ücretsiz bakım ve ev işlerinin** kabul edilmesi en büyük öneme sahip husustur. Pekin +25 Bölgesel Değerlendirmesinde vurgulandığı gibi: “Ücretsiz ev ve bakım işlerinin yükü nedeniyle, erkeklere kıyasla kadınların yarı zamanlı çalışma ve daha düşük ücretli işlerde çalışma olasılığı daha yüksek ve kariyerlerinde ilerleme olasılığı daha düşüktür; bu da, cinsiyetler arası ücret farkına yol açmaktadır.”⁹⁹

Türkiye, bölgedeki erkek ve kadınların iş gücüne katılımı arasındaki en büyük uçurumlardan birine sahiptir.¹⁰⁰ Kadınların erkeklere göre iki kat daha fazla ücretsiz bakım ve ev işi yaptığı bölge ortalamasının aksine, Türkiye’de “kadınlar erkeklerin neredeyse beş katı kadar zamanı ücretsiz işlerde harcamaktadır.”¹⁰¹ Bu iç açıcı olmayan rakamlar arasındaki korelasyon, evlilikte edinilen malların ayrımcı paylaşımı ve nafaka kararlarıyla daha da sürdürülen önemli bir yapısal ekonomik ayrımcılığa işaret etmektedir. Uygulamada, yoksulluk ve iştirak nafakası kararları hem son derece düşük değerler içermektedir hem de tahsil edilmeleri zordur.

Ayrıca, cinsiyete dayalı klişeler mahkemelere sunulup genellikle mahkemeler tarafından kabul edildiğinden, bu malların adil bir şekilde paylaşımının ve adil nafaka ve iştirak nafakası seviyelerinin sağlanması önünde **fili** bir engel teşkil eder. Evlilikte edinilen malların ayrımcı bir şekilde değerlendirilmesi,

Raporu: Türkiye, 2018, paragraf 241.

93 Türk Medeni Kanunu Madde 11.

94 Türk Medeni Kanunu Madde 124.

95 Türk Medeni Kanunu Madde 11.

96 İstanbul Sözleşmesi Madde 32’de Devletlerin “zorla gerçekleştirilen evliliklerin mağdura gereksiz bir parasal veya idari yük getirmeksizin geçersiz ve hükümsüz kılınabilmesini veya sona erdirilmesini temin edecek” yasal veya diğer tedbirleri alması öngörülmektedir. Açıklayıcı Rapor, paragraf 178.

97 <https://tr.sputniknews.com/20180722/cocuk-istismari-beraat-1034396969.html>; <https://www.dha.com.tr/gundem/suriyede-yasak-yok-dedi-savciyi-ikna-edemedi-1817063>.

98 CEDAW, evlilik, aile ilişkileri ve feshinin ekonomik sonuçlarına dair Genel Tavsiye No. 29, 2013, paragraf 45.

99 ECE, Pekin +25 Bölgesel Değerlendirme Toplantısı, İlerlemenin Bölgesel Değerlendirmesi: Bölgesel sentez, ECE/AC.28/2019/3, 2019, paragraf 20.

100 BM Kadın Birimi, 2019, 18-19’da Türkiye’de kadınların iş gücüne katılımı %32,9 iken bölgesel ortalamanın erkeklerde %79,5 ve karma olarak %51,9 olduğu belirtilmektedir.

101 BM Kadın Birimi, 2019, 23’te bölgesel ortalamanın erkeklerde 136 dakika/gün, kadınlarda 264,4 dakika/gün, Türkiye’de ise erkeklerde 67,6 dakika/gün ve kadınlarda 305 dakika/gün olduğu belirtilmektedir.

ücretsiz bakım ve ev işlerinin değerinin tanınmamasını içerir. Boşandıktan sonra erkeğin parasının peşine düşen kötü niyetli kadın tasviri, bu bağlamda başka bir yaygın klişedir.

Kayıt dışı çalışma ve mal varlığının saklanması Türkiye’de yaygın uygulamalardır ve nafaka kararlarının icra edilmesini engellemektedir. Bu nedenle avukatların gizlenebilecek mal varlığına ilişkin alınması gereken önlemleri müvekkilleriyle paylaşmaları, gerekli önlemleri (aile konutu şerhi vb.) gecikmeksizin almaları ve detaylı ekonomik araştırma yapmak için gerekli ipuçlarını sağlamaları oldukça önemlidir.

2020 yılında yapılan bir araştırmada, Türkiye’de nafakaların %50,7’sinin ödenmediği tespit edilmiştir (KONDA, 2020: 22). Nafakaya ilişkin kararlar derhal icra dairesine sunulmalıdır. Nafaka, öncelikli bir borç olarak kabul edilir ve ödenmemesi, zorla ödeme sağlamanın en etkili yolu olan tazyik hapsiyle sonuçlanabilir. Şikâyetlerin üç ay içinde yapılması gerekir. Ödeme yapılmaması durumunda şikâyetler üç aylık periyotlarla yapılmalıdır.

Ev içi şiddet mağdurları için 6284 sayılı Kanun kapsamında bir koruma kararı çerçevesinde geçici tedbir olarak nafaka ödenmesine karar verilebilir. Böylece şiddete maruz kalan kadınlara boşanma davası açmadan önce nafaka verilebilir.

5.2.5 Çocuk velayeti

CEDAW’da, Devletlerin, medeni hallerine ve çocuklarıyla birlikte yaşayıp yaşamadıklarına bakılmaksızın her iki ebeveynin çocuklarının bakımları için eşit hak ve sorumlulukları paylaşmalarını zorunlu kılan yasal bir çerçeve sağlaması öngörülmektedir.¹⁰² Her durumda, **çocuğun üstün yararı** her şeyden önce gelir. Türkiye’de çocukların bakımından annelerin sorumlu olduğuna dair klişeler hala yaygındır. Bu nedenle çocukların velayeti genellikle kadınlara verilir. Bakım hizmetlerinin değersizleştirilmesi, düşük miktarlarda çocuk nafakası verilmesine yol açar ve bu nafaka kararlarının etkili bir şekilde icra edilmesindeki zorluklar da dikkate alındığında kadınlar orantısız bir şekilde etkilenmektedir. Ağırlıklı olarak kadınlar tarafından gerçekleştirilen bakım ve ev işlerinin değerinin tanınmaması, sistematik ayrımcılığa ve yüksek çocuk yoksulluğu oranları da dâhil olmak üzere kadın yoksulluğuna katkıda bulunur.

Kadınların ekonomik kırılganlıkları da boşanmada araçsallaştırılmaktadır. Babalar, özellikle annelerin düzenli gelirleri yoksa, çocuğun velayetini almakla tehdit ederek bir boşanma taktiği olarak baskı uygulurlar.

5.2.5.1 Şiddet suçlarında ziyaret hakkı ve velayet

Kadına yönelik şiddet faillerinin, istismarı sürdürmek için şiddete maruz kalan kadınlara erişim sağlamanın bir yolu olarak ziyaret ve velayet sıklıkla kullandıklarının belirtilmesi gerekir. Dolayısıyla İstanbul Sözleşmesinde, Devletlerin velayet ve ziyaret haklarının belirlenmesinde şiddet olaylarını göz önünde bulundurmaları ve velayet ve ziyaretin kadın ve çocukların güvenliğini **filen** tehlikeye atmamasını sağlayacak önlemleri almaları öngörülmektedir.¹⁰³ Ne yazık ki, bunun yapılmaması, birçok vakada kadın ve çocukların failer tarafından öldürülmesine yol açmıştır.¹⁰⁴

Görüşme yasağının son çare olarak görülmesi nedeniyle koruma kararlarında belirlenen şiddetin niteliği ve düzeyi dikkate alınmaksızın babalara ziyaret hakkı verilmesi yönünde belirgin bir eğilim devam etmektedir. Bu, mağdurun çocuk ziyareti sırasında eski kocası tarafından öldürüldüğü Anayasa Mahkemesindeki **T.A.** davasında meydana gelmiştir.¹⁰⁵ Anayasa Mahkemesi, yetkililerin, ölüm tehditleri içeren kısa mesajlar göstererek birçok kez koruma talep eden mağduru korumadığını tespit etmiştir.

102 CEDAW Madde 16(1)(d),(f).

103 İstanbul Sözleşmesi Madde 31.

104 Örneğin bkz. CEDAW, *González Carreño/İspanya*, Bildirim No. 47/2012’de ev içi şiddete dikkat edilmeden “resmi eşitliğe dayalı klişeleştirilmiş ziyaret hakkı kavramının” Madde 2 (a-f), 5(a) ve 16(1)(d) kapsamında ayrımcılık teşkil ettiği tespit edilmiştir.

105 T.C. Anayasa Mahkemesi, Başvuru T.A, No. 2017/32792, Tarih: 29/9/2021, Resmi Gazete tarihi and sayısı: 2/12/2021-31677.

Tehdit ve hakarettten İzmir 4. Ağır Ceza Mahkemesinde görülen davasında T.A. önceki tüm koruma tedbirlerini ihlal etmesi nedeniyle failin ziyaret haklarının feshedilmesini talep etmişti.¹⁰⁶ Talebi reddedilen kadın, koruma kararının sona erdiği gün ziyaret sırasında fail tarafından öldürüldü.

T.A. davası, Türkiye’de ceza yargılaması sektörünün birçok durumda şiddet mağduru kadınları korumak açısından eksikliklerini açıkça göstermektedir: Ziyaret kararlarının belirlenmesinde şiddetin dikkate alınmaması, koruma kararlarının etkin bir şekilde uygulanmaması ve ev içi şiddet vakalarında verilen cezaların anlamlı bir hukuki çözüm olarak genel manada etkisizliği. Bunların hepsi aşağıdaki bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Avukatlar, velayet ve ziyaretle ilgili her türlü başvuruda, davranışların kontrol edilmesi de dâhil olmak üzere ev içi şiddetin varlığını sorgulamalıdır. Şiddete maruz kalan çocukların mağdur oldukları düşünüldüğünde “çocuğun üstün yararı” analizi yapılmalıdır.

5.2.6 Mülkiyet/miras

Uluslararası insan hakları hukuku, kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın erkeklerle eşit bir şekilde mülk edinme ve miras alma hakkının yanı sıra eşin ölümü sonrasında evlilikte edinilen mallar üzerinde eşit haklara sahip olma hakkını güvence altına alır.¹⁰⁷ Türkiye’deki yasal çerçeve, mülkiyete ilişkin olarak **hukuken** eşitlik sağlamaktadır. Türk hukuku, kadın ve erkek çocukların yanı sıra eşin ölümü sonrasında hayattaki kadın ve erkek eşlere arazi ve arazi dışı varlıklar üzerinde eşit miras hakkı tanımaktadır.¹⁰⁸ Ancak uygulamada, varlıklar genellikle erkek akrabaların adına kaydedilir ve miras, baba soylu bir örüntü izler. Ayrıca, kültürel veya geleneksel normlar, çeyiz alan kızların oğullar lehine miras almasını engelleyebilir.¹⁰⁹ Miras ve ayrımcılıkla mücadele yasalarının hükümleri, kadınlara ve kız çocuklara karşı ayrımcılık içeren miras veya varlık devrini önlemek veya iptal etmek için kullanılarak **fili** ayrımcı uygulamalara karşı çıkılmalıdır.

6. Koruma ve usule ilişkin haklar

Bu bölüm, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağdurlarına öncelikli olarak uygulanması gereken özel koruma mekanizmaları ve usule ilişkin haklarla ilgilidir.

6.1 Mahkeme dışı koruma

TCDŞ mağdurları ve suç tanıkları, yargılama öncesinde, sırasında ve sonrasında muhtemelen çeşitli mahkeme dışı koruma tedbirlerine ihtiyaç duyacaktır. Zaman içinde değişiklik gösteren riskin niteliğini ve düzeyini belirlemek için periyodik risk değerlendirmeleri gereklidir. Örneğin, koruma, boşanma veya velayet işlemlerinin başlatılması, TCDŞ mağdurları için ölümcül şiddet dâhil olmak üzere şiddet riskini genellikle artırır.

6.1.1 Risk değerlendirmeleri

Avukatlar, şiddet geçmişi veya şiddet tehditlerinin varlığı nedeniyle müvekkilleri için risk değerlendirmeleri yapmalı ve bir güvenlik planı hazırlamalarına yardımcı olmalıdır. 6284 sayılı Kanun kapsamındaki **ev içi şiddet ve kadına yönelik şiddet için kayıt ve risk değerlendirme formunda** belirtilen kriterlere atıfta

106 Türk Ceza Kanunu Madde 106 ve 125.

107 CEDAW Madde 5(2), 16(1)(h); HRC, Genel Açıklama No. 28, paragraf 19, 28.

108 Türk Medeni Kanunu Madde 495, 499; Arazi Miras Kanunu Madde 661.

109 OECD, [Sosyal Kurumlar ve Cinsiyet Endeksi](#).

bulunabilir.¹¹⁰ Süreç, risk faktörleri listesinin bir anket gibi mağdura okunup kutuların imzalanmasından ibaret olmamalıdır. Bunun yerine, bir konuşma içermelidir. Ev içi şiddet mağdurları için, **şiddetin geçmişini, örüntülerini ve sıklığı ve yoğunluğunun artıp artmadığını** anlamak son derece önemlidir.

Risk değerlendirme süreci, Adli Görüşme Odalarının (AGO'lar) kullanımı ve Ceza Muhakemesi Kanununda belirtilen diğer koruyucu prosedürler gibi mahkeme içi koruma tedbirlerine duyulan ihtiyacın önemli bir göstergesi olabilir.

Çocuklu TCDŞ mağdurları için, çocuklara yönelik riskin ayrı olarak değerlendirilmesi ve anne için geçerli risklerle aynı olduğunun varsayılmaması önemlidir. Çocuk koruma ihtiyaçları yetişkinlerinkinden farklıdır ve risk değerlendirmesi, çocukların şiddete tanık olarak ve doğrudan şiddet mağduru olarak maruz kalmalarını kapsamalıdır. Çocuklara karşı fiziksel şiddet uygulandığına dair herhangi bir belirti varsa, çocuk koruma yetkilileri uyarılmalıdır.

Polis, ŞÖNİM ve hâkimler, daha sonra kanıt olarak kabul edilebilecek risk değerlendirmeleri yapmakla görevlidir. Bu nedenle avukatlar, müvekkillerini resmi bir risk değerlendirmesi yaptırmak ve acil koruma için bir acil koruma tedbiri çıkartmak için yetkililere yönlendirebilir. Bu, daha uzun vadeli bir koruma kararı için dayanak teşkil eder. Resmi bir risk değerlendirmesi de mahkeme içi koruma tedbiri taleplerini destekleyecektir.

Risk düzeyine bağlı olarak (daha yüksek riskler için daha sık yeniden değerlendirme yapılması gerekir), risk değerlendirmeleri, yargılamanın her aşamasında ve sonrasında sürekli olarak yapılmalıdır.¹¹¹

6.1.2 Risk yönetimi

Gelecekteki şiddet ve ölüm riskini belirlemenin amacı, onu yönetebilmek ve oluşmasını önlemektir. Risk yönetiminin iki temel unsuru, mağdurlarla güvenlik planlaması ve uzaklaştırma tedbiri ve koruma kararlarının çıkarılmasını içerir.

6.1.2.1 Güvenlik planlaması

Mağdurlar genellikle karşılaştıkları riskleri anlamak, onlara destek olacak kişileri ve uygun kaçış yollarını belirlemek için en iyi konumdadır. Başka mağdurlar inkarda olabilir. Kişiselleştirilmiş ve gerçekçi bir güvenlik planı hazırlamaları için TCDŞ mağdurlarına yardım etmek hem güçlendirici hem de koruyucu olabilir. Adli yardım avukatları, gerektiğinde müvekkilleriyle güvenlik planlaması yapabilir. Polis, ŞÖNİM ve diğer makamlar, bir risk değerlendirmesi sonrasında güvenlik planlaması yapmakla yetkilidir. Güvenlik planının müvekkil ile birlikte veya başka bir kurum tarafından gerçekleştirilen bir plana dayanarak hazırlanmasından bağımsız olarak, **müvekkilin güvenliğini sağlamak için yasal temsil yöntemlerinde güvenlik planına başvurulmalıdır**. Güvenlik planlamasına ilişkin ipuçları Ek 6'da bulunabilir.

Güvenlik planları şu özelliklere sahip olmalıdır:

- **Kişiselleştirilmiş.** Her durum farklı olduğu için herkese uyan tek bir güvenlik planı yoktur. Her güvenlik planının, ilgili mağdurun belirli ayrıntılarını ve riskin niteliğini ve düzeyini yansıtması gerekir.
- **Mağdurun çevresi tarafından desteklenen.** Tehlikede hissettiklerinde hangi aile üyeleri, arkadaşlar ve topluluk ile iletişim kurmakta kendilerini rahat hissettiğini belirleyebilen mağdurla birlikte plan üzerinde çalışın.

110 Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun.

111 AİHM, *B./Moldova*, paragraf 56'da, Devletin devam eden şiddet olaylarını dikkate almaması ve dolayısıyla riskin niteliğini değerlendirmemesi nedeniyle Madde 3'teki kötü muamele yasağının ihlal edildiği tespit edilmiştir.

- **Gerçekçi.** Uyulması zorsa bir güvenlik planı işe yaramaz. Planın durumun gerçekliğini ele alması gerekir. Ev içi şiddet durumlarında, güvenlik planlaması hazırlanırken, bazı kadınların bir şiddet faili ile birlikte yaşamaya devam edeceği, bazılarının tutuklama veya kovuşturma sonrasında eşiyile tekrar bir araya gelebileceği, diğerlerinin ise şiddet tehdidinde veya varlığına rağmen çocukları birlikte büyütme devam edeceği kabul edilmelidir.
- **Bütünsel.** Güvenlik planı, evde, okulda, işte, toplu taşımada, çevrim içi ortamlarda, sosyal durumlarda ve yasal temsilde mağdurun yaşamının her yönünü kapsamalıdır.

6.1.3 Uzaklaştırma tedbiri ve koruma kararları

Uluslararası belgeler, **şiddet uygulanmasıyla ilgili cezai kovuşturmaların varlığından bağımsız olarak**, TCDŞ mağdurları için acil ve uzun süreli koruma kararlarının alınmasını gerektirir.¹¹²Uzaklaştırma tedbirleri, **hemen uygulanan** ve **kısa süreler** boyunca geçerli olan bir karar türüdür. Bu tedbirin alınması **bir suçun işlenmesine bağlı olmamalı veya cezai sorumluluğun kanıtıyla bağlantılı olmamalıdır.**¹¹³ Amaçları, "şiddetin herhangi bir biçimine maruz kalma riski altındaki kişileri korumak için hızlı bir hukuki çözüm yolu sunmaktır".¹¹⁴

Uluslararası standartlarda da kadına yönelik her tür şiddet için daha uzun vadeli koruma kararlarının çıkarılabilir olması öngörülmektedir.¹¹⁵ Koruma kararları:

- acil koruma için ve mağdura aşırı mali veya idari yük bindirmeden çıkarılabilir olmalı;
- belirli bir süre için veya değiştirilene veya kaldırılana kadar çıkarılmalı;
- gerektiğinde, derhal yürürlüğe girecek şekilde tek taraflı olarak çıkarılmalı;
- diğer yasal işlemlerden bağımsız olarak veya bunlara ek olarak çıkarılmalı;
- müteakip yasal işlemlerde sunulmalarına izin verilmelidir.

Türkiye'nin yasal çerçevesine göre, ölümcül veya devam eden şiddet riskiyle karşı karşıya olan TCDŞ mağdurları, 6284 sayılı Kanunun 3-5. Maddeleri kapsamında koruyucu tedbir kararı veya önleyici tedbir kararı talep edebilirler.

Türk hukukuna göre koruyucu tedbir kararları, hâkimler tarafından ve acil durumlarda mülki amir tarafından çıkarılabilen ihtiyati tedbirlerdir.¹¹⁶ Acil ise tek taraflı olarak çıkarılabilir ve başvuru ücreti alınmaz. Koruyucu tedbir kararı gibi önleyici tedbir kararı da kolluk kuvvetleri tarafından acil olarak çıkarılabilir.¹¹⁷ Tedbirlerin birçoğu, failin davranışını kısıtlamaya yöneliktir. Bunlar:

- ortak evden uzaklaştırma,
- ek şiddet içeren davranışların yasaklanması,
- mağdur(lar)la evde, okulda, işte veya bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla irtibatın yasaklanması,
- Çocukla ilgili kişisel ilişki kurma haklarının geçici veya kalıcı olarak kaldırılması,

112 İstanbul Sözleşmesi Madde 50-53.

113 İstanbul Sözleşmesi Madde 52. İstanbul Sözleşmesinin Açıklayıcı Raporunda, birçok şiddete uğrayan kadının suçlamada bulunmak için hazır olmayabileceği belirtilerek Devletler "şiddete uğrayan kadınların başka bir yasal işlem başlatmayı tercih edip etmemesinden bağımsız olarak bir uzaklaştırma veya koruma kararı çıkartma imkânını sağlamakta" yükümlü kılınmıştır. Açıklayıcı Rapor, paragraf 273.

114 İstanbul Sözleşmesinin Açıklayıcı Raporu, 2011, paragraf 268.

115 İstanbul Sözleşmesi ev içi şiddet, fiziksel ve cinsel şiddet, zorla evlendirme, kadın sünneti, ısrarlı takip, cinsel taciz, zorla kürtaj ve zorla kısırlaştırma dâhil olmak üzere kadına yönelik şiddetin çeşitli biçimlerini kapsamaktadır. İstanbul Sözleşmesi Madde 3, 33-40.

116 6284 sayılı Kanun Madde 3, 10. Bir emniyet amiri tarafından çıkarılan kararlar derhal bir hâkim tarafından incelenmelidir. Kararlar, polis tarafından uygulanır.

117 6284 sayılı Kanun Madde 5(2), hâkim tarafından 24 saat içinde onaylanması için.

- sahip olunan silahlara el koyulması,
- geçici nafaka kararı.¹¹⁸

6284 sayılı Kanun ve uygulama yönetmelikleri failin evden uzaklaştırılmasını sağlarken, mağdurun/ mağdurların da aile evinden uzaklaştırılmasına yönelik seçenekler içerdiği belirtilmelidir.¹¹⁹ Bu, mağdurun güvenliği için gerekli olsa da, bu yer değiştirme nedeniyle mağdurun yaşamının kesintiye uğraması, istihdama ilişkin olumsuz sonuçlar doğurabilir ve çocukların okula devamını engelleyebilir. Bu tedbirlerin amacı, “mağdurlardan şiddete karşı güvenli bir yer aramalarını istemek yerine” bir “paradigma değişikliğini” teşvik etmektir. «Bu, yükü, mağdurun veya risk altındaki kişinin konutunu terk etmesi ve onunla temasa geçmemesi emredilen faile yükler” (Logar ve Niemi, 2017: 43).

Adli tedbirler, şiddete uğrayan kadınların evlerinde kalma haklarını ve evlerindeki ekonomik çıkarlarını koruyabilir ve ayrıca, mağdurun çalıştığı yerin değiştirilmesi ve yalnızca yaşamı tehdit eden ciddi durumlar için talep edilmesi gereken kimlik değişikliği¹²⁰ de dâhil olmak üzere, son derece müdahaleci koruma önlemleri sağlayabilir. Mağdur bir koruma tedbiri ile kısıtlanmamalıdır. Mağdurun faille iletişim kurmak istemesinin veya onun eve girmesini engellememesinin korku da dâhil olmak üzere farklı nedenleri vardır. Dolayısıyla mağdurlar bu önlemlerin ihlali nedeniyle yaptırıma tabi tutulmamalıdır.

6284 sayılı Kanunda belirtilen koruyucu veya önleyici tedbirlere ilişkin yukarıda sayılan seçeneklere ek olarak, “gerekli görülen benzer tedbirlerin” uygulanmasına da imkân tanımaktadır. Bu yüzden avukatlar, mağdurun gerçek ihtiyaçlarını dikkate alarak özel ve duruma uygun tedbirler talep etme olanağına sahiptir.

Failin evden uzaklaştırılması da dâhil olmak üzere koruyucu tedbir kararının uygulanması sırasında yoksulluk veya iştirak nafakasının ödenmesine yönelik tedbirlerin de dâhil edilmesi önemlidir. Ayrıca, failler genellikle çocukları anneye yaklaşma aracı olarak kullandıklarından, i) çocukların güvenliğini ve ii) annenin güvenliği sağlamak için mevcut ziyaret ve velayet düzenlemelerini gözden geçirmek çok önemlidir (bkz. yukarıdaki bölüm 5.2.5.1’de yer alan *T.A.* davasının açıklaması).

Güvenliğe ilişkin riskler zamanla azalabilir, ancak uzun vadeli de olabilirler. Koruyucu tedbir kararları en fazla 6 aya kadar koruma sağlar, resen veya başvuru üzerine uzatılabilir, değiştirilebilir, kaldırılabilir veya devam ettirilebilirler.¹²¹ Uygulamada, önleyici tedbir kararlarının süresi kısaltılarak yalnızca 1 veya 2 aya inmiş ve Türkiye’deki şiddete uğrayan kadınları etkili uzun vadeli korumadan yoksun bırakmıştır.

Uluslararası standartlarda, uzaklaştırma ve koruma kararlarının ihlallerinin “etkili, orantılı ve caydırıcı cezai veya diğer yasal yaptırımlara” tabi tutulması öngörülmektedir. Para cezaları, aile bütçesinden ödenebileceğinden ve etkili bir caydırıcı ceza olmadığı için verimsiz olarak görülmektedir.¹²²

Türkiye’de failer tarafından koruma kararları ihlal edildiğinde, hâkim tarafından zorlama hapsi kararı verilir (3 günden 10 güne kadar hapis). İhlalin devamı halinde, toplam hapis süresi altı ayı geçmemek üzere 15 günden 30 güne kadar hapis cezası verilir.¹²³

Avukatlar, güvenlikleri tehdit altında olan müvekkillerini ŞÖNİM’ye yönlendirebilir veya koruyucu tedbir kararı çıkartmak amacıyla en yakın aile mahkemesine başvurabilirler. Uluslararası standartlar, uzaklaştırma ve koruma kararlarının delil olarak kabul edilmesini gerektirse de, Türkiye’de durum böyle değildir ve bu, şiddet geçmişini ortaya koymanın önünde yapısal bir engel teşkil etmektedir.

118 6284 sayılı Kanun Madde 5/3.

119 Ayrıca bkz. Kolluk Kuvvetleri Yönetmeliği No. 6284; Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik ve 6284 sayılı Kanunun Uygulama Genelgesi.

120 6284 sayılı Kanun Madde 4.

121 Bkz. 6284 sayılı Kanun Madde 8

122 Bkz. CEDAW, *A.T./Macaristan*, Bildirim No. 2/2003, CEDAW/C/36/D/2/2003 (fail, mağdura ciddi fiziksel zarar verdiği iki olay nedeniyle 365 USD’ye eş değer para cezasına çarptırılmıştır.)

123 6284 sayılı Kanun Madde 13.

6.1.4 Tanık koruması

Ceza Muhakemesi Kanunu ve Tanık Koruma Kanunu, belirli kriterlerin karşılanması halinde, ifade veren mağdurlar ve aile üyeleri de dâhil olmak üzere tanıklar için çeşitli mahkeme dışı koruma tedbirleri sağlamaktadır. Ceza Muhakemesi Kanunu, tanıkların kimliklerinin bilinmesinin kendileri veya yakınları için büyük tehlike oluşturacağı durumlarda tanıkların kimliklerinin gizli tutulmasını sağlar.¹²⁴

Tanık Koruma Kanununda, asgari cezası 10 yıl hapis olan suçlarla ilgili davalara katılmak için “ağır ve ciddi tehlike” ile karşı karşıya kalanlara tanık koruması öngörülmektedir.¹²⁵ Özellikle, Tanık Koruma Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanununda belirtilen kriterler, yaralanma, eziyet, tehdit (ev içi şiddeti kovuşturmak için yaygın olarak kullanılanlar), ısrarlı takip ve insan ticareti gibi kadınları orantısız şekilde etkileyen suçlar için tanık korumasını mümkün kılmamaktadır.¹²⁶

Adli yardım avukatları, müvekkillerinin maruz kaldığı tehditleri ve sindirmeleri ele almak için çeşitli önlemler alabilir. İlk olarak, mahkemede duydukları tehditleri belgelemelidirler. Korkutma ve tehdit ile ilgili ayrı bir şikayet yapmayı düşünebilirler. Adli yardım avukatının kendisi de tehdit edilirse savcılığa suç duyurusunda bulunulmalı ve gerekli koruma tedbirleri talep edilmelidir. Mahkeme içinde ve dışında güvenlik önlemleri alınmalıdır.

6.2 Mahkeme içi koruma ve usule ilişkin haklar

Suç mağdurlarının hakları, BM Suç ve Gücün Kötüye Kullanılması Mağdurları için Adaletin Temel İlkeleri Bildirgesi, AB Mağdur Hakları Direktifi ve AİHM içtihatlarında belirtilmiştir.¹²⁷ Farklı mağdur gruplarının (insan ticareti mağdurları, ev içi şiddet mağdurları ve cinsel istismar mağduru çocuklar gibi) özel yasal çerçevelerin konusu olduğu belirtilmelidir.¹²⁸ CRPD ve AB Mağdur Hakları Direktifi bu korumaları engelli kişilere uygulamaktadır.

Ceza yargılamasında mağdurların hakları:

- ✓ Özel hayat ve gizlilik hakkı,
- ✓ Bilgilendirilme hakkı,
- ✓ Hakların makul olmayan gecikmeler olmaksızın belirlenmesi hakkı,
- ✓ Görüş ve endişelerini sunma hakkı,
- ✓ Sözlü ve yazılı tercüme hizmeti alma hakkı,
- ✓ İkincil ve yeniden mağduriyet, korkutma ve misillemeye karşı korunma hakkı,
- ✓ Cinsiyet klişeleri de dâhil olmak üzere ayrımcılıktan korunma hakkı,
- ✓ Etkili bir çözüme (koruma, etkili yaptırımlar, tazminat) başvurma hakkı.

Mağdurlara, yargılamalarda mahremiyet ve gizlilik hakkı, yargılamanın uygun aşamalarında görüş ve endişelerini sunma fırsatı, makul olmayan gecikmeler olmaksızın karara bağlanma hakkı, yeniden

124 Türk Ceza Muhakemesi Kanunu Madde 58.

125 5726 Sayılı Kanun, 27 Aralık 2002. 6284 Sayılı Kanunun 4(ç) maddesinde, diğer hususların yanı sıra, hayati tehlikenin var olması ve diğer tedbirlerin yeterli koruma sağlayamayacağı açık olması halinde Tanık Koruma Kanunu hükümlerine göre kimlik değişikliği yapılması öngörülmektedir.

126 Ağırlaştırıcı koşulların uygulanması, insan ticareti vakalarında tanıkların korunmaya uygun olmasını sağlamak için cezayı yükseltebilir.

127 Mağdurlar, AİHS'nin 6. maddesi uyarınca adil yargılanma haklarının ihlal edildiğini ancak ceza muhakemesi çerçevesinde medeni hukuk taleplerini uygulamak için cezai kovuşturmayla katılmaları halinde iddia edebilirler.

128 Örneğin bkz. Avrupa Konseyi, İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi, CETS No. 197, 2005; Başta Kadın ve Çocuklar Olmak Üzere İnsan Ticaretinin Önlenmesi, Bastırılması ve Cezalandırılması Protokolü; Çocukların Cinsel Sömürüye ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi, CETS No. 201, 2007; İstanbul Sözleşmesi.

mağduriyet¹²⁹, korkutma ve misillemeye karşı koruma hakkı ve etkili bir çözüm yoluna başvurma hakkı dâhil olmak üzere birçok temel adil yargılanma hakkı tanınmalıdır.

Birçok mahkeme içi koruma tedbiri ve usule ilişkin hak, Türk Anayasası ve Ceza Muhakemesi Kanununda da yer almaktadır. Tanık olarak ifade vermeyi planlayan mağdurlara, mahkemede önerilen koruyucu tedbirlere ilişkin bilgiler verilmelidir. Ceza Muhakemesi Kanununun 234. Maddesinde sayılanlar gibi usuli haklar hakkında da bilgi verilmelidir: Ücretsiz yasal temsil ile ilgili haklar, usuli müdahaleler, kovuşturmayla yer olmadığına dair kararların temyizi ve delillerin toplanması ve tanık çağırma ile ilgili talepler vb.

6.2.1 Özel hayatın gizliliği hakkı

Suç mağdurları, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağdurları ve özellikle çocuklar, yargılamayla ilgili olarak mahremiyet ve gizlilik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için, diğerlerinin yanı sıra, tüm mahkeme başvurularında **kimliklerinin korunması, kapalı duruşmalar** yapılması ve **medyanın mahkeme salonuna erişiminin engellenmesi** dâhil olmak üzere çeşitli önlemler alınmalıdır.

Mağdur Hakları Direktifinin 23 (3) maddesinde, mağdurun mahremiyet ve gizlilik hakkı öngörülmektedir. Medya erişiminin kontrol edilememesi, mağdurun süregelen travma geçirmesiyle ilgili ciddi endişeleri artırmıştır.

6.2.2 Yeniden travmaya neden olmanın önlenmesi

Yargıda kadınlara yönelik ayrımcı yasal çerçeveler ve tutumlar, adalete erişimlerinin önünde önemli bir engeldir. **Yeniden mağduriyet** terimi, kurumsal aktörlerin ve bireylerin mağdurlara yönelik davranış ve tutumlarını ifade eder.¹³⁰ Kasıtlı olarak veya şu şekilde bilinçsiz ön yargılar nedeniyle meydana gelebilir:

- uygunsuz veya müdahaleci sorgulama,
- uygunsuz dil veya duyarsız yorumlar,
- mağdurun olaylara dair anlattıklarına inanmama,
- empatisizlik, anlayışsızlık ve kayıtsızlık ve
- failin tarafını tutmak.¹³¹

Prosedürlerin uygulanmasında cinsiyet duyarlılığının olmaması nedeniyle de ortaya çıkabilir:

- kovuşturma sırasında mağdurun faille tekrar tekrar karşılaşması,
- aynı olgular hakkında tekrarlanan sorgulama,
- yeterli bilgi vermenin ihmal edilmesi ve
- koşullu hizmetler sağlama (örneğin, hizmetlere erişmek için kolluk kuvvetlerinin iş birliğine ihtiyaç duyma) (Avrupa Konseyi, 2016).

Örneğin, failin sorumluluğundan ziyade mağdurun davranış değişikliklerine odaklanmak, şiddeti sona erdirme sorumluluğunu zımnen mağdura yükler. Duyarsızlık ve “mağduru suçlama”, şiddet mağdurlarının, koruma ve bakımlarından sorumlu kişiler tarafından yeniden travmatize edilmesine neden olur.

Tecavüze uğrayan çocuk mağdurun mahkeme salonunda cinsel pozisyonlarını yeniden canlandırmasının istendiği **N.Ç./Türkiye** davasında AİHM tarafından 3. maddenin ihlaline karar verilmiştir. Hem **N.Ç./Türkiye** hem de **Y./Slovenya** davasında, mahkemeler tarafından mağdur yararına bazı mahkeme içi koruma

129 AİHM, *Y./Slovenya kararı*, paragraf 104-107.

130 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin suç mağdurlarına yardıma ilişkin olarak üye devletlere Tavsiye Kararı Rec(2006)8.

131 Bkz. EIGE Sözlüğü: [İkincil mağduriyet](#).

önlemleri uygulanmıştır.¹³² Ancak her iki davada da AİHM bunların yetersiz olduğuna karar vermiştir. Başka bir deyişle, yeniden mağduriyeti anlamlı bir şekilde önlemek için gerekirse birden fazla mahkeme içi koruma önlemi sağlanmalıdır. Avukatlar, kadın müvekkillerinin yeniden mağdur edilmemesi için yargılama sırasında alakasız, düşmanca ve toplumsal cinsiyetçi klişeleri içeren soru ve yorumlara itiraz etmelidir.

6.2.2.1 Soruşturmalar ve deliller

Kadına yönelik şiddet içeren davalarda delillerin araştırılması, toplanması ve sunulması da son derece ayrımcı olabilir. AİHM'nin *Aydın/Türkiye* ve *N.Ç./Türkiye* davalarında, savcı ve/veya mahkeme mağdurların sırasıyla dört ve on adli tıp muayenesinden geçirilmesini istemiştir. Jinekolojik muayenelerin ölçüsüz şekilde yaptırılması, haklarını talep eden cinsel şiddet mağdurlarına yönelik bir cinsel taciz biçimi gibi görünmektedir. *Aydın* davasındaki bu testlerin tek amacı, iddia edilen tecavüzden önce bakire olup olmadığını belirlemektir. Yani bir anlamda Devlet destekli bir bekaret testi yapılmıştır.¹³³ Mağdurların bekaretinin cinsel şiddet suçunun işlenmesi ile ilgisi yoktur. Mahkeme tarafından yapılan bu tür bir sorgulama, kadınların cinselliğine ilişkin toplumsal cinsiyet kalıp klişelerine dayalı bir tür adli ön yargı oluşturmaktadır.

Adli yardım avukatları, yeniden mağduriyet kaynağı olabilecek muayeneler sırasında toplumsal cinsiyet duyarlılığından yoksun adli tıp doktorları da dâhil olmak üzere, adli testler bağlamında toplumsal cinsiyet ayrımcılığının farkında olmalıdır.

Görünüşe göre tarafsız delil kurallarının kadınların adil yargılanma hakları üzerinde ayrımcı bir etkisi olabilir. Örneğin, Türkiye'de olduğu gibi geçmişteki cinsel davranışlara ilişkin kanıtları sınırlayan kuralların olmaması, toplumsal cinsiyet klişeleri ve kadın cinselliği ile ilgili ön yargılar için ortak bir giriş noktası olarak ayrımcı bir etkiye sahip olabilir. Uluslararası standartlar, geçmişteki cinsel davranışların kanıtlarının yalnızca hem ilgili hem de gerekli olduğunda kabul edilmesini gerektirir.

Yeniden travmatizasyonun nedenleri

- Mağduru suçlama
- (Defalarca) faille karşılaşma
- Aynı olgulara dair tekrarlanan sorgulama
- Duyarsız yorumlar
- Uygunsuz dil
- Kayıtsızlık
- Anlatılanlara inanmama
- Empati eksikliği
- Şartlı yardım teklifleri
- Bilgi vermeme

6.2.2.2 Adli görüşme odaları (AGO'lar)

Yargılama sırasında adalet aktörleri tarafından sorulan soruların türü ve sayısı nedeniyle yeniden travmatizasyonu önlemek için avukatlar, amacı cinsel şiddet ve ev içi şiddet vb. mağdurlarının, çocukların ve diğer hassas grupların ifadelerinin alınmasında duyarlılığı sağlamak olan özel olarak belirlenmiş AGO'ların kullanılmasını talep etmelidir.¹³⁴ AGO'ların kullanımında, ikincil travmayı önlemek için uygun bir ortam sağlanması amaçlanır. Bir video konferans sistemi ile donatılmış olan odalar, mağdurların bir suçluyla temasını önlemenin yanı sıra hâkimler tarafından ve çapraz sorguda tekrarlanan ve uygunsuz sorgulamaları önlemek için kullanılır. Adli yardım avukatları, özellikle çocuklar ve cinsel şiddet mağdurları için bu odaların kullanılmasını talep etmelidir.

132 AİHM, *Y./Slovenya*, paragraf 38 (ulusal mahkemenin cinsel şiddet mağduru çocuğun ifadesine sık sık ara vermesine ve diğer tedbirlerin uygulanmasına rağmen, failin mağdura, çoğu yönlendirici olan yüzün üzerinde soru sormasına izin verilmiştir.)

133 AİHM, *Aydın/Türkiye; N.Ç./Türkiye*.

134 Adli Görüşme Odaları Yönetmeliği Madde 1.

6.2.2.3 Mahkeme içi koruma için olası ek öneriler

Ceza Muhakemesi Kanununun 236(3) maddesi, ifadeleri sırasında uzman bir psikolog, psikiyatrist veya doktorun hazır bulunmasını şart koşarak psikolojik olarak etkilenen mağdurlara ek koruma sağlar.

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin etkileriyle ilgili olarak bilirkişi tanıklığının kullanılması, mitleri ortadan kaldırmanın ve adil sonuçlara ulaşmanın bir yoludur. Mağdurların deneyimlerini yansıtan bir psikolojik tanı olmadığı ve ev içi şiddet, insan ticareti, cinsel taciz ve cinsel saldırı gibi suçlara karşı tek tip bir tepki olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, bilirkişi katılımı, mağdurun inançları ve eylemleri hakkında önemli bilgiler sağlayabilir. Adli yardım avukatlarının müvekkillerinin ihtiyaç duyması halinde bu fırsattan yararlanmak için gerekli başvuruları yapmaları çok önemlidir. Türk hukuku, taraflara dosyaya delil olarak bağımsız bilirkişi görüşü sunma ve bilirkişinin tanık olarak dinlenmesini talep etme hakkı tanımaktadır.

7. Ceza davaları

Kadınların ceza adaleti sistemindeki deneyimi ağırlıklı olarak mağdur ve tanık rolündedir ve sanık rolü de giderek artmaktadır. Suç mağdurlarıyla ilgili olarak, bu tür suçların cezasız kalmasını ortadan kaldırma yükümlülükleri göz önüne alındığında, ağır insan hakları ihlallerini suç saymak Devletlerin temel görevidir.¹³⁵ Devletler ayrıca kadına yönelik her türlü şiddeti suç saymalıdır.

Kadın sanıklar, ihtiyaçlarını ve yaşanmış deneyimlerini yansıtmayan “toplumsal cinsiyetten bağımsız” bir hukuki çerçeveye ve onları etkileyen kararları olumsuz bir şekilde etkileyen toplumsal cinsiyetçi klişeler ve ön yargılara ek olarak, adalet önünde erkeklerle aynı engellerle karşı karşıyadır.

Bu bölümde, ceza yargılaması sektöründe kadınların karşılaştığı temel sorunların kısa bir açıklaması sunulmaktadır. Türkiye'nin hukuk çerçevesindeki temel hükümler ortaya koyulmakta ve kadınları mağdur ve sanık olarak orantısız bir şekilde etkileyen suçlarla ilgili *fili* endişeler not edilmektedir.

7.1 Şiddete uğrayan kadınlar

7.1.1 Ev içi şiddet ve yakın partner şiddeti biçimleri

Ev içi şiddet terimi esas olarak iki tür şiddeti ifade eder: Mevcut veya eski eşler veya partnerler arasındaki yakın partner şiddeti ve tipik olarak ebeveynler ve çocuklar arasında meydana gelen nesiller arası şiddet. Dolayısıyla ev içi şiddet, her iki cinsiyetten mağdurları ve faileri kapsayan, toplumsal cinsiyetten bağımsız bir terimdir. Yakın partner şiddeti (YPŞ), evli olan ya da birlikte yaşayan veya yaşamayan partnerler arasındaki şiddettir.

Ev içi şiddet, 6284 sayılı Kanunda fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddet olarak tanımlanmıştır. Ancak, bunların hepsi, suçu etkin bir şekilde kovuşturmak için ceza kanununda bulunmaz. Bu bölümde ilgili cezai hükümleri açıklanmakta, boşluklar belirlenmekte ve çözüm yolları önerilmektedir.

Bu bölümde, ev içi şiddet ve yakın partner şiddetiyle ilgili hukuki çerçeve ve uygulamalar açıklanmaktadır.

7.1.1.1 Psikolojik şiddet

Türkiye'de psikolojik şiddet suç olarak kabul edilmemektedir. Yine de veriler psikolojik şiddetin Türkiye'de

kadına yönelik en yaygın ev içi şiddet biçimi olduğunu göstermektedir (evlenmiş kadınların %44'ü bu şiddet türünü bildirmektedir).¹³⁶

Psikolojik şiddet örnekleri arasında "hakaret, başkalarının önünde küçük düşürme, korkutma ve kışkırtma, mağdura veya mağdurun değer verdiği bir başkasına zarar verme tehdidi" sayılabilir.¹³⁷ Psikolojik şiddet aynı zamanda, nerede olduklarını kontrol ederek, diğer erkeklerle konuşmalarını engelleyerek, bir kıyafet tarzını dayatarak, sosyal ağlarını bloke ederek, arkadaşlarını görmelerini engelleyerek ve sağlık hizmetlerini erişimlerini kontrol ederek kadınların hür iradelerini sınırlamaya yönelik davranışları da içerir.

Psikolojik şiddet, Türk Ceza Kanununa göre aşağıdaki suçlar yoluyla sergilenebilir:

- Tehdit (Madde 106),
- Şantaj (Madde 107),
- Zorlama (Madde 108),
- Hakaret (Madde 125) ve
- Kötü muamele (Madde 232).

Ancak, bu suçlara dair hükümler bu davranışları bir davranış biçimi veya kalıbı olarak ele almamakta, daha çok tekil olayları hedef almaktadır. Avukatlar, psikolojik şiddeti ele almak için eziyet suçuna dair hükümleri kullanmayı düşünebilirler. Madde 96'da, eziyet genel olarak acıya neden olan herhangi bir davranış olarak tanımlanır. Bu maddenin psikolojik şiddet eylemlerine uygulanması caydırıcılığa katkıda bulunabileceğinden, adli yardım avukatlarının bunu hem soruşturma hem de kovuşturma aşamalarında gündeme getirmeleri önemlidir. Ayrıca Yargıtay kararlarında da belirtildiği gibi "sürekli ve sistematik olma" vurgusu yapılmalıdır.

7.1.1.2 Ekonomik şiddet

Ekonomik şiddet zaman, para, ulaşım, yiyecek veya giyecek gibi kaynaklara erişimin engellenmesini ve kontrol edilmesini içerir. Ekonomik şiddet örnekleri arasında şunlar yer alır:

- Kadının çalışmasını yasaklamak,
- Kadının ailenin mali kararlarından dışlanması,
- Para veya mali bilgilerin saklanması,
- Kadın ve/veya çocukları için fatura veya geçim masraflarını ödemeyi reddetme,
- Müştereken sahip olunan varlıkları yok etme.

Türkiye'de evlenmiş kadınların %30'u ekonomik şiddete maruz kaldığını bildirmiştir (evin giderleri için para verilmemesi, işten ayrılmalarına neden olunması, gelirlerine el koyulması vb.). Şiddetin kadınların yapısal ekonomik kırılganlıklarını nasıl artırdığına dair sorulara yanıt olarak belirtilen ekonomik şiddet biçimleri arasında, istihdamı engelleme veya kadınların işten ayrılmasına neden olma en yaygın olanıdır (%24) (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2015: 100).

Ceza Kanununun 233. Maddesi, ekonomik şiddetin bir türü olan aile üyelerine "bakım, eğitim veya destek" sağlanmamasını suç saymasına rağmen, EİŞ ve YPŞ faileri tarafından uygulanan diğer ekonomik kontrol ve şiddet biçimlerini kapsamamaktadır.

136 Alıntı: GREVIO İlk Değerlendirme Raporu: Türkiye, 2018, s. 74, fn.109.

137 Alıntı: GREVIO İlk Değerlendirme Raporu: Türkiye, 2018, paragraf 214.

7.1.1.3 Fiziksel şiddet

Fiziksel şiddet ile ilgili olarak, diğerlerinin yanı sıra kötü muamele, kasten yaralama ve özgürlükten yoksun bırakma da dâhil olmak üzere Ceza Kanununda belirtilen çeşitli suçlara ilişkin hükümler uygulanabilir. Bu hükümler kapsamında kadına yönelik şiddetin kovuşturulmasıyla ilgili çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, bu toplumsal cinsiyetten bağımsız suçlara ilişkin, genellikle devam eden ve Türkiye’de suç olarak kabul edilmeyen diğer eş zamanlı şiddet biçimlerini içeren zararın niteliğini etkili bir şekilde yansıtmamaktadır. İkinci olarak, bu suçlar tekil olaylar olarak kovuşturulmaktadır ve bu, ev içi şiddetin, şiddet örüntüleri içeren sürekli bir suç olduğu gerçeğini yansıtmamaktadır. Ceza Kanununda zincirleme suçlara ilişkin olarak yer alan hükmün uygulanması, yaptırımın hem suçun sürekliliğini hem de ağırlığını yansıtmamasını sağlamak için bir seçenek olabilir.¹³⁸

Şiddet geçmişinin yargılamalara yansımadağı göz önüne alındığında, sağlanan olası çözümler, maruz kalınan zararlar orantısız olarak yetersiz kalmaktadır. Ayrıca hukuki çerçeveye, mağdurların devam eden şiddeti ele almak için birden fazla suç duyurusunda bulunmasını gerektirmektedir. Son olarak, ceza yargılamalarında fiziksel yaralanma kanıtlarına yapılan vurgu, ev içi şiddetin fiziksel olmayan yönlerinin daha az ciddi olduğu, yasal müdahale gerektirmediği ve suç olarak kabul edilmediği bir “zarar hiyerarşisi” yaratır.

7.1.1.4 Cinsel şiddet

Uluslararası standartlarda, tecavüz ve cinsel şiddetin, güç kullanımı veya güç kullanma tehdidine veya mağdura verilen fiziksel zararın ağırlığına göre değil, mağdurun rızasına dayalı olarak suç sayılması öngörülmektedir. “Rıza, mevcut koşullar bağlamında değerlendirilmek üzere, şahsın özgür iradesi sonucunda gönüllü olarak verilmelidir.”¹³⁹

Türk Ceza Kanununda cinsel şiddet içeren suçlara (cinsel saldırı¹⁴⁰, cinsel istismar¹⁴¹, reşit olmayanlarla cinsel ilişki¹⁴² ve cinsel taciz¹⁴³) bir bölüm ayrılmıştır. Tecavüz ve cinsel istismar suçlarının tanımlarında, mağdurun rızasına atıfta bulunulmamıştır. Cinsel saldırı, “başka bir kişinin vücut dokunulmazlığının cinsel davranış yoluyla” ihlali olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁴

Ceza Kanununun 26/2 maddesinde, açıklanan rıza çerçevesinde işlenen fiilden dolayı ceza verilemeyeceği öngörülmektedir (15 yaşından küçük çocuklar hariç). Mağdurun rıza gösterip göstermediği bu nedenle tartışmaya açık bir konudur. Rızanın tartışmaya açıldığı durumlarda, toplumsal cinsiyet klişelerine kapı açtığı göz önünde bulundurulduğunda, avukatlar müvekkillerinin haklarını savunmada kritik bir rol oynayabilirler.

Mağdurun direncini kırmak için güç kullanılması, suçun bir unsuru değil, ağırlaştırıcı bir nedendir.¹⁴⁵ Savunma tarafından ağırlaştırıcı bir nedenle ilgili olmayan zorlama veya güç kullanımına yapılan atıflar alakasız olarak değerlendirilmelidir. Evlilik içi tecavüz açıkça kabul edilmektedir. Ceza Kanunu hükümleri, başka bir kişinin üçüncü bir kişiyle rıza dışı cinsel nitelikli eylemlerde bulunmasına neden olma suçunu kapsamamaktadır.¹⁴⁶

138 Türk Ceza Kanunu Madde 43.

139 İstanbul Sözleşmesi Madde 36(2).

140 Türk Ceza Kanunu Madde 102. Cinsel saldırı ve tecavüz de dâhil olmak üzere cinsel şiddet biçimleri için ceza öngörür.

141 Türk Ceza Kanunu Madde 103.

142 Türk Ceza Kanunu Madde 104.

143 Türk Ceza Kanunu Madde 105.

144 Türk Ceza Kanunu Madde 102(1).

145 Örneğin Madde 102(4)’te şöyle denmektedir: “Cinsel saldırı için başvuru olan cebir ve şiddetin kasten yaralama suçunun ağır neticelerine neden olması halinde, ayrıca kasten yaralama suçuna ilişkin hükümler uygulanır.”

146 İstanbul Sözleşmesi Madde 36(1)’de öngörüldüğü gibi.

Cinsel suçlarda delillerin hızlı bir şekilde toplanması hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle avukat atanır atanmaz, henüz toplanmamış delillerin toplanması (olay günü bulunan giysiler, vücut sıvılarından numune alınması vb.) sağlanmalıdır. Bu nedenle, bir avukatın derhal atanması davanın seyrini değiştirmek için önemlidir. Cinsel şiddet mağdurları, Ceza Muhakemesi Kanununun 234. maddesi uyarınca ücretsiz adli yardım alma hakkına sahiptir. Cinsel suç davalarında mağdura derhal avukat atanması bu açıdan çok önemlidir. Avukatlar, müvekkillerinin ifadelerinin adli görüşme odalarında alınması gibi mahkeme içi koruma tedbirleri talep etmelidir. Özellikle ilgili ve gerekli olmadıkça, geçmişteki cinsel davranışlara ilişkin kanıtların sunulmasına itiraz edilmelidir.

7.1.2 İnsan ticareti

7.1.2.1 Suçun tanımı

Uluslararası Organize Suçlara Dair BM Sözleşmesine ek Başta Kadın ve Çocuklar olmak üzere İnsan Ticaretinin Önlenmesi, Bastırılması ve Cezalandırılması Protokolünde tanımlandığı şekilde insan ticareti suçu üç bileşenden oluşmaktadır:

Eylemler: Kişilerin alınması, taşınması, devredilmesi, barındırılması veya kabul edilmesi;

Araçlar: Kuvvet kullanma tehdidi veya kullanımı veya diğer zorlama, kaçırma, dolandırıcılık, aldatma, gücün kötüye kullanımı veya bir kişinin çaresizliğinden yararlanma veya başka bir kişi üzerinde kontrol sahibi olan bir kişinin rızasını kazanmak için ödeme veya çıkar sağlama biçimleri;

Amaçlar: İstismar: Asgari olarak başkalarının fuşunun istismarı veya diğer cinsel istismar biçimleri, zorla çalıştırma veya hizmet ettirme, kölelik veya kölelik benzeri uygulamalar, hizmetkarlık veya organların alınması.

Bu araçlardan herhangi biri kullanıldığında, insan ticareti mağdurunun rızasının önemi yoktur. 18 yaşın altındaki kişileri etkileyen çocuk ticareti, yalnızca eylem ve amaç unsurlarıyla tanımlanırken "araçlar" unsuru uygulanmaz. Adli yardım avukatları ayrıca, suçun uluslararası ve ulusal tanımlarında insan ticareti mağdurlarının rızasının uygulanmamasına rağmen, uygulamada rızanın savunma tarafından gündeme getirilmeye ve mahkemeler tarafından tartışmaya açık bir konu olarak ele alınmaya devam ettiğini bilmelidir (UNODC, 2020).

Türkiye'nin hukuki çerçevesi, insan ticaretiyle ilgili uluslararası standartlara yalnızca kısmen uygundur. İnsan ticareti Türk Ceza Kanununun 80. maddesi kapsamında suç sayılmaktadır. İnsan ticaretinin tanımıyla ilgili bazı önemli eksiklikler, tanımda zorlamanın ve "araç" olarak hassaslık durumunun kötüye kullanılmasının (HDKK) yer almamasıyla ilgilidir.

AİHM tarafından tespit edildiği üzere, zorlama, insan ticaretinin tanımı için kritik öneme sahiptir, çünkü insan ticareti, zorlayıcı kontrol de dâhil olmak üzere "hem açık hem de daha örtük zorlama biçimlerini"¹⁴⁷ içeren karmaşık dinamiklere sahiptir (UNODC, 2020: 50). İnsan ticareti, mağdurları toplayıp fuhuş yapmaya ve diğer mağdurları toplamaya zorlamak için hileli bir şekilde "aşık çocuklar" gibi davranan insan tacirleri de dâhil olmak üzere, ev içi şiddet ve yakın partner şiddetinin bir biçimi olarak ortaya çıkar (UNODC, 2020: 34).

HDKK, aynı zamanda, "bir bireyin bir sömürü durumunda hareket ettirilebileceği, yerleştirilebileceği veya korunabileceği tüm farklı ve incelikli yolların ele geçirilmesini" sağlamak için uluslararası tanımlara dâhil edilen önemli bir "araçtır".¹⁴⁸ UNODC, savunmasızlık faktörlerini şu şekilde belirlemiştir:

147 AİHM, C.N./Birleşik Krallık, 13 Kasım 2012, paragraf 80.

148 UNODC, Konu Raporu: İnsan ticareti tanımında savunmasızlık durumunun kötüye kullanılması ve diğer "araçlar", ss. 2-3, 17, 18 (Protokolün hazırlık çalışmasında HDKK, "kişinin söz konusu istismara boyun eğmekten başka bir gerçek veya kabul edilebilir bir alternatifinin olmadığı herhangi bir durum" olarak tanımlanmıştır.)

“cinsiyet (tipik olarak kadın olmak, ayrıca transseksüel olmak); cinsellik, dini ve kültürel inançlar; dili konuşamama, sosyal ağların olmamasından kaynaklanan izolasyon; bağımlılık (işverene, aile üyesine vb.); bilgileri aile üyelerine veya başkalarına ifşa etme tehditleri ve duygusal/romantik ilişkilerin kötüye kullanılması.”¹⁴⁹

Savunmasızlık kavramı insan ticareti için önemlidir çünkü bu suç, toplumdaki yapısal olarak savunmasız kişileri etkiler. Bu ve diğer eksikliklerin giderilmesi için mevzuatta değişiklik yapılması gerekmektedir.

7.1.2.2 Mağdurların belirlenmesini engelleyen klişeler

Dünyanın geri kalanında olduğu gibi Türkiye’de de insan ticareti mağdurlarının büyük çoğunluğunu kadınlar ve kız çocuklar oluşturmaktadır.¹⁵⁰ İnsan ticareti, bir Devletin sınırları içinde gerçekleşebilir veya uluslararası bir niteliğe sahip olabilir. Türkiye’de hâkim klişeler, insan ticareti mağdurlarını sadece fuhuş istismarı amacıyla kaçakçılığı yapılan yabancı uyruklu kadınlar olarak görmektedir. Bu klişe, muhtemelen Türk insan ticareti mağdurlarının, erkek insan ticareti mağdurlarının ve zorla evlendirme, ev köleliği, dilencilik ve zorla çalıştırma dâhil olmak üzere diğer amaçlarla kaçırılan insan ticareti mağdurlarının tespit edilmesini engellemektedir. Ceza Kanunu, bu insan ticareti biçimlerini tanımamaktadır ve bu, insan ticareti suçlarının kovuşturulması önünde hukuki bir engel teşkil etmektedir.

Düzensiz göçmenlerin bir suçun mağduru değil, faili olduğu varsayılır ve çoğu zaman otomatik olarak sınır dışı edilmekle karşı karşıya kalarak yeniden mağduriyet yaşarlar. Yasal olmasına rağmen, seks işçiliği kolluk kuvvetleri tarafından “ahlak dışı” olarak algılanmaktadır. “İdeal mağdur” klişeleri, böylece düzensiz göçmenler, seks işçileri ve suç işlemek amacıyla insan ticaretine maruz kalanlar arasında mağdurların tespit edilmesini engellemektedir.

Klişelerin bilinçsizce uygulanması, adli yardım avukatlarının, erkek göçmenler arasında emek sömürüsü amacıyla insan ticaretine maruz kalanlarla etnik azınlıklar da dâhil olmak üzere Türk vatandaşları arasından ev köleliği için kaçırılanları (köylü kızlar) veya dilenmesi veya suç işlemesi için kaçırılan çocukları tespit etmesini kısıtlamaktadır.

7.1.2.3 Fuhuş ile karıştırılma

İnsan ticaretini oluşturan unsurların fuhuş suçuyla önemli ölçüde örtüşmesi önemli bir sorun teşkil etmektedir. Fuhuş sömürüsünün tek insan ticaret biçimi olarak sayılma klişesini daimi kılar. “Fahişe” olarak kabul edildikleri için insan ticareti mağdurlarının tespit edilememesine yol açar. Ayrıca, insan ticareti içeren davalarda fuhuş suçundan kovuşturma yapılmasına, böylelikle insan tacirlerinin daha az ceza almasına ve Türkiye’deki insan ticareti vakalarına ilişkin istatistiklerin çarpıtılmasına yol açmaktadır.

AIHM, Devletlerin gereken özeni gösterme yükümlülükleri uyarınca insan ticaretinin soruşturulması, kovuşturulması ve cezalandırılmasında olumlu operasyonel önlemleri alması gerektiğine karar vermiştir.¹⁵¹ Ancak, proaktif soruşturmaların hala yapılmaması, çoğu insan ticareti vakasının tespit edilememesine neden olmakta ve bu suç, nüfusun son derece savunmasız kesimlerini orantısız bir şekilde etkilemektedir.

7.1.3 Kadın cinayetleri

Kadın cinayeti veya toplumsal cinsiyete bağlı cinayet, temel insan hakkı olan yaşam hakkının ihlalidir ve genellikle şiddet içeren bir ilişkideki son eylemdir. Çoğu kadın cinayeti vakası partnerler veya eski partnerler tarafından işlenir. Kadın cinayetleri ayrıca aşağıda daha ayrıntılı olarak açıklanan namus

149 UNODC, Konu Raporu: İnsan ticareti tanımında savunmasızlık durumunun kötüye kullanılması ve diğer “araçlar”, s. 71.

150 Dünyada mağdurların %72’sini oluştururlar. Bkz. (UNODC, 2018: 25).

151 AIHM, *Rantsev/Kıbrıs ve Rusya*, 7 Ocak 2010.

cinayetlerini ve doğum öncesi cinsiyet seçimini de kapsar. 2019 yılında dünya genelinde yakın partnerler tarafından işlenen tüm cinayetlerin %82'sinde kadınlar mağdur olmuştur (UNODC, 2019: 29). İçişleri Bakanlığı verilerine göre Türkiye'de 2016'da 304 kadın, 2017'de 353 kadın, 2018'de 279 kadın ve 2019'da 336 kadın eşleri veya birlikte oldukları partner tarafından öldürülmüştür.

Kadın cinayetleri ve şüpheli kadın ölümlerine ilişkin rakamlar çok yüksektir. Resmi verilerin yokluğunda, bazı STK'ler neredeyse eşit sayıda şüpheli kadın ölümü ve kadın cinayeti vakası bildirmektedir. Örneğin 2021'de 280 kadın erkekler tarafından öldürülürken, 217 kadın şüpheli şekilde ölü bulunmuştur.¹⁵² Şüpheli ölüm vakaları (olası intiharlar veya kazalar) kovuşturma yapılmadan kapatılır ve cezasız kalır. Aslında, kovuşturma yapılırken, ailelerin ceza almamak için intiharı teşvik ettiği bildirilmektedir.

Cinayetin cezası müebbet haptir.¹⁵³ Ağırlaştırıcı nedenler arasında suçun "doğrudan üst soya, doğrudan alt soya, eşe veya kardeşe karşı" ve ayrıca "bir kadına karşı" işlenmesi yer alır. ¹⁵⁴ Belirtilen ağırlaştırıcı nedenler eski eşleri veya mevcut veya eski yakın partnerleri kapsamaz. Eski eşlere veya partnerlere yönelik kadın cinayetlerinin yaygınlığı göz önüne alındığında, bu durum kanunda önemli bir boşluk olarak görülebilir. Mahkemeler, erkek failere verilen cezaları sınırlamak için genellikle "yargılama sırasında iyi hal" ve "haksız tahrik" dâhil olmak üzere hafifletici sebepler uygular.

Namus cinayeti de dâhil olmak üzere kadın cinayetleri, kadınların geçmişteki cinsel davranışlarına ilişkin kanıtların, şiddeti haklı çıkarmak için uygunsuz bir şekilde delil olarak sunulduğu bir alandır. Gerekli ve ilgili olmadıkça geçmişteki cinsel davranışlara ilişkin kanıtların kabul edilmesini engelleyen herhangi bir kuralın olmaması, bu davalarda etkili bir yargılamanın önünde bir engel teşkil etmektedir.¹⁵⁵ Avukatların, konuyla ilgili ve/veya gerekli olmayan geçmişteki cinsel davranışlara ilişkin kanıtların kabulüne itiraz etmesi önemlidir.

7.1.4 Israrlı takip

Israrlı takip, "bir kişiye yönelik tehdit edici davranışlarda bulunarak bu kişinin güvenliğinden endişe etmesine neden olan kasıtlı davranış" olarak tanımlanmaktadır.¹⁵⁶ Ev içi şiddet ve yakın partner şiddetinin bir biçimi olarak kabul edilir, ancak aynı zamanda tanıdıklar ve yabancılar tarafından uygulanan bir şiddet biçimi olarak değerlendirilir. İstanbul Sözleşmesinde Devletlerin suç saymasının öngörülmediği şiddet biçimleri arasında yer almaktadır.

Israrlı takip, Türkiye'de henüz yakın geçmişte suç olarak kabul edilmiştir ve şu eylemleri kapsar: Mağdurda "ciddi huzursuzluk" yaratacak veya mağdurun kendisinin veya yakınlarından birinin güvenliğinden endişe etmesine neden olacak şekilde mağdurun sürekli olarak takip edilmesi, fiziksel olarak veya haberleşme ve iletişim araçları ile bilişim sistemlerini veya üçüncü şahıslar kullanılarak mağdurla temasa geçilmesi.¹⁵⁷ Israrlı takip için uygun standardın uluslararası standartlara uygun olarak yorumlanması gerektiği savunulmalıdır: "Hedef kişide dolaylı, doğrudan veya sanal olarak sıkıntı, korku veya zarara neden olma."¹⁵⁸

Ceza Kanunu, ısrarlı takip için altı aydan iki yıla kadar hapis cezası öngörmektedir. Çocuğa veya eski eşe karşı işlenmesi, mağdurun okulunu, iş yerini, yerleşim yerini değiştirmesine veya okulunu veya işini bırakmasına neden olması, failin koruma tedbirine tabi olması veya koruma tedbirinin devam etmesi halinde, ceza bir yıldan üç yıla kadar artırılır. Suçun soruşturulması ve kovuşturulması mağdurun şikâyetine bağlıdır.

152 Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu verileri, <https://kadincinayetleriniidurduracagiz.net/kategori/veriler>.

153 Türk Ceza Kanunu Madde 81-82.

154 Madde 82(1)(f), Türk Ceza Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 7406 sayılı Kanun, Resmi Gazete, 27 Mayıs 2022 (cezalarda keyfi indirimlere ilişkin gerekçeleri sınırlandıran ve hukuki akıl yürütme gerektiren)

155 Aslında, birçok ülkede bu tür kanıtlara katı sınırlamalar veya yasaklama getiren kanunlar çıkarılmıştır.

156 İstanbul Sözleşmesi Madde 34.

157 Türk Ceza Kanunu Madde 123A. Israrlı takip, 6284 sayılı Kanunun Uygulama Yönetmeliğinde de tanımlanmıştır. Madde 3(1)(ş), Resmi Gazete no: 28532, 18 Ocak 2013. 6284 sayılı Kanununun 1. Maddesinde belirtilmektedir.

158 EIGE Sözlüğü: Israrlı takip [çevrim içi].

Türkiye’de her 10 kadından yaklaşık 3’ü hayatında en az bir kez ısrarlı takibe maruz kalmıştır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2015: 121). Bildirilen en yaygın ısrarlı takip türleri arasında sürekli telefonla aramak (%19), mesaj atmak, mektup veya e-posta göndermek (%8), sosyal medya üzerinden takip etmek (%6) ve kadınları evde veya iş yerinde taciz etmek (%6) yer alır.

İsrarlı takip hakkındaki ceza hükmü aşağıdaki savunmaları yasaklamaktadır:

- (a) davalıya, davranışının istenmeyen bir davranış olduğuna dair bir bildirim yapılmamış olması ve
- (b) davalının, mağdurda korkuya veya başka bir duygusal sıkıntıya neden olma niyetinde olmaması.

İsrarlı takip mağdurları Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun (6284 sayılı Kanun) kapsamında koruma kararı çıkartabilmektedir. İsrarlı takibin devamını önlemek için 6284 sayılı Kanun kapsamında risk değerlendirmesi (resmi veya gayri resmi) yapılmalı ve gerekli koruma tedbirleri alınmalıdır. Tüm delillerin toplanmasının sağlanması ve bu ihlallerin koruma kararına rağmen devam ettiğinin ivedilikle Aile Mahkemesine ve/veya Savcılığa bildirilmesi avukatların acilen atması gereken hukuki adımlardır.

7.1.5 Dijital şiddet biçimleri

Teknolojinin yaygınlaşmasıyla birlikte, öncelikle kadınları hedef alan yeni şiddet biçimleri ortaya çıktı. Bu tür şiddet biçimleri arasında siber taciz¹⁵⁹, cinsel içerikli mesajlaşma¹⁶⁰, intikam pornosu, etek altından fotoğraf çekmek¹⁶¹ ve dijital ortamlarda tecavüz, cinsel saldırı ve cinayet tehditleri yer alır. GREVIO’nun kadına yönelik şiddetin dijital boyutuna ilişkin 1 No’lu Genel Tavsiyesinde şunlar yer almaktadır:

“Rıza dışı görüntü veya video paylaşımı, zorlama ve tecavüz tehditleri dâhil olmak üzere tehditler, çevrim içi cinsel taciz, cinsel içerikli zorbalık ve diğer korkutma biçimleri, farklı bir kimliğe bürünme, çevrim içi ısrarlı takip veya Nesnelerin İnterneti aracılığıyla ısrarlı takip ve ayrıca dijital araçlarla kadınlara ve kız çocuklara uygulanan psikolojik istismar ve verilen ekonomik zarar, dijital şiddet tanımının kapsamına girer. Failler, partner veya eski partnerler, iş arkadaşları, okul arkadaşları ve kimliği belirsiz kişiler olabilir. Kadın hakları savunucuları, gazeteciler, blog yazarları, video oyuncularını, tanınmış kişiler ve siyasetçiler özel hedeflerdir” (GREVIO, 2021).

Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansına (FRA) göre, Avrupa’da her 10 kadından biri (%11) 15 yaşından beri iki tür siber tacizden en az biriyle karşı karşıya kalmıştır.¹⁶² 18-29 yaşındaki kadınların %4’ünün en az bir kez siber tacizden etkilendiği belirlenmiştir (Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, 2015: 4). Türkiye’de 2021 yılında yapılan bir ankette, kadınların %51’i çevrim içi ortamlarda metin biçiminde, sesli veya görüntülü taciz mesajları almış, %46’sı BİT ile ısrarlı takibe maruz kalmıştır (Şener ve Abınık, 2021).

Türkiye’nin mevzuatında dijital şiddeti suç sayan açık bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak avukatların müvekkilleri adına başvurabilecekleri yasal hükümler vardır. Dijital şiddete maruz kalan müvekkiller adına, içeriğin kaldırılmasına yönelik acil talepler de dâhil olmak üzere zamanında müdahaleler yapılabilir.¹⁶³ Dijital şiddetin devamının önlenmesini öngören 6284 sayılı Kanun uyarınca da koruma kararı istenebilir.

159 İletişim cihazları ve sosyal medya platformları üzerinden gerçekleştirilen ısrarlı takip.

160 Cinsel içerikli mesajlaşma, cinsel içerikli mesajlar gönderme eylemidir.

161 Etek altından fotoğraf çekmek, birinin eteğinin altından izinsiz olarak cinsel açıdan müdahaleci bir şekilde fotoğraf çekme eylemidir. Etek altından fotoğraf çekmek, İngiltere ve Galler’de iki yıla kadar hapis cezasına çarptırılabilir bir suçtur. Etek altından fotoğraf çekmeyi yasaklayan kanunun yürürlüğe girmesinden bu yana dört kişiye hapis cezası verilmiştir.

162 Siber taciz şu şekilde tanımlanmıştır: İstenmeyen, saldırgan, cinsel içerikli e-postalar veya SMS mesajları almak; sosyal ağ sitelerinde veya internet sohbet odalarında uygunsuz, rahatsız edici yaklaşımlar.

163 İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında 5651 sayılı Kanun kapsamında erişimin engellenmesi ve içeriğin kaldırılması.

Suç duyuruları şu yasal hükümlere göre yapılabilir: İletişim gizliliğinin ihlali (Madde 132), kişiler arasındaki konuşmaların kaydedilmesi (Madde 133), özel hayatın gizliliği ihlali (Madde 134), kişisel verilerin kaydedilmesi (Madde 135), verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirme (Madde 136), hakaret (Madde 125), müstehcenlik (Madde 226) ve cinsel taciz (Madde 105).

Bu tür suçlara, mağdurun cinsiyeti/toplumsal cinsiyeti ve yaşına ve mağdur ile fail arasındaki ilişkiye dair verilerin adli yardım kuruluşları tarafından toplanması, yeni ortaya çıkan bu şiddet biçimini ele almak için daha özel olarak hazırlanmış mevzuatın kabul edilmesine yönelik savunuculuk faaliyetlerinde sağlam bir dayanak sağlayabilir.

7.1.6 Cinsel taciz

Cinsel taciz, “bir şahsın onurunu ihlal eden veya bu maksatla gerçekleştirilen ve özellikle de korkutucu, düşmanca, aşağılayıcı, küçük düşürücü veya saldırgan bir ortam yaratan her türlü istenmeyen, cinsel mahiyette sözlü veya sözlü olmayan veya fiziksel davranış” olarak tanımlanmaktadır.¹⁶⁴ Yasaklanmış bir ayrımcılık biçimi olmasının yanı sıra, Türkiye dâhil birçok ülke cinsel tacizi suç olarak kabul etmektedir.

Ceza Kanununda cinsel taciz suç sayılmaktadır.¹⁶⁵ Yukarıda belirtildiği gibi, cinsel taciz, bir ayrımcılık biçimi olarak, cezai kovuşturmadan daha az ispat yükü gerektiren medeni hukuk yasakları kapsamında da ele alınabilir. (Bkz. yukarıdaki bölüm 5.1). Ceza Kanunu ayrıca, cinsel taciz içeren işkence ve kötü muamele suçunun bir kamu görevlisi tarafından işlenmesini ağırlaştırıcı bir neden olarak tespit etmektedir.¹⁶⁶

7.1.7 Toplumsal cinsiyet ön yargısına dayalı suçlar

Halk arasında “nefret suçları” olarak anılan ön yargı saikli suçlar iki unsurdan oluşur: i) Asıl suç ve ii) ön yargı saiki. “Fail, bir veya daha fazla korunan özellik nedeniyle kasıtlı olarak bir bireyi veya mülkü hedef aldığı veya suç sırasında korunan özelliğe/özelliklere karşı düşmanlığını ifade ettiğinde” bir nefret suçu işlenmiş olur.¹⁶⁷ “Nefret suçu” kavramı, amacı sadece ilgili mağdurda değil, hedeflenen toplulukta genel olarak korku uyandırmak olan suçun ayrımcı bileşenini ele almayı amaçlamaktadır.

Ön yargı saiki, dijital teknolojiler ile işlenen suçlar da dâhil olmak üzere, kamusal alanda (siyasetçiler, gazeteciler, aktivistler) kadınları hedef alan suçlarda sıklıkla gözlemlenir. Aynı zamanda bir kadın cinayeti unsurudur. Toplumsal cinsiyete dayalı nefret suçları aynı zamanda “toplumsal cinsiyetle ilgili konularda ilgileri, mesleki bağlantıları veya aktivizm faaliyetleri nedeniyle kadın hakları grupları ve şiddet mağdurlarıyla çalışan sivil toplum kuruluşları gibi insanları veya mülkleri” de hedef almaktadır.¹⁶⁸

Ülkeler, ayrı suçlar olarak veya ceza aşamasında ağırlaştırıcı nedenlerle artan cezaların uygulandığı suçlar için çeşitli ön yargı saikleri tanımaktadır. Avrupa bölgesindeki birçok ülke, ön yargı saikleri listesine toplumsal cinsiyet ve/veya biyolojik cinsiyeti eklemiştir (BM Kadın Birimi, 2019: 45). Türk Ceza Kanunu, “sosyal sınıf, din, ırk, mezhep veya başka bir kökenden gelme” gerekçelerine dayalı bir nefret suçu hükmü içermektedir.¹⁶⁹ Bir süre önce, kadına karşı suçların işlenmesine ağırlaştırıcı nedenler eklenmiştir ve bunlar aşağıda daha detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

7.1.8 Zorla kürtaj ve kısırlaştırma

CEDAW, koşullara bağlı olarak, işkence veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele teşkil edebilecek toplumsal cinsiyete dayalı şiddet biçimleri olarak kadınların cinsel sağlık ve üreme sağlığı

164 AB İstihdam Çerçeve Direktifi Madde 2(2).

165 Türk Ceza Kanunu Madde 105.

166 Türk Ceza Kanunu Madde 94(3).

167 ODIHR, [Toplumsal cinsiyete dayalı nefret suçu](#), [çevrim içi].

168 ODIHR, [Toplumsal cinsiyete dayalı nefret suçu](#), [çevrim içi].

169 Türk Ceza Kanunu Madde 216.

haklarının ihlallerini tanımlamıştır: Zorla kısırlaştırma, zorla kürtaj, zorla hamile bırakma, kürtajın suç sayılması¹⁷⁰, güvenli kürtajın ve kürtaj sonrası bakımın reddedilmesi veya ertelenmesi, hamileliğin zorla sürdürülmesi, cinsel sağlık ve üreme sağlığı bilgileri talep eden kadınların ve kız çocukların istismarı ve kötü muamele görmesi.¹⁷¹

Zorla kısırlaştırma ve kürtaj, kadınların çocuk sayısı ve çocuk sahibi olma aralığına karar verme hakkını da ihlal eder.¹⁷² Türkiye, Avrupa Konseyi standartlarına uygun olarak, hem zorla kürtajı¹⁷³ hem de zorla kısırlaştırmayı suç saymaktadır¹⁷⁴ Zorla kısırlaştırma genellikle, zihinsel veya fiziksel engelli veya etnik azınlık gruplarından olanlar gibi özellikle savunmasız kadınları orantısız bir şekilde etkilemektedir. Bu nedenle, zorla kısırlaştırma vakalarına (ırk veya etnik kökene dayalı olarak) ayrımcılık iddiaları ve/veya engellilerin haklarının ihlaliyle ilgili iddialar eşlik edebilir.

7.1.9 Zararlı uygulamalar

“Zararlı uygulamalar” terimi şu şekilde tanımlanmıştır:

“Çoklu ve/veya kesişimsel ayrımcılık biçimlerine ek olarak biyolojik cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve yaşa göre ayrımcılığa dayanan, genellikle şiddet içeren ve fiziksel ve/veya psikolojik zarara veya ıstıraba neden olan kalıcı uygulamalar veya davranış biçimleri.”¹⁷⁵

Hem CEDAW hem de CRC bu uygulamaların ortadan kaldırılması çağrısında bulunmaktadır.¹⁷⁶

7.1.9.1 Namus suçları

CEDAW/CRC Ortak Genel Tavsiyesinde, “sözde namus adına işlenen suçlar” şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Aile üyeleri şüphelenilen, algılanan veya fiili bazı davranışların aileye veya topluma onursuzluk getireceğini düşündükleri için, münhasıran olmasa da orantısız bir şekilde kız çocuklara ve kadınlara karşı gerçekleştirilen şiddet eylemleridir. Bu tür davranış biçimleri arasında, **evlenmeden önce cinsel ilişkiye girmek, görücü usulüyle evlenmeyi kabul etmemek, ebeveyn izni olmadan evlilik yapmak, zina yapmak, boşanmak istemek, toplum tarafından kabul edilmeyen şekilde giyinmek, evin dışında çalışmak ya da genel olarak klişeleşmiş toplumsal cinsiyet rollerine uymamak yer alır.** Sözde namus adına suçlar, cinsel şiddet mağduru oldukları için de kız çocuklar ve kadınlara karşı işlenebilir.”¹⁷⁷ (vurgu eklenmiştir).

Namus suçlarının genellikle cinayet içerdiği ve “sıklıkla bir eş, kadın veya erkek akraba veya mağdurun topluluğunun bir üyesi tarafından işlendiği” vurgulanmaktadır.¹⁷⁸

Namus cinayetlerinin önlenmesine yönelik tedbirlerin alınması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için gerekli adımların atılması zorunludur. Bu konuda 2005 yılında TBMM Araştırma Komisyonu¹⁷⁹ kurulmuş ve ayrıca Başbakanlık Genelgesi¹⁸⁰ yayımlanmıştır. Risk değerlendirmesi ve

170 Türkiye, hamileliğin 10. haftasından sonra kürtajı suç saymaktadır. Türk Ceza Kanunu Madde 99(2).

171 CEDAW, Genel Tavsiye No. 35, paragraf 18.

172 CEDAW, Genel Tavsiye No. 21.

173 Türk Ceza Kanunu Madde 99(1).

174 İstanbul Sözleşmesi Madde 39.

175 CEDAW/CRC, Zararlı uygulamalar hakkında 31 sayılı Genel Tavsiye, 2014, paragraf 15.

176 CEDAW Madde 5; CRC Madde 24(3).

177 CEDAW/CRC, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesinin Ortak Genel Tavsiyesi No. 31/Çocuk Hakları Komitesinin zararlı uygulamalara dair Genel Açıklaması No. 18 CEDAW/C/GC/31-CRC/C/GC/18, paragraf 29.

178 CEDAW/CRC, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesinin Ortak Genel Tavsiyesi No. 31/Çocuk Hakları Komitesinin zararlı uygulamalara dair Genel Açıklaması No. 18 CEDAW/C/GC/31-CRC/C/GC/18, paragraf 30.

179 Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan TBMM Araştırması Komisyonu.

180 Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirlere Dair Genelge (No. 2006/17), Resmi Gazete 04.07.2006.

yönetimi, uzaklaştırma tedbiri ve koruma kararları, raporlama ve yardım sağlama hususları, namus suçlarının işlenmesinden korkan kadınlara ve kız çocuklara göre uyarlanmalıdır. Ayrıca, namus suçları, sığınma konuları kapsamında toplumsal cinsiyete dayalı bir zulüm biçimi olarak kabul edilmelidir.

7.1.9.2 Kadınlarda Genital Kesme/Yaralama

Kadınlarda genital kesme/yaralama (kadınlarda genital yaralama)¹⁸¹, dünyanın belirli bölgelerinde yaygın olan ve genellikle kız çocukların sağlığı üzerinde ölüm dâhil ciddi etkileri olan zararlı bir uygulamadır. İstanbul Sözleşmesine göre suç sayılması gereken kadına yönelik şiddetin bir biçimidir.¹⁸² Kadınlarda genital kesme/yaralama Türkiye’de geleneksel olarak uygulanmamasına rağmen, Türkiye’deki mülteci popülasyonlarının geldikleri bazı ülkelerde sıklıkla uygulanmaktadır. Geleneksel uygulayıcılar veya tıp uzmanları tarafından yapılabilir. Aile üyeleri genellikle kadınları, kadınlarda genital yaralama yaptırmaya zorlamaktan ve/veya bu hizmetleri satın almaktan sorumludur.¹⁸³ Bu genellikle kovuşturma amacıyla delil elde etmenin önünde bir engel teşkil eder.

Türk Ceza Kanunu, kadınlarda genital kesmeyi suç sayan özel bir hüküm içermemektedir. “Kadının labia majora, labia minora veya klitorisini tamamen veya kısmen kesmek, dikmek veya başka herhangi bir şekilde sakatlamak” filini işleyen kişiyi kovuşturmak için kasten yaralama¹⁸⁴ veya eziyet¹⁸⁵ suçları kullanılabilir.¹⁸⁶

Kadınlarda genital yaralama korkusu, aynı zamanda, sığınma başvuruları kapsamında birçok ülkede tanınan bir toplumsal cinsiyete dayalı zulüm biçimidir.

7.2 Kanunla ihtilafa düşen kadınlar

Kadınlar, erkeklere kıyasla, sanık ve hükümlülerin nispeten daha küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Genellikle ekonomik ve sosyal zorluklarla veya erkeklerle ilişkileriyle bağlantılı olarak düşük riskli suçlar nedeniyle gözaltına alınırlar (BM Kadın Birimi ve diğ., 2020: 24-25). Ayrıca, kürtaj veya düzensiz fuhuş suçlamaları da dâhil olmak üzere cinsel ve üreme haklarını kullandıkları için de kovuşturmaya tabi tutulurlar. Kadınlar ayrıca, kendi şiddet ve sömürü deneyimlerini hafifletmek için meşru müdafaa veya suç davranışında bulunma gibi şiddet mağduru veya şiddete direnen mağdur deneyimlerine tepki olarak işlenen suçlarla da suçlanmaktadır.

Kadın sanıkların dâhil olduğu davalarda, avukatlar olası eş zamanlı mağduriyetleri ve kapsamını araştırmalıdır. **Birçok kadın sanık aslında bildirilmeyen ve kovuşturulmayan suçların mağduru.** İnsan ticaretinin kadın sanıklarını içeren bir içtihat çalışmasında, bu sanıkların dörtte birinin çocuklukta cinsel istismar ve/veya ev içi şiddet mağduru olduğu, çoğunun suçlandıkları diğer kadın ve kız çocukların ticaretiyle ilgili eylemlere katıldıkları halde, insan tacirleri tarafından cinsel istismara uğramaya devam ettiği tespit edilmiştir (UNODC, 2020). Gerçekten de, uluslararası hukuk, diğerlerinin yanı sıra, uyuşturucu ve cinsel suçlar, hırsızlık ve dilencilik de dâhil olmak üzere zorla işlenen suçları insan ticareti vakalarının amacı veya sömürü biçimi olarak kabul etmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, Türkiye’de zorla suç işletme, insan ticareti suçu kapsamında değildir.

“İdeal mağdur” hakkındaki klişeler, mağdurlar ve failer arasında gerçeği yansıtmayan basit bir ayrımı kapsar.

181 Kadınlarda genital yaralama, tıbbi olmayan nedenlerle kadın dış genital organlarının kısmen veya tamamen çıkarılmasını veya kadın genital organlarına başka şekilde zarar verilmesini içeren tüm işlemleri kapsar.

182 İstanbul Sözleşmesi Madde 38.

183 İstanbul Sözleşmesi Madde 38(b),(c)’de öngörüldüğü gibi.

184 Türk Ceza Kanunu Madde 86, 87.

185 Türk Ceza Kanunu Madde 96.

186 İstanbul Sözleşmesi Madde 38(a)’da öngörüldüğü gibi.

7.2.1 Şiddet suçlarının sanıkları olarak toplumsal cinsiyete dayalı şiddet (TCDŞ) mağdurları

Kadınlar tarafından işlenen cinayetlerle ilgili davalarda, kanıtlar “erkek partnerlerini öldüren kadınların sıklıkla, devam eden şiddet ve korkutma sonrasında meşru müdafada bulunduğunu” göstermektedir.¹⁸⁷ Aşağıda açıklandığı gibi, ev içi şiddet veya kadınlara yönelik diğer şiddet biçimlerinin mağdurları tarafından faillerine karşı işlenen suçlar için mağdur direniş şiddeti, baskın saldırgan analizi, haksız tahrik ve travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), hafifletici neden veya karşı savunma olarak ileri sürülebilir olmalıdır.

Avukatlar, aşağıdaki adımları içeren bir baskın saldırgan analizi yapmalıdır:

- Hangi tarafın baskın saldırgan ve hangi tarafın mağdur olduğunu veya bu davada davalı tarafından uygulanan şiddetin cebri mi yoksa direniş şiddeti mi olduğunu belirlemek için kanıtların aranması ve hâkime sunulması;
- Mevcut davanın ötesine bakıp mağdur ile davalının tüm ilişkisi hakkında bilgi edinilmesi;
- İlişki boyunca istismar ve şiddet örüntüsü nasıldı?
- İlişkide güç dengesini elinde tutan taraf sanık mı? Örneğin, paranın kontrolü kimde? İlişkide kim baskın taraf?
- Arkadaş seçimi, giyim ve görünümle ilgili kararlar, cinsellik türleri ve sıklığı gibi kararlar gibi kararları kim kontrol ediyor?
- Şiddeti ilk kim başlattı?
- İlişkide zorlama ve kontrol olduğuna dair kanıt var mı?
- Şiddet korku veya öfkeden mi kaynaklanıyordu yoksa kontrollü müydü?

7.2.2 Seks işçiliği

CEDAW'nin gözlemlediği gibi:

“Yoksulluk ve işsizlik, genç kızlar da dâhil olmak üzere birçok kadını fuhşa zorlamaktadır. Fahişeler şiddete karşı özellikle savunmasızdır, çünkü hukuka aykırı olabilecek statüleri genellikle ötekileştirilmelerine neden olur. Tecavüze ve diğer şiddet biçimlerine karşı yasaların eşit korumasına ihtiyaçları bulunmaktadır.”¹⁸⁸

Türkiye, fuhşun kendisini değil ama üçüncü şahısların fuhşu kolaylaştırmasını suç saymaktadır. Seks işçilerini korumak için seks işçiliğinin örgütlenmesini suç saymak mantıklı görünse de, sömürücü, istismarcı veya zorlayıcı kolaylaştırma ile işçilerin kendi aralarında seks işçiliğinin iş birlikçi örgütlenmesi de dâhil olmak üzere kişisel, pratik veya güvenlik amaçlı kolaylaştırma arasında ayırım yapılması önemlidir. Seks işçiliğinin düzenlenmesi, işçileri “yasa dışı fuhuş” için idari yaptırımların yanı sıra taciz, tehdit, haraç ve cinsel şiddet dâhil çeşitli şiddet biçimlerine maruz bırakmaktadır.

Türkiye'deki mevcut hukuki çerçeve, sosyal damgalama ile birleştiğinde, seks işçilerinin rutin olarak suç teşkil eden davranışlarla suçlanmasına ve genellikle usulüne aykırı olarak ve diğer yasal koruma tedbirleri uygulanmadan polis tarafından keyfi ve tekrarlanan soruşturmalara, tutuklamalara, gözaltılara ve tacizlere yol açan suçluluk karinesini teşvik etmektedir. Kolluk kuvvetleri ve diğer makamlar tarafından seks işçilerinin damgalanması ve ayrımcı muameleye tabi tutulması, cinsiyetçi toplumsal ve cinsel normları çiğnemelerine ve/veya özellikle seks işçisi oldukları için toplumsal cinsiyet rollerine

187 DSÖ, *Kadınlara yönelik şiddetin anlaşılması ve ele alınması: Kadın cinayetleri*, s. 2. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77421/WHO_RHR_12.38_eng.pdf.

188 CEDAW, Genel Tavsiye No. 19, paragraf 15.

uymamalarına dayanmaktadır. *N.Ç./Türkiye* davasında tecavüz ve fuhuş istismarı mağduru çocuğa mahkeme tarafından gösterilen aşağılayıcı muamele, seks işçilerinin ve cinsel şiddet mağdurlarının ceza yargılaması sisteminde karşı karşıya kaldıkları ayrımcılığı teyit etmektedir.

Bu suçluluk ve ayrımcı muamele karinesi, seks işçilerinin fiziksel veya cinsel şiddet veya haraç gibi suçlarla karşılaştıklarında, bir ceza soruşturmasının odağı haline gelme korkusuyla adalet aramalarını engelleme etkisine sahiptir. Sonuç olarak, saldırganlar nispeten cezalandırılmadan şiddeti seks işçilerine yönlendirebilmektedir.

Seks işçilerine yönelik cinsel şiddet içeren davalarda rıza konusunun vurgulanması önemlidir. Yaygın klişeler genellikle seks işçilerinin "her zaman" cinselliğe rıza gösterdikleri için cinsel şiddet mağduru olamayacaklarını savunur. Cinselliğe rıza göstermek, şiddete rıza göstermek anlamına gelmez. Aksine, diğer insanlar gibi seks işçileri de herhangi bir noktada seks yapma veya satma konusundaki rızalarını değiştirebilir veya iptal edebilirler. Rızanın gönüllü olmadığı ve devam etmediği durumlarda, değişikliğe saygı gösterilmemesi cinsel şiddet teşkil eder ve ceza gerektiren bir suç olarak ele alınmalıdır.

Fuhuş suçu ile insan ticareti suçu arasındaki önemli derecede örtüşme, seks işçileri ile fuhuş istismarı amacıyla insan ticareti mağdurları arasında ayırım yapmayan kolluk kuvvetleri yaklaşımlarının sonuçlarıyla ilgili önemli bir sorun yaratmaktadır.

7.2.3 Hamilelikle ilgili suçlar

Kadınlara ve kız çocuklara yönelik ayrımcılığa ilişkin BM Çalışma Grubu şunları belirtmiştir:

"Yalnızca kadınlara atfedilen davranışların suç sayılması, doğası gereği ayrımcı bir uygulamadır. Kadınların özerk karar almalarını ve yalnızca kadınların ihtiyaç duyduğu hizmetlere erişimini reddetmek ve üreme sağlığı ve cinsel sağlık ihtiyaçları da dâhil olmak üzere belirli sağlık ve güvenlik hususlarını ele almamak da aynı şekilde ayrımcı uygulamalardır."¹⁸⁹

Daha spesifik olarak, İHK (HRC) şöyle bir açıklamada bulunmuştur: "Kürtajın suç sayılması ve istenmeyen bir hamileliğin sonlandırılması için hizmetlere yeterli erişimin olmaması, ICCPR'nin 2(1) Maddesine aykırı olarak cinsiyete dayalı ayrımcılık teşkil eder."¹⁹⁰

Yukarıda da belirtildiği gibi, CEDAW kürtajın suç sayılmasını kadınlara yönelik bir şiddet biçimi olarak nitelendirmektedir ve bunun kendisi de bir ayrımcılık biçimidir.¹⁹¹ Ayrıca, kısıtlayıcı kürtaj yasalarını kötü muamele ihlalleriyle ilişkilendirmiştir.¹⁹² Türkiye, hamileliğin 10. haftasından¹⁹³ sonra kadının rızasıyla yapılan kürtajı suç saymaktadır.

Hamilelikle ilgili suçlardan yargılanan kadınları temsil eden avukatlar, ceza hükmünün uluslararası standartlara uygun olarak uygulanması gerektiğini ve kadınlara karşı bir tür ayrımcılık teşkil etmediğini iddia edebilirler.

189 HRC, Kadınlara ve kız çocuklara yönelik ayrımcılığa ilişkin Çalışma Grubu Raporu, A/HRC/38/46, 2018, paragraf 32. Ayrıca bkz. HRC, Kadınlara ve kız çocuklara yönelik ayrımcılığa ilişkin Çalışma Grubu Raporu, A/HRC/38/46, paragraf 28, 29:

"Kadınların yalnızca onların ihtiyaç duyduğu hizmetlere erişimini reddetmek ve üreme sağlığı ve cinsel sağlık ihtiyaçları da dâhil olmak üzere belirli sağlık ve güvenlik hususlarını ele almamak doğası gereği ayrımcı uygulamalardır ve kadınların kendi vücutları ve hayatları üzerine kontrol sahibi olmasını engellemektedir... Hamileliğin sonlandırılmasıyla ilgili temel sağlık hizmetlerine erişimin engellenmesi.. özellikle kadınların sağlığı ve yaşamları için ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Bu tür hizmetlerin suç sayılması, kadınların bu hizmetlerden mahrum bırakılmasına neden olabilir"

190 OHCHR Bildirimi, s. 12; ayrıca bkz. HRC, Genel Açıklama No. 36, CCPR/C/GC/36, 2018, paragraf 8.

191 CEDAW, Genel Tavsiye No. 35, paragraf 18.

192 CEDAW, Genel Tavsiye No. 35, paragraf 18.

193 Türk Ceza Kanunu Madde 99(2).

7.2.4 Karşı savunmalar

Bazı karşı savunmalar, kadına yönelik şiddet, ev içi şiddet ve insan ticareti mağdurları için özel bir öneme sahiptir. Bunlar, insan ticareti, tahrik, zorlama ve zorunluluk mağdurlarının cezalandırılmaması ilkesini içerir.

7.2.4.1 Baskın saldırgan analizi ve mağdur direniş şiddeti

Baskın saldırganın belirlenmesi:

- İlişki boyunca istismar ve şiddet örüntüsü nasıl olmuştur?
- İlişkide güç dengesini kim elinde tutuyor?
- Parayı kim kontrol ediyor?
- İlişkide zorlama ve kontrol olduğuna dair kanıt var mı?
- Şiddet olayını kim başlattı?
- Taraflardan herhangi biri meşru müdafaa kullandı mı?
- Bir taraf diğerinden korkar mı?

Şiddetin geçmişini anlamak, mağdur olarak yaşadıklarından dolayı işlenen suçların faili olarak yargılanan şiddet mağdurları için etkili bir savunma hazırlanmasında kritik öneme sahip olabilir. Failler, polisi şiddetin karşılıklı olduğuna veya mağdur olduklarına ikna etmeye çalışabilir. Baskın saldırgan analizi, hangi tarafın baskın saldırgan ve hangi tarafın mağdur olduğunu veya bu davada sanık tarafından uygulanan şiddetin cebri mi yoksa direniş şiddeti mi olduğunu hâkime gösterebilir. Baskın saldırganın yanlış belirlenmesi, mağdur için çocuk velayetinin reddi, göçmenlik hakları ve barınma ve diğer gerekli hizmetler için uygunluk gibi ek zararlı hukuki sonuçlara yol açabilir.

Analiz, tüm ilişki boyunca istismarın niteliği ve örüntüleri hakkında bilgi almak için söz konusu olayın ötesine bakılmasını gerektirir. Amaç, zorlayıcı kontrol davranışı dâhil olmak üzere, güç dengesini kimin elinde tuttuğunu ve ilişkide kimin baskın olduğunu belirlemektir.

7.2.4.2 Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB)

TSSB, birden fazla yargı alanında bir savunma olarak kabul edilmektedir. Müvekkilin akıl sağlığına bir savunma olarak başvurmadan önce, bunun yargılamada müvekkilin güvenilirliğini ve velayetle ilgili olarak çocuğun üstün yararına ilişkin olarak yapılan değerlendirmeyi etkileyip etkilemeyeceği düşünülmelidir. Özellikle içselleştirildiğinde, akıl sağlığı sorunlarıyla ilgili damgalamanın dikkate alınması gerekir.

7.2.4.3 İnsan ticareti mağdurları için cezasızlık ilkesi

Uluslararası standartlar, insan ticareti mağdurlarına, insan ticareti sırasında işlenen suçlar için cezasızlık ilkesinin uygulanmasını öngörmektedir. UNODC, ilkeyi şu şekilde tanımlamıştır: "İnsan ticareti mağduru kişilerin, insan ticaretine maruz kalmanın doğrudan bir sonucu olarak gerçekleştirdikleri yasa dışı eylemler nedeniyle tutuklanmaması, suçlanmaması, gözaltına alınmaması veya kovuşturulmaması ya da cezalandırılmaması veya başka bir şekilde yaptırıma tabi tutulmaması."¹⁹⁴ Çok sayıda bölgesel ve uluslararası nitelikli belgede öngörülmüş olmakla birlikte, hukuki standartlar değişiklik göstermektedir.¹⁹⁵

Türkiye'nin hukuk çerçevesi, insan ticareti mağdurları için kovuşturma ve cezaya karşı böyle bir yasal koruma içermemektedir. Bu kişilere sunulan tek benzer hukuki çözüm yolu, Ceza Kanununda yer aldığı

194 UNODC, İnsan ticareti mağduru olmalarının sonucu olarak suç işlemeye zorlanmış mağdurlara uygun ceza yargılamasına dair rehberlik, CTOC/COP/WG.4/2020/2, paragraf 9-11.

195 Örneğin bkz. OHCHR, İnsan Hakları ve İnsan Ticaretine İlişkin Tavsiye Edilen İlkeler ve Yönergeler, İlke 7, Yönerge 4(5); Madde 26, İnsan Ticaretine Karşı Eylem Hakkında Avrupa Konseyi Sözleşmesi; BM Suç ve Yetkinin Kötüye Kullanılması Mağdurları İçin Temel Adalet İlkeleri Bildirgesi; UNGA Kararı 64/293; BM Güvenlik Konseyi Kararları 2331 (2016) ve 2388 (2017); Madde 8, AB Direktifi 2011/36/EU.

şekliyle “zorunluluk” ve “zorlama” doktrinleridir. Bu doktrinler mağdurlara önemli ölçüde daha fazla kanıt yükü getirmektedir.

7.2.4.4 Zorunluluk ve zorlama

Suç işleyen şiddet mağdurları, Ceza Kanununda belirtildiği gibi “zorunluluk” ve “zorlama” savunmalarından yararlanabilmektedir. Her ikisi de esasen sanık veya başka bir kişiye yönelik ölüm veya fiziksel şiddet tehdidinin gösterilmesini gerektiren katı standartlar olarak kabul edilir. Sanık ayrıca suçu işlemekten başka bir alternatif olmadığını ve tehditten kaçmanın başka bir yolunun olmadığını göstermelidir. Zorunluluk ve zorlama arasındaki temel fark, zorlamanın, birinin doğrudan kişiyi suçu işlemeye zorlaması nedeniyle suçun işlenmesini içermesidir. Zorunluluk, belirli bir kişinin eylemlerinden ziyade koşullardan kaynaklanan ve kaçınılmayan iki kötü alternatif arasında bir seçim yapılmasını içerir.

7.2.5 Cezalandırma

Kadınlar genellikle toplumsal cinsiyet klişelerine ve zımni adli ön yargılara dayalı olarak cezalandırmada ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Çeşitli uluslararası belgeler, suçtan hüküm giymiş kadınlar için özel cezalandırma hususlarını ele almaktadır. Kadın Mahpuslara Yönelik Muamele ve Kadın Suçlular için Hapishane Dışı Tedbirlere İlişkin BM Kuralları (Bangkok Kuralları), “**birçok kadın suçunun mağduriyet geçişini**” ve bunların **bakım sorumluluklarını** dikkate alan taktiksel önlemler ve yargılama öncesi ve cezalandırma alternatifleri için çağrıda bulunmaktadır.¹⁹⁶ Cezalar bağlamında aşağıdaki savunmasızlık faktörlerini dikkate alan Hapishane Dışı Tedbirler için BM Standart Asgari Kuralları (Tokyo Kuralları)¹⁹⁷ da konuyla ilgilidir: “cinsiyet, hamilelik, sağlık durumu ve engellilik”.¹⁹⁸

Suçlardan hüküm giymiş kadınlar için, toplumsal cinsiyete duyarlı cezalandırmada, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, hamilelik ve bağımlı çocuklara yönelik bakım yükümlülüklerinden kaynaklanan her türlü TSSB dikkate alınmalıdır. Hamile kadınlara ve küçük çocuklu kadınlara hapis dışı cezalar uygulanmalı ve trans kadınların özel ihtiyaçları dikkate alınmalıdır.¹⁹⁹

Özellikle, «tahrik» hükümleri, bazı yargı alanlarında, istismarcılarını öldüren kadınlar için bir savunma olarak kullanılmaktadır, ancak erkekler tarafından kullanılmasından daha az etkilidir. Mağdurun daha önce devam eden bir istismara maruz kaldığı durumlarda savunma olarak uygulanabilir. Tersine, bir fail tarafından bir veya daha fazla durumda kendisine «karşı çıkan» bir mağdura karşı da başvurulabilir.

Suçtan hüküm giymiş kadınlar için, toplumsal cinsiyete duyarlı cezalandırmada mağdurların toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin bir sonucu olarak yaşadığı herhangi bir TSSB veya travmatik beyin hasarı (TBH) dikkate alınmalıdır. TCDŞ mağdurlarının maruz kaldığı fiziksel ve psikolojik travmayı ve bunun etkisini belgeleyen bilimsel kanıtları doğrulamak için bilirkişiler çağrılabilir.

Yukarıda belirtildiği gibi, çocuğun velayeti de dâhil olmak üzere mağdurun akıl sağlığına ilişkin kanıtları sunmadan önce olası riskleri incelemek önemlidir.

7.2.6 Gözaltındaki kadınlar

Mahkumlar ve tutuklu yargılananlar, tutukluluklarına itiraz etmek (engellilerin istem dışı alıkonulması da dâhil olmak üzere), ceza davalarında kendilerini savunmak ve cezalarına ve tutukluluk koşullarına itiraz etmek için mahkemeye erişime ihtiyaç duyarlar. Ayrıca şartlı tahliye

196 Örneğin bkz. Kadın Mahpuslara Gösterilecek Muamele ve Kadın Suçlulara Yönelik Hapis Dışı Tedbirlere İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları, 2010.

197 A/Res/45/110, ek

198 . İnsan ticaretinin önlenmesi ve mağdurlarının korunmasına ilişkin AB Direktifi.

199 Örneğin bkz. Bangkok Kuralları.

ve disiplin duruşmalarında yasal temsil hakkına sahiptirler. Mahkumlar ve tutuklu yargılananların, aile meseleleri de dâhil olmak üzere, cezaevi dışındaki yaşamlarıyla bağlantılı çeşitli medeni hak ve yükümlülüklerini ele almak için bir mahkemeye erişmeleri gerekebilir.

CMK'nin 150. maddesi uyarınca, şüpheli veya sanığın talebi üzerine avukat atanır. Bu nedenle, gözaltında veya tutuklu bulunan kadınlar için hukuki yardıma erişime ilişkin başka herhangi bir kriter aranmaksızın avukat atanmaktadır.

Türkiye'de, çoğu, cinsel taciz, yeterli gıda ve tıbbi tedavilerin olmaması da dâhil olmak üzere çeşitli insan hakları ihlallerine maruz kalan yaklaşık 12.095 kadın ve kız çocuk mahpus vardır.²⁰⁰ Daha ayrıntılı olarak belirtmek gerekirse, kadın mahpuslar, vücut aramaları ve sağlık sevkleri için erkeklerin refakati sırasında cinsel tacize maruz kalmakta, bir şikâyet prosedürünün olmaması ve özellikle boşanma, nafaka ve çocuklarının velayeti ile ilgili olarak yasal temsile erişim sorunları gibi sorunlar yaşamaktadır. Kantinden yüksek fiyatlarla malzeme almaya zorlandıklarından, çoğu zaman hijyenik pedleri mali olarak karşılayamazlar.

Adli yardım avukatları, gözaltındaki kadınlarla ilgili olarak aşağıdaki temel konuları dikkate almalıdır. İlk olarak, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağdurlarına, özellikle insan ticareti mağdurlarına koruyucu gözaltı uygulanmamalıdır. İkincisi, kadınlar dünya genelindeki gözaltı merkezlerinde cinsel şiddet de dâhil olmak üzere toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin çeşitli biçimlerini sıklıkla yaşamaktadır. Bir suçtan dolayı suçluluk karineleri, cinsel şiddet iddiasında bulunmak için mahkemeye erişimlerini engellememelidir. Kadınlar ayrıca, cinsel sağlık ve üreme sağlığı dâhil olmak üzere sağlık hizmetlerine erişimde olduğu gibi, cezaevi kurumlarında da ayrımcılığa maruz kalmaktadır.

8. Etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkı

Etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkı, çok sayıda uluslararası insan hakları antlaşmasıyla güvence altına alınmıştır.²⁰¹ Adalete erişimin temel bir bileşeni, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağdurları da dâhil olmak üzere insan hakları ihlallerinin tüm mağdurlarının, hem hukuken hem de uygulamada "etkili" bir hukuk yoluna başvurma hakkına sahip olmasıdır. Özellikle, bu hukuk yolu erişilebilir olmalı, onarım sağlayabilmeli, makul başarı beklentileri sunmalı²⁰² ve zararların tazmini içermelidir.²⁰³

8.1 Etkili, caydırıcı, orantılı yaptırım hakkı

Şiddete uğrayan kadınlar, ceza davası şeklinde etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkına sahiptir ve bu hakkın olmaması, AİHS'nin 13. maddesine aykırılık teşkil edebilir. Ancak şiddete uğrayan kadınların "ceza yargılaması sistemine erişimi yeterli değildir; Devlet sistemin etkin olmasını sağlamalıdır. Örneğin, bir sanığın kullanabileceği savunmalar çok geniş kapsamlıysa, ceza hukuku mağdurların haklarını korumada etkili olmayabilir."²⁰⁴

TCDŞ mağdurları için uygun bir yaptırım belirlerken mahkemeler, yalnızca tek bir şiddet olayını değil, bir bütün olarak şiddet geçmişini dikkate almalıdır.²⁰⁵ Kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet için para

200 Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği, Bianet verilerine göre, Kadın mahpuslar hijyenik ped ve ağıdaya erişemiyorlar, 2 Haziran 2022.

201 Bu hak, ICCPR Madde 2(3)'te, UDHR Madde 8'de, AİHS Madde 13'te, CEDAW Genel Tavsiye No. 33, paragraf 1, 14'te ve Türk Anayasası Madde 36 ve 40'ta öngörülmektedir.

202 AİHM, *Vuckovic ve Diğerleri/Sırbistan*, 25 Mart 2014, paragraf 71, 74.

203 İstanbul Sözleşmesi Madde 29, 30.

204 Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı ve Avrupa Konseyi, 2016: 160), tecavüz mağduru bir çocuğun davası olan AİHM, *M.C./Bulgaristan*, 4 Aralık 2003, paragraf 150–151'e atıfta bulunmaktadır.

205 AİHM, *A./Hırvatistan*, 2011 (mahkemenin uygun bir yaptırım belirlerken diğer davalar da dâhil olmak üzere bir bütün olarak dava geçmişine bakması öngörülmüştür.)

cezası uygulanması caydırıcı değildir ve bu para çoğu zaman aile bütçesinden çıkmakta ve suçun ihbarı için caydırıcı bir etki yaratmaktadır. Bu nedenle adli yardım avukatlarının para cezalarının etkisizliğini ve kadınlar üzerindeki olumsuz sonuçlarını mahkemede açıklamaları önemlidir. Ayrıca, ciddi bir suç olan insan ticareti için alt sınır olmaksızın para cezalarının düşünülmesi, **hukuken** suçun ağırlığı ile orantısız bir yaptırımın başka bir örneğini oluşturmaktadır.

Şiddete uğrayan kadınlar için, etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkı, aynı zamanda “uğranan zararın ağırlığıyla orantılı” etkili, caydırıcı yaptırımların uygulanmasını da gerektirir.²⁰⁶ Türkiye’de kadınlara yönelik çeşitli şiddet biçimlerine ilişkin cezai hükümlerin bulunmaması, zorla ve erken yaşta evlilik, kadınlarda genital yaralama ve TCDŞ’nin dijital biçimleri de dâhil olmak üzere uluslararası düzeyde kabul görmüş suçlar için herhangi bir yaptırımın uygulanmasını engellemektedir. Bu, söz konusu suçların mağdurlarını herhangi bir hukuk yolundan mahrum bırakır.

Aynı zamanda, büyük ölçüde “cinsiyetten bağımsız” hukuki çerçeve, kadınların yaşadığı şiddet deneyimini yansıtmamaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, suçlar olaya dayalıdır ve bu nedenle suçun sürekli niteliği gözden kaçırılmaktadır. Sonuç olarak, hukuk yolları suçun ağırlığını ve verilen zararın boyutunu yansıtmamaktadır. Belirli bir suç mağduru kategorisine (kadınlar) yönelik etkili hukuk yolları sağlamaya yönelik bu tür sistematik başarısızlık örneklerine, dikkatle seçilmiş bir vakada stratejik davalama yoluyla itiraz edilebilir.

Kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet suçları için tüm ağırlaştırıcı nedenlerin bulunmaması ve cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı suçların faillerine haksız tahrik ve mahkemede iyi hal gibi hafifletici nedenlerin devam eden ayrımcı uygulaması, kadınların etkili hukuk yollarına erişimini daha fazla engellemektedir.²⁰⁷

8.1.1 Ağırlaştırıcı nedenler

Bu bölümde, kadına yönelik şiddet faillerine uygulanabilecek ağırlaştırıcı nedenler detaylı olarak açıklanmaktadır.

8.1.1.1 Kadına yönelik şiddet içeren davalarda standart ağırlaştırıcı nedenler

Uluslararası standartlarda, tüm kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet suçları için geçerli olması gereken ağırlaştırıcı nedenler ortaya koyulmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- suçun, iç hukuk tarafından tanınan eski veya şimdiki eşe veya partnere karşı, bir aile üyesi, mağdurla birlikte yaşayan bir kişi veya yetkisini kötüye kullanan bir kişi tarafından işlenmiş olması;
- suçun veya ilgili suçların defalarca işlenmiş olması;²⁰⁸
- suçun, belirli koşullar nedeniyle savunmasız hale getirilen bir kişiye karşı işlenmiş olması;
- suçun bir çocuğa karşı veya çocuğun yanında işlenmiş olması;
 - suçun birlikte hareket eden iki veya daha fazla kişi tarafından işlenmiş olması;
 - suçtan önce veya suçun işlenmesi esnasında aşırı düzeyde şiddetin olması;
 - suçun silah kullanımı veya tehdidi ile işlenmiş olması;

206 İstanbul Sözleşmesi Madde 45; CEDAW Genel Tavsiye No. 33, paragraf 19(b).

207 AİHM, N.Ç./Türkiye, 2021.

208 Birden çok olayı içeren ev içi şiddet vakaları için Türk Ceza Kanunu Madde 43’te aynı suçun birden fazla kez işlenmesi ağırlaştırıcı bir neden olarak belirlenmiştir.

- suçun mağdur için ciddi fiziksel veya psikolojik zarara yol açmış olması;
- failin daha önce benzer nitelikteki suçlardan hüküm giymiş olması.²⁰⁹

Türk Ceza Kanunu, ev içi şiddet ve kadına yönelik şiddete ilişkin suçlarda yukarıda sayılan tüm ağırlaştırıcı sebepleri uygulamamaktadır. Örneğin, bazıları tecavüz ve cinsel istismar suçları için uygulanmaktadır.²¹⁰ GREVIO, bu önemli mevzuat eksikliğinin giderilmesini vurgulamıştır.²¹¹

Bu bağlamda, kadına yönelik şiddetin pek çok biçiminin ayırt edici özelliklerinden birinin, bunların eşleri, birlikte oldukları partnerler ve aile üyeleri de dâhil olmak üzere mağdurun tanıdığı ve en yakın olduğu kişiler tarafından gerçekleştirilmesi olduğu belirtilmelidir. Dolayısıyla İstanbul Sözleşmesi, söz konusu suçların “mağdur ve fail arasındaki ilişkinin niteliğine bakılmaksızın geçerli olmasını” gerektirir.²¹² Bu nedenle, aile üyelerine karşı uygulanan şiddet için ağırlaştırıcı nedenlerin uygulanması önemlidir.²¹³ Cinayet suçu için ağırlaştırıcı nedenler arasında “doğrudan üst soya, doğrudan alt soya, şimdiki/eski eşe veya kardeşe karşı” işlenmiş olması sayılabilir.²¹⁴

8.1.1.2 “Kadınlara karşı” işlenen suçlar

Türk Ceza Kanununda bir süre önce yapılan bir değişiklik uyarınca, “kadına karşı” işlenen suçlarda mağdurun cinsiyeti ağırlaştırıcı bir neden olarak değerlendirilebilir.²¹⁵ Madde 82(1)(f) yalnızca, kasten öldürme ve yaralama, tehdit, işkence ve eziyet de dâhil olmak üzere belirli bir suç listesi için geçerlidir (yani, kadınlara yönelik şiddet ve ev içi şiddeti kovuşturmak için kullanılanlar).²¹⁶ Değişiklik ayrıca cezalarda ihtiyari indirimlerin gerekçelerini de sınırlandırmakta ve hâkimlerin failere verilen cezaları sınırlandırmak için cinsiyetçi klişeler uygulamasını engelleyebilecek hukuki akıl yürütme gerektirmektedir.

8.1.1.3 Töre saikiyle cinayet

Namus cinayetleriyle ilgili olarak, Türk Ceza Kanunu Madde 82/1(k)’de, “töre” saikiyle işlenen cinayetlere ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası öngörülmektedir. Kanunda yapılan değişiklikler, doğrudan failin yanı sıra “aile meclisi” üyelerinin de suçla itham edilmesini sağlamaktadır.²¹⁷ Ancak uygulamada, namus cinayeti davalarında cezaları azaltmak için hafifletici neden olan “haksız tahrik” sıklıkla uygulanmaktadır.

8.1.2 Hafifletici nedenler

Kadına yönelik şiddet uygulayan erkek failerin cezalarını azaltmak için genellikle hafifletici nedenler kullanılır ve bu da suçun ağırlığını yansıtmayan yaptırımların uygulanmasına yol açar.

8.1.2.1 Sözde “namus” veya ahlak

Ceza ve ceza muhakemesi hukukunda, bir mağdurun kültürel, dini, sosyal veya geleneksel normları veya gelenekleri ihlal ettiğinden şüphelenilen, bu şekilde algılanan veya gerçekten ihlal eden eylemlerini önlemek veya cezalandırmak için gerçekleştirildiği iddia edilen cezai fiillerin gerekçeleri kabul edilmemelidir. Mağdurların “ahlaksız” olduğu iddia edilen davranışlarına dayanan gerekçeler hem CEDAW hem de İstanbul Sözleşmesine aykırıdır.²¹⁸

209 İstanbul Sözleşmesi Madde 46.

210 Türk Ceza Kanunu Madde 102.

211 GREVIO İlk Değerlendirme Raporu: Türkiye, 2018, paragraf 266.

212 İstanbul Sözleşmesi Madde 43.

213 İstanbul Sözleşmesi Madde 46(a) doğrultusunda.

214 Türk Ceza Kanunu Madde 82/1-d.

215 Türk Ceza Kanunu Madde 82(1)(f).

216 Türk Ceza Kanunu Madde 82(f), 86(2), 94(1), 96(1), 106(1).

217 GREVIO İlk Değerlendirme Raporu: Türkiye, 2018, paragraf 253.

218 İstanbul Sözleşmesi Madde 12(5), 42; CEDAW, Genel Tavsiye No. 19, paragraf 24(r); CEDAW, Genel Tavsiye No. 35, paragraf

8.1.2.2 Tahrik

Türk Ceza Kanununda “haksız tahrik” hafifletici bir neden olarak ifade edilmekte ve “haksız bir eylemin neden olduğu öfke veya şiddetli elem halinde” işlenen suçlar için öngörülen cezaların ¼’den ¾’e kadar düşürülmesine neden olmaktadır.²¹⁹ Töre cinayeti için geçerli olmasa da, namus saikiyle cinayet de dâhil olmak üzere kadına yönelik şiddet içeren diğer tüm suçlar için “suç mağdurunu suçlamanın kabul edilemez gerekçelerine kapı aralamaktadır.”²²⁰ Özel olarak belirtmek gerekirse, “haksız tahrik”, mağdurun norm/gelenek ihlaline dayalı suçları meşru kılar. Birçok yargı alanında, “tutku ateşi” veya “tahrik” savunmaları doğası gereği ayrımcı olarak kabul edilmektedir ve dolayısıyla artık kullanılmamaktadır.²²¹

UNODC, Devletlere, mevzuatın “faillerin cezai sorumluluktan kaçmasına izin veren ‘tutku’, ‘şiddetli duygu’, ‘namus’ veya ‘tahrik’ gibi ayrımcı faktörleri içermemesini” sağlamaları için çağrıda bulunmaktadır.²²² Ancak, Türk hukuk uygulamasında bu hafifletici neden, örneğin “bir eşin başka bir erkekle ilişkisi olması, eski bir eşin yeniden evlenmesi, ailenin bir kadın üyesinin evlenmeden veya ailenin izni olmadan evlenerek bir ilişkisinin olması” gibi davalarda cinayet cezalarını azaltmak için uygulanmaya devam etmektedir.²²³

8.1.2.3 Yargılama sırasında iyi hal ve aile babası olma durumu

Mahkemeler, şiddet uygulayan erkek faillerin cezalarını yargılama sırasında “iyi hal” nedeniyle sıklıkla azaltmaktadır.²²⁴ Cinsiyet ayrımcılığına dayalı cezaların bir örneği, AİHM’nin Türk ağır ceza mahkemesinin, reşit olmayan bir çocuğa tecavüz etmekle suçlanan erkeğe verilen cezaları mahkemede iyi hal nedeniyle 1/6 oranında azalttığını gözlemlediği N.Ç./Türkiye davasında görülebilir. Erkek sanık böylece yaklaşık iki ila yedi yıl arasında hapis cezasına çarptırılmıştır. Buna karşılık, kadın sanıklar, ayrımcı cinsiyet klişeleri nedeniyle, tecavüz suçunu işlemekten değil, sadece tecavüze suç ortaklığı yaptıkları için 13 yıl 7 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Mahkeme, kararında, seks işçilerinin mağduru “müstehcen hayatlarına” dâhil etmelerine atıfta bulunarak, yani muhtemelen fuhuş yaptırdıklarını kastederek cinsiyetçi klişeler kullanmıştır.²²⁵

“Aile babası” olma nedeniyle ceza indrimi de erkek hükümlülerin cezalarını azaltmak için kullanılan yaygın bir uygulamadır. Son mevzuat değişiklikleri, cezada “failin duruşmada mahkemeyi etkilemeye yönelik biçimsel tutum ve davranışlarının takdiri indirim gerekçesi olarak dikkate alınmamasını” öngörmektedir. ²²⁶ Ayrımcı cezaları önlemek amacıyla bu hükmeye başvurulmalıdır. Hâkimlerin takdiri hafifletme gerekçelerini etkileyen gerekli zihniyet değişikliği, ayrımcı cezaların ortadan kaldırılması için önemini korumaktadır.

8.2 Tazminat hakkı

Cezai yaptırımlar ve tazminat alınmasına yönelik hukuk yolları birbirini dışlamaz. Tazminat terimi, ölçülebilir zararları, maddi zararları ve ayrıca manevi tazminat olarak adlandırılan acı ve ıstırap gibi ölçülemeyen zararları ifade eder.²²⁷ Suç ve ayrımcılık mağdurları, hem failin hem de Devletin neden olduğu zararlar

31(b); (BM Kadın Birimi, 2011: 5) (mağdurun davranışının hafifletici bir neden olarak kullanılmasına izin veren herhangi bir yasal hükmün, kolluk kuvvetleri arasında klişelere kapı açtığı belirtilmektedir.)

219 Türk Ceza Kanunu Madde 29.

220 GREVIO İlk Değerlendirme Raporu: Türkiye, 2018, paragraf 254.

221 Örneğin Yeni Zelanda, Avustralya ve ABD’nin büyük bir kısmında tahrik savunması ayrımcı olmayan bir uygulama sağlamak amacıyla değiştirilmiştir.

222 UNODC, Kadınların ve kız çocukların cinsiyete bağlı cinayetine karşı eylem için tavsiyeler.

223 GREVIO İlk Değerlendirme Raporu: Turkey, 2018, paragraf 77, 254 («yetkili makamların ‘haksız tahrik’ gibi saiklerle uygulanan ceza indirimlerini yakından izlemesinin çok önemli olduğu» belirtilmekte ve CEDAW’nin yedinci periyodik raporundaki Türkiye Sonuç Gözlemleri, paragraf 34’ten alıntı yapılmaktadır.)

224 GREVIO İlk Değerlendirme Raporu: Turkey, 2018, paragraf 77 («yetkili makamların ‘iyi hal’ gibi saiklerle uygulanan ceza indirimlerini yakından izlemesinin çok önemli olduğu» belirtilmektedir.)

225 AİHM, N.Ç./Türkiye, 2021.

226 Türk Ceza Kanunu Madde 62.

227 BM Kadın Birimi ve diğ., 2015, Modül 3, 8.

için medeni hukuk yollarına başvurma hakkına sahiptir.²²⁸ Bunlar, iadeyi (eskiye haline getirme), tazminatı (para, mal veya hizmet şeklinde sağlanan) ve rehabilitasyonu (tıbbi ve psikolojik bakım ve diğer sosyal hizmetler) içerebilir. Tüm hukuki, cezai, idari veya diğer davalarda tazminatın hesaplanmasında ayrıca “kadınların ücretsiz ev içi ve bakım faaliyetlerinin tam olarak dikkate alınması gerekir.”²²⁹ Ayrıca, herhangi bir masrafın karşılanmasını da içermelidir.

Şiddet Suçları Mağdurlarının Tazmin Edilmesine İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi, suç mağdurları için Devlet tazminatına ilişkin asgari standartları içermektedir. Türkiye’de tazminat talebinde bulunmak için suç mağdurlarının, kazanç kaybı, tıbbi harcamalar, kazanma kapasitesi kaybı ve kalıcı kişisel yaralanma dâhil olmak üzere manevi ve maddi zararları kapsayabilecek ayrı bir hukuk davası açmaları gerekmektedir.²³⁰ Türkiye’de suç ve ayrımcılık mağdurları, hukuki tazminat alma haklarını veya hukuk yollarına nasıl başvurulacağını bilmiyor olabilirler.²³¹ Avukatlar bu haklara ilişkin temel bilgileri onlara vermeli ve tazminat davası için gerekli yönlendirmeleri yapmalıdır.

Devletin, failden gelmediği durumlarda mağdurlara hukuki çözüm yolları sağlaması gerektiği belirtilmelidir. Bu bağlamda, avukatların uygun hukuk yollarının ve tazminatın adalete erişimin temel unsurları olduğunu kabul ederek müvekkillerini tazminat hakkı konusunda bilgilendirmeleri çok önemlidir.

Adli yardım kurumlarının, ceza yargılamasından müteakip tazminat davasına kadar mağdurların hukuki temsiline sürdürülmesini sağlaması da önemlidir. Medeni hukuk ve ceza hukuku arasındaki içsel yapısal ayrımlar, mağdurların insan hakları ihlalleri için yeterli hukuki çözüm yolları elde etmesini engellememelidir.

8.2.1 Kararların gecikmesi ve uygulanmaması

Mahkeme kararlarının uygulanmaması ve aşırı gecikmeler adalete erişimi kısıtlamakta, insan haklarına, yargı korumasına ve hukukun üstünlüğüne zarar vermektedir. Aşırı gecikmeler ve kararların uygulanmaması, AIHS’nin 6. ve 13. maddelerinin sağladığı korumanın kapsamına girer. Avrupa Konseyi’nin belirttiği gibi: “Bir devlete karşı bir mahkeme kararı almış bir kişinin, bundan tatmin elde etmek için icra takibi başlatmasını istemek uygun değildir. Bu, devletin görevidir.” (Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, 2016: 129). AIHM, kararların zamanında uygulanmasını sağlamaya yönelik yerel tedbirlerin “çok değerli” olduğuna, ancak Devletlerin kararların uygulanmaması nedeniyle tazminat teklif edebileceğine karar vermiştir. Adli yardım avukatları ayrıca kararların uygulanmasını sağlamak için usullerde müvekkillerine yardımcı olabilirler.

9. Veri toplama

Davalara ilişkin ayrıştırılmış verilerin toplanması, adli yardım sağlanmasındaki gelişmeler hakkında bilgi vermenin yanı sıra adalet sektörü olgularını ve bunun nüfusun belirli kesimleri üzerindeki etkisini anlamak için kritik bir araçtır. Adli yardım kurumları, adalet sektöründe kanıta dayalı politika değişikliklerini ilerletmek için veri toplama konusunda önemli bir imkâna sahiptir.

Toplanan veriler cinsiyete, yaşa ve mümkünse etnik kökene ve ekonomik duruma göre ayrıştırılmalıdır. İnsan ticareti ve ev içi şiddet de dâhil olmak üzere kadına yönelik şiddet içeren davalarla ilgili olarak,

228 AB Mağdur Hakları Direktifi; İstanbul Sözleşmesi; CEDAW Genel Tavsiye No. 33; BM Suç ve Gücün Kötüye Kullanılması Mağdurları için Temel Adalet İlkeleri Bildirgesi, GA Res 40/34; Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Ağır İhlallerinin ve Uluslararası İnsancıl Hukukun Ciddi İhlallerinin Mağdurlarına Hukuk Yolu ve Tazminat Hakkı Sağlanmasına İlişkin BM Temel İlkeleri ve Yönergeleri.

229 CEDAW, Genel Tavsiye No. 33, paragraf 19(b),(c).

230 Borçlar Kanunu Madde 49, 56; GREVIO İlk Değerlendirme Raporu: Türkiye, 2018, paragraf 204.

231 AIHM, *Yarashonen/Türkiye*, 24 Haziran 2014, paragraf 63–66 (Devletin söz konusu davada genel hukuk yollarının etkili önleyici ve/veya tazmin edici bir çözüm sağlama kapasitesini tesis etmediği tespit edilmiştir.)

toplanan veriler **fail ile mağdur arasındaki ilişkiyi** de içermelidir.

Adli yardım büroları tarafından kadınların adalete erişimi hakkında toplanması gereken önemli veriler arasında şunlar yer almaktadır:

- Kadın adli yardım sağlayıcıların sayısı,
- Yargılama sırasında avukat sağlanan sanıkların cinsiyete göre oranı,
- Yargılama sırasında avukat sağlanan suç mağdurlarının cinsiyete göre oranı,
- Cinsiyete göre 100.000 kişi başına hukuk ve ceza davaları için adli yardım sağlayıcılarının sayısı.

Hem CEDAW hem de İstanbul Sözleşmesi, Devletlerin kadına yönelik her tür şiddete ilişkin istatistiksel verileri toplamasını ve ayrıştırmasını ve bu verileri kamuya açık hale getirmesini şart koşmaktadır.²³² Ayrıca, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) 5 ve 16, tüm ülkelerin sırasıyla cinsiyet eşitliği ve adalete erişim ile ilgili belirli verileri toplamasını öngörmektedir.

Ancak, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadına yönelik şiddet ve daha genel olarak adalet sektörü ile ilgili gerekli verilerin toplanması ve dağıtılması konusunda ciddi eksiklikler vardır.²³³ Kritik eksiklikler arasında, GREVIO, davaya dönüşmeyen suçlamalar ve TCDŞ davalarında verilen cezalar hakkında bilgi eksikliğine dikkat çekmiştir.²³⁴ Adli yardım büroları da dâhil olmak üzere kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet mağdurlarına yardım ve koruma sağlayan tüm kurumlar ilgili verileri toplamalıdır. Kanıt destekli bir artış, iç politikalar da dâhil olmak üzere etkili yasa ve politikaların tasarlanmasını ve uygulanmasını teşvik edecektir (Walby, 2016).

9.1 Veri koruma

6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanununun 4. maddesi kişisel verilerin işlenmesine ilişkin usul ve esasları içermektedir.²³⁵ Bu Kanun, Kişisel Verilerin Otomatik İşlenmesine İlişkin Olarak Bireylerin Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesini²³⁶ ve Avrupa Birliği Veri Koruma Direktifini uygulamaktadır.²³⁷ Avrupa Konseyi Sözleşmesinin 65. Maddesine göre, **toplanan verilerin toplanması, saklanması ve dönüştürülmesine ilişkin tüm süreçlerde, gizlilik ve mağdurların, failerin ve ilgili diğer kişilerin mahremiyetine saygı gösterilmesi sağlanmalıdır.**²³⁸ Bu, kamuya açık istatistiklerde verilerin herhangi bir kişisel bilgi içermemesi gerektiği anlamına gelir.

Avukatlar, VERBİS'e²³⁹ kayıt olma zorunluluğundan muaf olmakla birlikte, avukat-müvekkil ilişkisinin kurulması sırasında müvekkil tarafından belgelerin teslim edilmesinden sonra Kişisel Verileri Koruma Kurulu (KVKK) tarafından veri sorumlusu olarak kabul edilmektedirler.²⁴⁰

Veri sorumlusu olarak avukatlar, müvekkillerini veri koruma hakları ve avukatın veri güvenliğini sağlama ve veri taleplerine yanıt verme yükümlülükleri konusunda bilgilendirmekle yükümlüdür. Müvekkillerinin kişisel verilerinin KVKK uyarınca işlenebilmesi için sınırlı, doğru, eksiksiz ve güncel kişisel verilerin sadece belirli bir amaçla elde edilmesi ve işlenmesi gerekmektedir.

232 İstanbul Sözleşmesi Madde 11(1)(a); CEDAW kadına yönelik şiddete dair Genel Tavsiye No. 12; ayrıca bkz. Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair BM Bildirisi Madde 4(k), A/RES/48/104, 20 Aralık 1993.

233 GREVIO, Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesinin Türkiye tarafından uygulanmasına ilişkin tavsiye, IC-CP/Inf(2019)2, 2019, Tavsiye 8.

234 GREVIO İlk Değerlendirme Raporu: Türkiye, 2018, paragraf 77.

235 7 Nisan 2016'da Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

236 ETS. No. 108.

237 95/46/EC.

238 İstanbul Sözleşmesinin Açıklayıcı Raporu, paragraf 80.

239 Veri Sorumluları Sicil Bilgi Sistemi.

240 [Avukatlar için Kişisel Verileri Koruma Kanunu](#), Ankara Barosu, 2020.

Müvekkil, veriler ve işlenmesi hakkında bilgi edinebilmek ve dilerse kendisine ait verileri saklanmaları zorunlu olmadıkça silebilmek için talebi üzerine kendisi ile ilgili verilere erişebilmelidir.

Kişisel verileri kayıtlı olan kişilere, bu tür verilerin bilgilendirilmiş rızaları olmadan paylaşılması şartı da dâhil olmak üzere tam anonimlik sağlanmalıdır.²⁴¹ Müvekkil verilerini korumak için alınabilecek önlemler şunları içerir:

1. Müvekkillere bilgilerinin elektronik veri tabanında tutulacağına bildirilmesi ve rızalarının alınması, verilerin saklanması için net bir süre sınırının belirtilmesi;
2. Verileri şifrelenmiş biçimde tutulması;
3. Kullanıcıların verilere erişiminin, yetkinlikleri ile ilgili alanlarla sınırlandırılması ve erişim seviyelerinin açıkça tanımlanması;
4. Yedekleme verilerinin korunması;
5. Anti-virüs ve güvenlik yazılımlarının kullanılması;
6. Alfanümerik şifrelerin kullanılmasının ve şifrelerin periyodik olarak değiştirilmesinin zorunlu olması;
7. Başvuru sahiplerinin veri güvenliğini ve gizliliğini sağlamak için kullanıcıların eğitilmesi.²⁴²

10. Sonuç

Özellikle Türk toplumundaki yapısal sosyal ve ekonomik kırılmalıklarının kadınları daha fazla hukuki yardıma muhtaç hale getirdiği düşünüldüğünde, kadınların adalete erişiminin sağlanmasında adli yardım avukatları kritik bir rol oynamaktadır. Bu El Kitabı, Türkiye'deki hukukçulara kadınların adalete erişimini kolaylaştırmak ve adalet sektörü aktörleri tarafından uluslararası standartlara ve Avrupa standartlarına uygun olarak yeniden mağdur edilmelerini önlemek için rehberlik sağlamak amacıyla medeni hukuk ve ceza hukuku uygulamalarında toplumsal cinsiyet perspektifinin ana akımlaştırılmasını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Adli yardım kurumlarının kadınların adalete erişiminin sistematik ihlallerini belirleme ve bunlara ilişkin verileri toplama kapasitesi, bu alanda kanıta dayalı bir hukuk reformu için muazzam bir potansiyele sahiptir.

241 Bkz. (Brankovic, 2021).

242 Mor Çatı, Veri toplama ve yönetim modellerine karşılaştırmalı bakış, 2017, erişim adresi: <https://www.morcati.org.tr/attachments/article/403/veri-toplama-ve-yonetim-modellerine-karsilastirmali-bakis.pdf>.

Ek 1

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet vakaları için kontrol listesi

Şiddetin ve biçimlerinin belirlenmesi:

1. Mağdur ve fail arasındaki ilişki nedir?
2. Müvekkil ev içi şiddet veya yakın partner şiddeti yaşadı mı?
3. Eğer öyleyse, hangi biçimlerde?
 - o Ekonomik
 - o Psikolojik
 - o Fiziksel
 - o Cinsel
 - o Israrlı takip
4. İnsan ticareti (sömürü) belirtileri var mı?
5. TCDŞ'nin başka biçimlerini yaşadı mı?
 - o Zorla evlilik?
 - o Sömürü?
 - o Diğer zararlı uygulamalar?

Koruma konuları:

- Risk değerlendirmesi yapıldı mı?
- Çocuklar için ayrı risk değerlendirmeleri yapıldı mı?
- Müvekkil temsili ve mahkemede hazır bulunma için bir güvenlik planı hazırlandı mı?
- Koruma kararı istendi mi? Genişletilmiş tedbir?
- Koruma kararı velayet ve ziyaretle ilgili hakları geçici olarak değiştirecek nitelikte mi?
- Koruma kararının süresini kapsayacak şekilde ekonomik destek (nafaka, iştirak nafakası) talep edildi mi?
- Mağdura uzlaştırma teklif edildi mi? Eğer edildiyse, gerekli tedbirler uygulandı mı?
- Fail gözaltına alındı mı?
- Mağdur, failin serbest bırakıldığı konusunda bilgilendirildi mi?
- Mahkeme içi koruma kararları istendi mi?
 - o Mağdur ifadesinin önceden alınması
 - o Kapalı duruşma
 - o Mahremiyet ve gizlilik için gerekli önlemler alındı mı?
 - o Ekran veya CCTV kullanımı

- Mahkeme belgelerinde anonimlik
- Adli görüşme odasının kullanımı

Hizmetlere yönlendirmeler

- KYŞ mağduru başka temel hizmetlere yönlendirildi mi?
 - Tıbbi
 - Sığınma evleri
 - Psiko-sosyal
 - Sosyal yardım
- Mağdurun medeni hukuk konularında yardıma ihtiyacı var mı?
 - Boşanma
 - Çocuk velayeti
 - Yoksulluk/iştirak nafakası
 - 6284 sayılı Kanun kapsamında koruma kararı

Başvurular, deliller ve suçlamalar

- Mahkeme masraflarından muafiyet talebinde bulunuldu mu?
- Mağdurun lehine olan tüm deliller toplandı mı?
- Cinsel şiddete ilişkin delillerin kaybolabileceği dikkate alınarak, deliller hemen toplandı mı?
- Mağdur fiziksel veya ruhsal bir zarar görmüşse sağlık kuruluşuna sevk edilerek adli rapor alındı mı?
- Bu raporun davanın ileri safhalarında delil teşkil edebileceği ve savunma tarafından görülebileceği konusunda bilgilendirildi mi?
- Şiddetin geçmişi başvurulara dâhil edildi mi?
- Devam eden eylemler bütünü olarak mı suçlanıyorr?
- Toplumsal cinsiyet, TCDŞ, engellilik veya başka bir konuda bir uzman düşünüldü mü?

Hukuk yolları: Ceza ve tazminat

- Tazminat talebinde bulunuldu mu?
- Cinsiyete dayalı nefret suçu uygulanabilir mi?
- İlgili KYŞ/EİŞ ağırlaştırıcı nedenlerden herhangi biri uygulandı mı?
- Bu suçun kapsamında ayrımcılık var mıydı?
 - Ayrımcılık sadece toplumsal cinsiyete mi dayalıydı?
 - Başka bir korunan kategoriye dayalı mıydı?
 - Etnik köken?
 - Engellilik?
- Toplumsal cinsiyete dayalı nefret suçu hükmü kapsamında, suç toplumsal cinsiyete dayalı mıydı?
-

Ek 2

Şiddet mağduru kadınlara bilgi sağlanması için kontrol listesi

- -Müvekkil toplumsal cinsiyete dayalı şiddet (TCDŞ) açısından taramaya tabi tutuldu mu?
- -Müvekkile hakları ve hukuki seçenekleri hakkında bilgi verildi mi?
 - Tazminat hakkına dair bilgi verildi mi?
- -Müvekkil yargılamanın gidişatı hakkında bilgilendirildi mi? Olası tanıklık etme ihtiyacı?
 - Karşı dava olasılığı?
- -Mağdur, ilgili herhangi bir medeni hukuk konusu için hukuk bölümüne yönlendirildi mi?
- -Mağdur, şikâyetler için diğer olası seçenekler hakkında bilgilendirildi mi?
- -TCDŞ mağduru koruma kararı çıkartma seçenekleri hakkında bilgilendirildi mi?
- -TCDŞ mağduru ve çocukları için risk değerlendirmeleri yapıldı mı? Bir güvenlik planı hazırlandı mı?
- -TCDŞ mağduru hizmetlere yönlendirildi mi?
 - Tıbbi
 - Psikolojik
 - Sığınma evleri
 - Sosyal yardım desteği?

Ek 3

Kanunla ihtilafa düşen kadınların vakaları için kontrol listesi

- Kadın davalı, daha önce toplumsal cinsiyete dayalı herhangi bir şiddet biçiminin mağduru olmuş mu?
- Davada baskın saldırgan kimdi?
- Suçla eş zamanlı olarak şiddet veya sömürü yaşadı mı?
- Suçu şiddeti/sömürüyü hafifletmek için mi işledi?
- Davadaki başka bir sanıkla yakın veya aile ilişkisi var mı/var mıydı?
- Zorlayıcı kontrole dair herhangi bir belirti var mıydı?
- Mağdurda Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) var mı?

Ek 4

Hukuk davaları için kontrol listesi: Boşanma

- Müvekkil toplumsal cinsiyete dayalı şiddet açısından taramaya tabi tutuldu mu? (Şiddet tespit edildiyse, yukarıdaki kontrol listesine bakın).
- Mahkemeden geçici velayet, nafaka, ev tahsisi vb. ile ilgili ihtiyati tedbir talebi edildi mi?
- Hatanın kadın eşe atfedilmesinin dayanağı olarak geleneksel cinsiyet rolleri tartışıldı mı?
- Nafaka talebi kapsamında yıllarca gerçekleştirilen ücretsiz bakım ve ev işleri ve/veya bakım sorumluluklarını üstlenmek için kariyer veya eğitim fırsatlarından vazgeçme kararlarına ilişkin hesaplamalar yapıldı mı?
- Evlilikte edinilen mallarının kapsamı ile ilgili belgelerin sunulması istendi mi? (örneğin, banka kredisi veya ev kredisi başvuruları)
- Yoksulluk ve iştirak nafakası ödemelerinin etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak için sorgulamalar yapıldı mı?

Temyizle ilgili sorular:

Ayrımcılık hususları:

- Mahkeme içi veya mahkeme dışı koruma önlemleri yeterli miydi?
- Boşanma/nafaka davalarında belirlenen tutarda ücretsiz bakım ve ev işleri dikkate alındı mı?
- Hukuki çerçeve, ayrımcılıkla mücadele mevzuatı ve/veya Anayasa tarafından korunan bir kategoriye karşı sistematik ön yargıya yol açıyor mu?
- Karar için dayanak olarak toplumsal cinsiyet veya diğer klişeler kullanıldı mı?
- Hukuki çözüm yolu etkili görüldü mü?
- Süreç ve çözüm zamanında mı gerçekleştirildi?
- Uygulanan yaptırımlar etkili, orantılı ve caydırıcı mıydı?
- Verilen tazminat uğranan zararın ağırlığını yansıtıyor mu?

Ek 5

Engellileri içeren vakalar için kontrol listesi

Engelliliğin belirlenmesi:

- Engellilik fiziksel mi? Kişinin bilişsel bozukluğu, zihinsel bir rahatsızlığı veya nörolojik farklılık yaratan bir durumu (DEHB, Otizm, Dispraksi, Disleksi, Diskalkuli, Disgrafi veya Tourette sendromu) var mı?
- Ayrımcılık hususları:
- Hukuki çerçeve, başkasının yerine karar vermeyi içeren bir vesayet modeli midir? (Eğer öyleyse, CRPD'ye aykırıdır ve sırf bu nedenden dolayı ayrımcıdır).
- Hukuki çerçeve, engelli kişilerin hukuki ehliyetini reddediyor mu? (Eğer öyleyse bu ayrımcılıktır).
- Mevzuat, engelli kişilere atıfta bulunurken rahatsız edici terminoloji kullanmaya devam ediyor mu? (Eğer öyleyse bu ayrımcılıktır).
- Mahkeme salonu söz konusu engelli kişinin erişimine açık mı? (Değilse, bu ayrımcılıktır).
- Engelliliği göz önüne alındığında, mahkeme salonunda kişi için makul düzenlemeler mevcut mu?
- Karar verme desteği öngörülüyor mu?
- Yukarıda sayılan hususlardan herhangi birine "hayır" yanıtı verilirse ayrımcılık iddiası söz konusudur.

Erişilebilirlik ve makul düzenleme:

Adli yardım bürolarında:

1. Büro, söz konusu engelli kişiler için erişilebilir mi? Değilse, müvekkilden başka bir yer önermesini isteyin.
2. Bilgilendirici ve hukuki belgeler alternatif formatlarda mevcut mu (büyütülmüş yazı tipi boyutu, Braille alfabesi vb.)?
3. Toplantı ve duruşmaların saatini belirlemek amacıyla ilaçların olası yan etkilerini sorun.
4. Mahkeme salonları:
 - Mahkeme salonu müvekkil için erişilebilir mi?
 - Değilse yer değişikliği talebinde bulunulabilir mi?
 - İşaret dili tercümanı ayarlanması gerekiyor mu?
 - Engeli nedeniyle mahkeme salonunda kişi için hangi makul düzenlemeler mevcuttur?
 - Isıtma Sistemi
 - Endüksiyon halkası sistemleri
 - Görüntü büyütme teknolojisi
 - Gerçek zamanlı altyazı
 - Refakatçi hayvan
 - Müvekkil, karar verme desteği alma hakkını kullanmak istiyor mu?
 - Destekleyici kişiler (yasal olarak tanınan)
 - Akran desteği
 - İletişim yardımı

5. Asli haklar:

- Engellilik konularında bir uzman düşünöldü mü?
- Müvekkilin tanıklık etmesi mümkün mü/tavsiye edilebilir mi?

6. *Yargı/mahkeme ön yargısı:*

- Yargılamanın herhangi bir aşamasında adalet aktörleri (avukatlar, savcılar, hâkimler, mahkeme personeli vb.) tarafından engelli bireylere ilişkin klişeler kullanıldı mı?
- Mahkemenin kararında klişeler var mıydı?
- “Yüksek yarar” standardını mı yoksa “irade ve tercihlerin en iyi yorumu” standardını mı kullandı?

Ek 6

Şiddete uğrayan kadınlar için güvenlik planlaması

Güvenlik planları şu özelliklere sahip olmalıdır:

- **Kişiselleştirilmiş.** Her durum farklı olduğu için herkese uyan tek bir güvenlik planı yoktur. Her güvenlik planının, ilgili mağdurun belirli ayrıntılarını ve riskin niteliğini ve düzeyini yansıtması gerekir.
- **Mağdurun çevresi tarafından desteklenen.** Tehlikede hissettiklerinde hangi aile üyeleri, arkadaşlar ve topluluk kaynaklarıyla iletişim kurmakta kendilerini rahat hissettiğini belirleyebilen mağdurla birlikte plan üzerinde çalışın.
- **Gerçekçi.** Uyulması zorsa bir güvenlik planı işe yaramaz. Planın durumun gerçekliğini ele alması gerekir. Ev içi şiddet durumlarında, güvenlik planlaması hazırlanırken, bazı kadınların bir istismarcıyla birlikte yaşamaya devam edeceği, bazılarının tutuklama veya kovuşturma sonrasında eşyle tekrar bir araya gelebileceği, diğerlerinin ise şiddet tehdidine veya varlığına rağmen çocukları birlikte büyütmeye devam edeceği kabul edilmelidir.
- **Bütünsel.** Güvenlik planı, evde, okulda, işte, toplu taşımada, çevrim içi ortamlarda, sosyal durumlarda mağdurun yaşamının her yönünü kapsamalıdır.²⁴³

Mağdur güvenlik planlaması için kontrol listeleri ve ipuçları:

Acil güvenlik ihtiyaçları

1. Şiddet içeren bir durumda yardım için kimi arayacağınızı belirleyin. Arkadaşların, akrabaların, komşuların, polisin ve yardım hatlarının telefon numaralarını not edin.
2. Acil durum telefon numaralarını ezberleyin veya küçük kartlara yazarak güvenli bir yerde saklayın ya da cep telefonuna kaydedin.
3. Failde evin anahtarı varsa, kapı ve pencerelerinizdeki kilitleri mümkün olan en kısa sürede değiştirin veya yeni kilitler ekleyin.
4. Evinizden güvenli bir şekilde çıkma alıştırmaları yapın. Hangi kapıların, pencerelerin, asansörlerin veya merdivenlerin kullanılmasının en iyi olacağını belirleyin. Banyo gibi çıkışı olmayan odalardan ve mutfak gibi silah olarak kullanılabilecek aletlerin olduğu odalardan kaçınin.
5. Acil bir durumda evden çıktıktan sonra nereye gideceğinize karar verin ve plan yapın. Bir çanta hazırlayın ve hızlı bir şekilde ayrılmak için gizli ama erişilebilir bir yerde saklayın.
6. Bir komşu, aile üyesi veya arkadaş belirleyin ve evden bir gürültü geldiğini duyarlarsa polisi aramalarını isteyin. Polisi aramaları için bir sinyal (örneğin belirli bir ışık yanıyor veya bir panjur indirilmişse) veya bir parola oluşturun.
7. Herhangi bir şekilde yaralanırsanız tıbbi yardım alın.
8. Haklar ve seçenekler hakkında bilgi sağlayabilecek yerel ev içi şiddet programından bir sosyal hizmet uzmanı veya savunucusu ile görüşün.

Veriler şunlara göre ayrıştırılmalıdır:

- Yaş
- Cinsiyet
- Etnik köken
- Engellilik
- Fail ile mağdur arasındaki ilişki

243 Uyarlandığı kaynak: UNODC, *Kadınların ve kız çocuklara yönelik şiddete etkili kovuşturma için el kitabı*, 2014, s. 57.

Koruma kararları

1. Koruma kararının fazladan kopyalarını alın ve bunları her zaman yanınızda bulundurun. Ayrıca kopyaları arabanız, arkadaşlarınız veya akrabalarınızın evleri, iş yeriniz ve çocuklarınızın kreşi veya okulu gibi güvenli bir yerde saklayın.
2. Ailenizi, arkadaşlarınızı, komşularınızı, işverenlerinizi, doktorunuzu veya sağlık hizmeti sağlayıcınızı ve çocuklarınızın kreş veya okulunu yürürlükte olan bir koruma kararınız olduğu konusunda bilgilendirin.
3. Aramaları kontrol edin. Failin telefon aramaları, metin mesajları, sesli posta mesajları ve e-postalar gibi tüm iletişimlerinin kaydını tutun.
4. Başka bir şehre veya eyalete taşıyorsanız, yeni şehrinizdeki koruma kararını polise kaydettirin.
5. Fail, koruma kararını ihlal ederse polisi arayın.

Kamuya açık alanlarda ve iş yerinde güvenlik

1. İşe gidiş geliş rotasını sık sık değiştirin.
2. İşverene failin güncel bir fotoğrafını verin.
3. İş yerinde veya toplum içinde kimlerin yardım edebileceğini belirleyin. İş yerinde "güvenli" bir kişi bulmaya çalışın. Gerekirse failin bir fotoğrafını verin.
4. Arabaya, otobüse veya trene kadar birinin eşlik etmesini isteyin.
5. Toplum içindeyken bir şey olursa ne yapacağınıza dair bir plan oluşturun.
6. Bir iş arkadaşınızın gelen telefon aramalarını görüntülemesini sağlayın ve taciz edici her şeyi belgeleyin.
7. İş verenin güncel acil durum bilgilerine sahip olduğundan emin olun.
8. Dışarıya çıktığınızda çevrenizdekilerin farkında olun.

Dijital güvenlik

1. Kişisel bilgisayarlar yerine yerel bir kütüphane, bir arkadaşınızın bilgisayarını veya iş yerindeki bir bilgisayar gibi genel erişime açık bir bilgisayar kullanmak, failin çevrim içi etkinlikleri izlemesini engelleyebilir. Tarama geçmişini olabildiğince sık temizleyin.
2. Telefonunuz fail tarafından verilmişse yeni bir telefon almayı düşünün.
3. İsteğe bağlı GPS konum hizmeti olup olmadığını görmek için cep telefonu ayarlarınızı kontrol edin ve varsa kapatmayı deneyin.
4. E-posta şifrelerini kimsenin tahmin edemeyeceği bir şekilde değiştirin veya yeni bir e-posta hesabı oluşturun.
5. Takip ediliyorsanız, fail arabaya bir GPS takip cihazı yerleştirmiş olabilir. Şüpheli nesnelere için arabanın içini ve dışını düzenli olarak kontrol edin.

Ek 7

Şiddete uğrayan kadınlarla görüşme için PEACE modeli

1990'larda, "görüşme yapılan kişiler için rahat ve destekleyici bir alan yaratacak ve güvenilir bilgi elde edecek şekilde" suç mağdurlarıyla görüşmeler tasarlamak ve yapmak için yol gösterici ilkeler olarak geliştirilen PEACE modeli, o zamandan beri, mülteci statüsü belirlemeleri de dâhil olmak üzere uluslararası koruma alanında kullanılmaktadır.²⁴⁴ PEACE modeli, aşağıda kısaca özetlenen beş unsuru içermektedir:

- **Planlama ve hazırlık** – Vatandaş olmayanlar ve sığınmacılar için menşe ülke gibi görüşülen kişinin özel durumu hakkında bilgi edinin; güç dinamiklerini ve bir tercümanın varlığının potansiyel etkisini dikkate alarak güvenli, özel ve gizli bir ortam hazırlayın.
- **Katılım ve açıklama** – Güven veren hoş bir atmosfer sağlamak için yargılayıcı olmayan sözsüz ve sözlü iletişimi kullanın; görüşme veya toplantının amacını, prosedürlerin gizliliğini açıklayın; görüşmeyi istedikleri zaman durdurabileceklerini veya bir sorunun tartışılmasının çok zor olduğunu düşündüklerinde bu belirtmelerini söyleyin. Bunları bir bilgi listesinden okuyarak değil, diyalog yoluyla açıklayın. Görüşmeye basit, hassas olmayan konularla başlayın.
- **Anlatım ve açıklığa kavuşturma** – Müvekkilin, geçmişi, kimliği, deneyimleri ve endişeleri de dâhil olmak üzere, iddialarını veya öyküsünü en az müdahaleyle serbest bir şekilde açıklamasını sağlayın. Yargılayıcı, müdahaleci ve düşmanca olmayan bir yaklaşım benimseyin, açık uçlu sorular sorun ve ardından daha odaklı sorularla konuyu netleştirin.
- **Kapanış** – Bilgileri aldıktan ve netleştirdikten sonra, müvekkilin ifadelerini özetlemek ve anladığınızı kontrol etmek için "aktif dinleme ve yansıtma kullanın", tüm düzeltme veya onayları kaydedin. Tüm görüşmeler için avukatlar:
 - Görüşme sırasında herhangi bir iletişim veya **örtük ön yargı**²⁴⁵ endişesi olup olmadığını belirlemek için görüşülen kişiyle bunu kontrol edin.
 - Görüşülen kişinin görüşmenin yürütülme şeklinden memnun olduğundan emin olun, dile getirilen endişeleri not edin ve bunları mümkün ve uygun olduğu ölçüde ele alın.
 - Uygunsa, sonraki adımları ve ne zaman bir yanıt bekleyebileceklerini açıklayın.
 - Görüşülen kişiye, görüşmenin duygusal yükünü işlemesi için zaman ve alan verin.
- **Değerlendirme** – Hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını ve bilgilerin güvenilir olup olmadığını belirlemek için görüşmeyi değerlendirin. Görüşmenin kendiniz üzerindeki etkisini değerlendirin. Değerlendirmeler, görüşme becerilerini geliştirmek için çeşitli göstergelerin kullanılmasını ve/veya görüşülen kişiden veya akranlardan geri bildirim alınmasını içerebilir.

244 (UNHCR ve IOM, 2021: 10).

245 Kasıtsız olarak ön yargı ve klişelere göre hareket etmek.

Ek 8

İnsan ticareti için güç ve kontrol çarkı

Ek 9

Türkiye’de kolluk kuvvetlerinin kayıt formuna göre kadına yönelik şiddet vakalarında risk faktörleri

Türkiye’de kadına yönelik şiddet vakalarına dair kolluk kuvvetleri tarafından kullanılan kayıt formunda öngörülmüş olan bazı risk faktörleri aşağıda sıralanmıştır:

ŞİDDET MAĞDURU İÇİN RİSK ARTIRICI ÖZEL DURUMLAR:

1. Hamilelik
2. 65 yaş üstü
3. Bedensel engellilik
4. Zihinsel engellilik
5. Uyuşturucu bağımlılığı
6. İntihara teşebbüs
7. Bakıma muhtaç / ağır hastalık
8. Şahıstan olmayan çocuğunun olması
9. Bakmakla yükümlü olduğu küçük çocuklar veya yaşlı ana-baba
10. Diğer

ŞİDDET UYGULAYANA YÖNELİK RİSK ARTIRICI ÖZEL DURUMLAR:

1. Öfkesini kontrol edemiyor
2. Şahsın ekonomik sorunları var
3. Şahıs işsiz
4. Şahsın psikolojik rahatsızlıkları var
5. Şahsın suç kaydı var
6. Şahıs cezaevinden firar etti
7. Şahıs alkol bağımlısıdır
8. Şahıs uyuşturucu madde bağımlısıdır
9. Kumar bağımlılığı var
10. Şahıs ölümle/öldürmekle tehdit etti
11. Şahıs intihara teşebbüs etti
12. Şahıs intihar etmekle tehdit etti

Ek 10

Türkiye’de şiddete uğrayan kadınlara yönelik hizmetler

1. Yardım hatları

Türkiye’de polis, jandarma, acil sağlık/ambulans hizmeti için 122 ve yabancılar için yardım hattı YİMER (157) 7 gün 24 saat ücretsiz olarak hizmet vermektedir. Kadınlara yönelik danışmanlık hizmetleri için bir telefon hattı bulunmaktadır: 183.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı Sosyal Destek hatları, kadına yönelik şiddet başta olmak üzere birçok alanda destek vermektedir. Ayrıca bir kadın derneğinin (Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu) işlettiği bir acil yardım hattı bulunmaktadır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı ŞÖNİM’ler ile kadın kuruluşları ve belediyelerin kadın danışma merkezleri de telefonla danışmanlık ve rehberlik hizmeti vermektedir.

Sosyal Destek Hattı /183

“Alo 183” Sosyal Destek Hattı, ailelere, kadınlara, çocuklara, engellilere, yaşlılara, şehit yakınlarına, gazilere ve gazi yakınlarına 7/24 rehberlik ve danışmanlık hizmeti vermektedir. Ayrıca bu hat, namus cinayetleri de dâhil olmak üzere ihmal, istismar ve şiddet vakalarına ilişkin ihbarları/bildirimleri alır ve olayın bulunduğu ildeki Acil Müdahale Ekibine ve/veya kolluk kuvvetlerine bildirir. Acil Müdahale Ekibi, durumu değerlendirir ve gerektiğinde polis veya jandarma birimleri ile koordineli olarak süratle müdahale edilir.

“Alo 183” hattına yapılan yurt içi aramalar ücretsizdir. Hat, Kürtçe ve Arapça bilen personel istihdam etmekte ve gelen aramaları bu dillerde yanıtlamaktadır. İşitme ve konuşma engelliler, işaret diliyle görüntülü iletişim sağlayan 0 549 381 0 183 numaralı telefonu, 3G uyumlu cihazları kullanarak hafta içi 08:00 - 12:00, Pazar günleri ise 08:00 - 17:00 saatleri arasında arayabilirler. Alo 183 yardım hattına ücretsiz metin mesajları da gönderilebilir. İşitme ve konuşma engelliler, adları, soyadları, (Türkiye Cumhuriyeti) kimlik numaraları ve talepleri ile birlikte “183” numarasına kısa mesaj gönderebilirler. Talepleri ilgili personel tarafından değerlendirilmekte, telefon veya kısa mesaj yoluyla bilgi verilmektedir. Yurt dışında yaşayan vatandaşlar, Bakanlığın görev alanına giren hizmetlerle ilgili yönlendirmelere ulaşmak için +90 312 253 92 00 numaralı Çağrı Merkezini arayabilirler.

Yabancılar İletişim Merkezi /157

2005 yılı Mayıs ayında insan ticareti mağdurlarına yardım amacıyla acil durum hattı olarak faaliyete başlayan YİMER 157, 2015 yılı Ağustos ayından itibaren “Yabancılar İletişim Merkezi” (YİMER 157) adı altında hizmet vermektedir. Hat, Göç İdaresi Genel Müdürlüğüne devredilmiştir. ve ağı buna göre genişletilmiştir. YİMER 157, kuruluş döneminde Türkçe, İngilizce, Arapça ve Rusça olmak üzere 4 dilde hizmet vermiştir. 1 Nisan 2016 tarihinden itibaren Almanca ve Farsça, 1 Ocak 2020 tarihinden itibaren Peştuca eklenmiştir. Yardım hattı şu anda 7 dilde 7/24 hizmet vermektedir. YİMER 157, vizeler, oturma izinleri, uluslararası ve geçici koruma dâhil olmak üzere çok çeşitli sorulara yanıt vermektedir. Ayrıca, bu yardım hattı deniz göçmen kaçakçılığı mağdurları ve insan ticareti mağdurları için hayat kurtarıcı hizmet sunmaktadır.

Türk Kadın Dernekleri Federasyonu Acil Yardım Hattı / 0549 656 9696 - 0212 656 96 96

Hürriyet gazetesinin Aile İç Şiddete Son Kampanyası kapsamında 2007 yılında kurulan Acil Yardım Hattı, 2015 yılından bu yana Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu (TKDF) tarafından işletilmektedir. Bu hattın önemli bir özelliği nöbetçi psikolog ve avukatların bulunmasıdır. Şiddet ve cinsel istismar mağdurlarının 0549 656 9696 ve 0212 656 96 96 numaralı telefondan ulaşabilecekleri hat, bilgilendirme ve yönlendirme

sağlamaktadır. Acil müdahale gerektiren durumlarda polise haber verilir ve vakanın takibi yapılır.

Sosyal Politika, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği (SPoD) / 0850 888 5428

2011 yılında bir grup akademisyen, avukat ve aktivist tarafından kurulan SPoD, LGBTİ+ topluluğunun yaşadığı şiddet, baskı ve ayrımcılığa kalıcı ve kapsamlı çözümler bulmak için çalışmalar yürütmektedir. SPoD, hukuki, sosyal ve psikolojik danışmanlık sağlamakta ve ruh sağlığı ve sosyal hizmet uzmanları, avukatlar, kurumlar ve belediyeler için eğitim çalıştayları düzenlemektedir. Ayrıca akademik araştırmalar, seminerler, paneller, savunuculuk toplantıları, Politika ve Aktivizm Okulları, seçim kampanyaları ve mültecilere, trans bireylere ve engellilere yönelik destek grupları düzenlerler. Kurum hem profesyonel çalışanlardan hem de gönüllülerden oluşmaktadır.

SPoD, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelimle ilgili sorular hakkında doğru bilgiler vermek için bir yardım hattı hizmeti sunmaktadır. Gönüllüler kapsamlı bir eğitim aldıktan sonra bu yardım hattında görev almaktadır. Yardım hattı şu konularda bilgi sağlamaktadır: Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık ve şiddet; cinsiyet geçiş süreçleri; HIV ve diğer cinsel yolla bulaşan hastalıklar; eşcinselliği açıklama, cinsel kimlik ve cinsel yönelim ile ilgili konular; psikolojik destek ve LGBTİ+ dostu kurumlar. Yardım hattı sadece Türkçe destek vermektedir.

Ankara Barosu Gelincik Hattı / 444 43 06

Ankara Barosunun Gelincik hattı 2011 yılında daha büyük bir proje kapsamında hizmete açılmıştır. 444 43 06 numaralı telefondan yardım hattına 7/24 ulaşılabilir. 6284 sayılı Kanuna göre fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddete maruz kalan kişilere, çocuklara, LGBTİ+ bireylere adli yardım sağlanmaktadır. Gelincik Projesinde 50 yönetim kurulu üyesi ve 300 gönüllü avukat görev yapmaktadır. Tüm yardım hattı çalışanları kadındır. Erkek avukatlar gönüllü hukuki yardım sağlarken, cinsel şiddet davalarında sadece uzman kadın avukatlar görevlendirilmektedir. Gönüllü avukatların adli yardım, Ceza Muhakemesi Kanunu, toplumsal cinsiyet, kadına yönelik şiddet ve uluslararası sözleşmeler konularında eğitim almaları gerekmektedir.

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu İletişim Hattı / 0505 004 1198

Bu hat her türlü cinsel şiddet, cinsel taciz (fiziksel temaslı veya temassız), mobbing, ısrarlı takip (dijital dâhil) ve cinsel saldırı (tecavüz, cinsel istismar vb.) için 7/24 ulaşılabilir. Acil müdahale (kişinin en yakın polis birimine yönlendirilmesi vb.), hukuki destek ve danışmanlık, psikolojik destek ve danışmanlık, barınma ve sağlık hizmetleri için yönlendirme hizmetleri sağlar. Başvurular mağdurlar ve bir akraba veya arkadaş tarafından yapılabilir.

ALO / 170

ASHB'ye bağlı Alo 170, istihdam ve sosyal güvenlik konusunda kapsamlı bilgi sağlar. Soru, öneri, eleştiri, bildirim, şikâyet, başvuru ve talepleri etkin ve hızlı bir şekilde çözmek amacıyla kurulmuştur. Bugüne kadar bu amaçla kullanımı sınırlı olmakla birlikte mobbing ve cinsel taciz davalarında kullanılabilir.

2. Sığınma Evleri ve Psiko-Sosyal Destek

Kadına yönelik şiddete maruz kalan kadınlar, ASHB tarafından işletilen ŞÖNİM'lerin yanı sıra kadın STK'lerine ve yerel yönetimler tarafından işletilen kadın dayanışma merkezlerine yüz yüze, telefonla veya çevrim içi danışmanlık ve destek almak için başvurabilirler. ŞÖNİM'ler 7/24 hizmet verirken, belediyelere ve kadın kuruluşlarına bağlı kadın dayanışma merkezleri sadece hafta içi hizmet vermektedir. Tüm bu merkezler kadınlara ve çocuklarına sığınma evlerine erişim, psikolojik destek, hukuki danışmanlık ve istihdam konularında destek sunmaktadır.

Sığınma evlerinin adresleri güvenlik nedeniyle açıklanmadığından ŞÖNİM ve kadın dayanışma merkezleri de sığınma evi başvuru mekanizmalarıdır. ASHB ve belediyeler tarafından işletilen sığınma

evlerine ve konuklerine erişim için ŞÖNİM'ye başvurulması gerekmektedir. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfının İstanbul'da işlettiği kadın sığınma evine başvurular doğrudan Vakfın dayanılma merkezine yapılabilmektedir.

Şiddete maruz kalan kadınlar, sosyal güvenceleri varsa, **devlet hastaneleri** tarafından sağlanan ücretsiz psikolojik desteğe ulaşabilirler. 6284 sayılı Kanun kapsamında sağlık kuruluşları tarafından ücretsiz olarak sunulan bu hizmetten sosyal güvencesi olmayan kadınlar da yararlanabilmektedir. Özellikle engelliler, evsizler, yoksullar, sağlık güvencesi olmayanlar, yaşlılar, mülteciler, sığınmacılar, ev içi şiddet mağdurları ve şehir dışından gelen hastaların tedavi süreçlerinde sahip olabileceği psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını desteklemek amacıyla devlet hastanelerinde **Tıbbi Sosyal Hizmet Birimleri** kurulmuştur. Bu birimler psiko-sosyal destek hizmetlerinin koordinasyonundan sorumludur. Ayrıca kadınlar, ASHB'ye bağlı ŞÖNİM'ler ve Sosyal Hizmet Merkezleri, belediyelere bağlı kadın dayanışma merkezleri ve kadın örgütleri aracılığıyla psiko-sosyal desteğe erişebilmektedir. Sığınma evlerinde kalan mağdurlar da psiko-sosyal destek hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanabilmektedir.

Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM'ler)

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun uyarınca Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri faaliyete geçmiştir. Bu merkezler şu hizmetleri sunmaktadır: Şiddet mağdurları için barınma, geçici mali yardım, danışmanlık ve rehberlik, risk değerlendirmeleri, geçici koruma kararı başvuruları ve takibi, kreş desteği, adli yardım, tıbbi yardım, istihdam desteği, çocuklar için burs ve kadınlar ve çocuklar için eğitim ve öğretim. ASHB, ŞÖNİM'lerde çalışan personele kadına yönelik şiddet ve diğer ilgili konularda düzenli eğitimler vermektedir.

Bazı ŞÖNİM'ler 7/24 çalışır durumdadır ve telefonla veya şahsen ulaşılabilir. 183 Destek Hattı, polis, jandarma, savcılık ve kadın danışma merkezleri kadına yönelik şiddet vakalarını ŞÖNİM'lere yönlendirmektedir. Aynı şekilde ŞÖNİM'ler de mağdurların ihtiyaçları doğrultusunda başvuru sahiplerini başka kurum ve kuruluşlara yönlendirebilmektedir. ŞÖNİM yönetmeliğine göre cinsel şiddet vakalarında tıbbi muayeneler sırasında mağdura bir hemşire veya sağlık görevlisinin eşlik etmesi gerekmektedir. Benzer şekilde, yasal prosedürler ve işlemler sırasında bir kadın profesyonel, mağdura refakat etmekle yükümlüdür. Yönetmelik ayrıca faillere karşı önleyici tedbirlerin koordinasyonunu da gerektirmektedir.

Kadın Danışma / Dayanışma Merkezleri

Türkiye'nin ilk kadın danışma merkezi, Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı tarafından 1990 yılında İstanbul'da kurulmuştur. 1991 yılında Kadın Dayanışma Vakfı, Altındağ Belediyesi ile iş birliği yaparak Ankara'da Kadın Danışma Merkezini faaliyete geçirmiştir. O zamandan beri, ülke genelinde birçok ilde kadın örgütleri ve belediyeler tarafından kadın danışma merkezleri kurulmuştur.

Kadın danışma merkezlerine telefonla, şahsen veya e-posta yoluyla başvuru yapılabilir. Merkezler mesai saatleri içinde (çoğunlukla iş günlerinde 10.00-18.00 saatleri arasında) hizmet vermektedir. Merkezler danışmanlık ve psikolojik hizmetler, hukuki destek ve iş bulma desteği sağlar. Başvuru sahipleri güvenlik, barınma, adli işlemler ile ilgili diğer ilgili hizmet sağlayıcılara ve iş bulma kurumuna yönlendirilir. Belediyeler tarafından işletilen bazı kadın danışma merkezleri, sığınma evlerinden ayrılan kadınlara ev eşyası desteği sağlamaktadır.

Üniversitelerin cinsel taciz ve cinsel saldırı önleme birimleri

Toplumsal cinsiyete, cinsel yönelime, cinsiyet kimliğine veya herhangi bir temele dayalı her türlü cinsel taciz ve saldırıdan, ayrımcılık ve sömürüden uzak bir akademik ortam sağlamak amacıyla bazı üniversiteler, öğrencileri ve çalışanları için özel şikâyet ve yardım birimleri kurmuştur. Bu birimler mağdurların şikâyetlerini değerlendirir, psikolojik destek ve danışmanlık sağlar ve adli kurumlara ve/veya kolluk kuvvetlerine (örneğin polis, savcılık) yönlendirme yapar. Bu birimlere başvurular şahsen veya elektronik ortamda yapılabilir. Birimler, kadına yönelik şiddetle mücadele konusundaki kararlılıklarını

politika belgelerine ve idari yapılarına yansıtarak, üniversite bünyesinde de farkındalık artırma çalışmaları yürütmektedir.

İlk Kabul Birimleri²⁴⁶

İlk Kabul Birimleri, ŞÖNİM himayesinde kadınlara ve beraberindeki çocuklarına iki haftaya kadar ikamet imkânı sağlamaktadır. Önce gözlemler yapılır, tıbbi muayene ve tedavileri yapılır ve psiko-sosyal ve ekonomik durumları değerlendirilir. İlk Kabul Birimine kabul için gerekli bilgi ve belgeler başvuru formu, ön görüşme formu, kimlik beyanı ve kadının sığınma evi/konukevi kurallarına uyacağına dair taahhünameidir.

Kadın sığınma evleri / konukevleri

Kadın sığınma evleri, fiziksel, duygusal, cinsel, ekonomik ve sözlü tacize veya şiddete maruz kalan kadınların, varsa çocuklarıyla birlikte geçici olarak barındırılabilceği, ihtiyaçlarının şiddetten uzak bir ortamda karşılandığı yatılı sosyal hizmet kurumlarıdır. Kadınların psiko-sosyal ve ekonomik sorunlarını çözmeleri için destek ve güç sağlarlar. İlk kamu kadın sığınma evleri 1990 yılında İzmir ve Ankara illerinde açılmış ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bağlanmıştır. Daha sonra 633 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün sorumluluğuna verilen sığınma evlerinden şu anda 110 tanesi ASHB'ye bağlı olarak faaliyet göstermektedir. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğüne bağlı iki sığınma evi, bir STK tarafından işletilen bir sığınma evi ve yerel yönetimler tarafından işletilen 32 sığınma evi daha vardır. Türkiye genelinde toplam 145 sığınma evi 3.454 kişi kapasiteli olarak hizmet vermektedir.

ASHB'ye bağlı kadın sığınma evleri için başvuru ŞÖNİM'e yapılmalıdır. Başka bir kuruma başvuru yapıldığında, başvurunun o ildeki ŞÖNİM'e iletilmesi gerekir. Belediye kadın sığınma evleri için başvurular ŞÖNİM'e veya varsa belediyenin kadın danışma merkezine yapılabilir. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfına başvurular doğrudan Mor Çatı kadın dayanışma merkezine yapılmalıdır.

Türkiye'deki kadın sığınma evleri, Kadın Konukevleri Yönetmeliği²⁴⁷ kapsamında faaliyet göstermektedir. Kadın örgütleri ayrıca iç işleyiş yönergelerini düzenlemektedir. "Konukevi Yönetmeliğine" göre şiddete maruz kalan ve kendisi ve varsa çocukları için barınma ihtiyacı olan her kadın, sığınma evinin sunduğu tüm hizmetlerden ücretsiz olarak yararlanabilmektedir. Herhangi bir gelirleri olmayan kadın ve çocuklarına sığınma evinde kaldıkları süre boyunca küçük bir miktar harçlık verilmektedir. Kadın sığınma evinde kalmanın azami süresi 6 aydır; ancak ihtiyaca göre uzatılabilir. Kadın sığınma evlerinin adresleri açıklanmaz ve ziyaretçi kabul edilmez.

3. Eğitim, istihdam ve güçlendirme

Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) Programları

Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), aktif iş gücü hizmetleri programı kapsamında, istihdamın korunması ve sürdürülmesi, işsizlerin becerilerinin geliştirilmesinin desteklenmesi, işsizliğin azaltılması ve belirli grupların (kadınlar, gençler, engelliler) iş gücüne girişine özel önem verilmesi amacıyla mesleki eğitim kursları, hizmet içi eğitim programları, toplum yararına programlar ve diğer kurslar, programlar, projeler ve özel önlemler sağlamaktadır. Bu programlar, tüm masrafları İŞKUR tarafından karşılanmak üzere ücretsiz olarak verilmektedir. Yararlanıcılara şehir içi seyahat dâhil günlük harcamalarını karşılamak için 20-100 TL/gün arasında bir cep harçlığı verilmektedir. Toplum Yararına Programlar kapsamında bu ödemeler asgari ücret düzeyinde tutulmaktadır. Katılımcılara mesleki yeterlilik kanıtı olarak uluslararası geçerliliği olan bir sertifika verilir. Kadına Yönelik Şiddet Ulusal Eylem Planında, sığınma evi/konukevi sakinleri için mesleki eğitim ve istihdam çalışmaları sağlamaktan İŞKUR sorumludur.

246 Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik Madde 3(1)-(f).

247 GREVIO raporunda "Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik" olarak anılmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı Halk Eğitim Merkezleri

Okuma yazma bilmeyen kadınlar ve mesleki beceri edinmek isteyenler, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenen halk eğitim kurslarına katılabilirler. Halk eğitim kurslarına katılmak için nüfus cüzdanı yeterlidir. 18 yaşından küçük kursiyerler için velisinin yazılı muvafakati, yabancı uyruklular için yabancı kimlik numarası veya geçici yabancı kimlik belgesi gereklidir. Halk Eğitimi Merkez Müdürlükleri, okuma yazma bilmeyen vatandaşlara ulaşarak okuma yazma kurslarının yaygınlaştırılması için her eğitim-öğretim yılı başında saha çalışmaları yapmaktadır. Okuma yazma kursları ve eğitim materyalleri için ücret alınmaz.

Sosyal Hizmet Merkezleri

İhtiyaç sahibi kişileri tespit ederek ve sosyal hizmet müdahale ve izleme çalışmaları yaparak çocuklara, gençlere, kadınlara, erkeklere, engellilere, yaşlılara ve ailelerine birlikte ve en erişilebilir şekilde koruyucu, önleyici, destekleyici, geliştirici hizmetler ile rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin verildiği kuruluşlardır. Bir süre önce Sosyal Hizmet Merkezlerinde ŞÖNİM irtibat noktaları kurulmuştur. Böylece şiddete maruz kalan kadınlara yönelik özel hizmetler daha fazla kadının erişimine açılmıştır.

Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM)

GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) İdaresi Başkanlığı, "GAP Bölgesinde Kadının Statüsü ve Entegrasyonu Araştırmasının" bulgularına dayanarak 1995 yılında ÇATOM modelini kurmuştur. ÇATOM'lar mahallelerde, şehir merkezlerinde ve merkez köy yerleşimlerinde kurulmuş olan topluluk temelli ve katılımcı merkezlerdir. Şu anda GAP Bölgesinin 9 ilinde aktif olarak faaliyet gösteren 48 ÇATOM bulunmaktadır (ÇATOM'lar Adıyaman (3), Batman (4), Gaziantep (2), Diyarbakır (7), Kilis (3), Mardin (9), Siirt (4), Şanlıurfa (9) ve Şırnak'ta (6) faaliyet göstermektedir). ÇATOM'lar kadınların sorunlarının farkına varmaları ve sorunlarına çözüm bulmaları için fırsatlar yaratmak, kadınların kamusal alana daha fazla katılımını ve kamu hizmetlerinden daha fazla yararlanmalarını sağlamak, kadın istihdamını ve girişimciliğini artırmak ve kadınları güçlendirerek toplumsal cinsiyet eşitliğine katkıda bulunmak amacıyla kadınlar ve kız çocuklara yönelik olarak faaliyet göstermektedir. Bu merkezlerden hem Türk vatandaşları hem de mülteci kadınlar hizmet alabilmektedir. ÇATOM'larda kadın katılımcıların 3 ila 6 yaşındaki çocuklarına çocuk bakımı sağlanmaktadır.

ÇATOM programları şunları kapsar: i) Okuma yazma programları, okul öncesi eğitim, annelik eğitimi, bilişim eğitimi, beslenme ve ev ekonomisi; ii) gezici ayakta hasta hizmetleri dâhil sağlık hizmetleri ve sağlık eğitimi; iii) el sanatları, örgü, tekstil, kuaförlük, keçe işleme, yerel oyuncak bebekler, gümüş işçiliği ve gelir getirici atölye çalışmaları için beceri geliştirme programları ve kadın girişimciliğini destekleyecek programlar; iv) sosyal hayata katılımı ve kadınların güçlendirilmesini destekleyen sosyal ve kültürel programlar; v) devlet sübvansiyonlarına ve hizmetlerine erişimi kolaylaştıran sosyal destek hizmetleri (örneğin burslar, sigortasız kişiler, HIV/AIDS'li kişiler için sağlık kartları ve resmi evliliklerin desteklenmesi vb.)

Belediyelerin Mesleki Eğitim Kursları

İl ve ilçe belediyeleri mesleki beceri ve hobi kursları vermektedir. Bu ücretsiz kursların sonunda katılımcılara sertifika verilmektedir. Her belediye, kurs kayıt tarihlerini ve başvuru kriterlerini İnternet sitesinde duyurur. Bu merkezlerde verilen kurslar hakkında daha fazla bilgi için belediyenin İnternet sitelerine bakılabilir.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları

Türkiye'de sosyal yardımlar ulusal düzeyde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM) tarafından yönetilmekte ve yerel düzeyde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV'ler) tarafından yürütülmektedir. SYDV'ler il ve ilçe valilerinin başkanlığında faaliyet göstermektedir.

SYDV'ler, mevzuatında öngörüldüğü üzere, kadın sığınma evinden isteyerek ayrılan kadınlara ve beraberindeki bakmakla yükümlü oldukları kişilere destek ve yardım sağlar. Ayrıca, hayati tehlike arz eden riskler nedeniyle il değiştirmek zorunda kaldıkları durumlarda kadınların ve beraberindeki çocukların ulaşım masrafları başta olmak üzere acil ihtiyaçları, İl Müdürlükleri aracılığıyla seferber edilen il/ilçe düzeyinde SYDV'ler tarafından karşılanmaktadır. Bu kapsamda karşılanan diğer giderler arasında kira, mobilya vb. yer almaktadır.

Sağlıklı Hayat Merkezleri

Sağlıklı Hayat Merkezleri (SHM), Sağlık Bakanlığına bağlı olup, bireyleri ve toplumu sağlık risklerinden korumak, sağlıklı yaşam tarzını teşvik etmek, birinci basamak sağlık hizmetlerini güçlendirmek ve bu hizmetlere erişimi kolaylaştırmak amacıyla kurulmuştur. SHM'ler, toplum sağlığı merkezine bağlı ek bir hizmet birimi olarak faaliyet göstermektedir. Merkezlerden ücretsiz ruh sağlığı danışmanlığı hizmeti alınabilir.

4. Şikâyet mekanizmaları

Kamu Denetçiliği Kurumu

Kamu Denetçiliği Kurumu²⁴⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisine bağlıdır ve merkezi Ankara'dadır. Kamu hizmetleriyle ilgili bir şikâyet mekanizması sunar. Yabancı uyruklular da dâhil olmak üzere gerçek ve tüzel kişiler, Kamu Denetçiliği Kurumuna şikâyette bulunabilirler.

Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Meclis Komisyonu (KEFEK)

KEFEK, başvuranların cinsel taciz, mobbing ve cinsiyet ayrımcılığı da dâhil olmak üzere istihdam alanında hak ihlallerine ilişkin iddialarını incelemektedir. Dilekçeler, posta, e-posta (kefek@tbmm.gov.tr) veya faks yoluyla gönderilebilir. Dilekçelerde iddia konusunun yanı sıra başvuru sahibinin adı, adresi ve imzası da yer almalıdır. Komite başvuru sahibini başvuru süreci ve sonucu hakkında üç ay içinde bilgilendirir.

CİMER

Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) şikâyetleri alır ve çözer. CİMER üzerinden alınan başvurular değerlendirilerek ilgili kuruma aktarılır. CİMER, çözümü "CİMER başvuru takibi" ekranından takip edilen şikâyetlere yanıt verir.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, insan haklarının korunmasını ve geliştirilmesini, ayrımcılığın önlenmesini, ihlallerin giderilmesini ve insan haklarının korunması alanında çalışan uluslararası kuruluşlar, kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, meslek kuruluşları ve üniversitelerle iş birliği yapmayı amaçlar. Başvuru üzerine ve kendi isteğiyle ayrımcılık şikâyetlerini inceler. Şikâyetler şahsen veya posta, e-posta, faks ya da kurumun elektronik sistemi (<https://ebasvuru.tihk.gov.tr/Giris.aspx>) aracılığıyla yapılabilir. Kuruma e-posta veya faks yoluyla başvuru yapılması halinde, dilekçenin aslının 15 gün içinde kuruma iletilmesi gerekmektedir. Kurumun İnternet sitesi üzerinden yapılan başvurularda dilekçe aslının sunulması zorunlu değildir.

KAYNAKÇA

- ▶ Brankovic, B. (2021). *Report on the webinar: administrative data collection and analysis on violence against women and domestic violence (Çevrim içi seminer raporu: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete Dair İdari Veri Toplama ve Analizi)*, Avrupa Konseyi
- ▶ MFİB ve diğ. (2018). *Türkiye’de adli yardım hizmetinin güçlendirilmesine yönelik AB eşleştirme projesi: Adli yardım avukatı olmak*
- ▶ Choudry, S. (2018). *Women’s access to justice: a guide for legal practitioners (Kadınların adalete erişimi: Hukukçu kılavuzu)*, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi.
- ▶ Christie, N. (1986). “The ideal victim”, In Fattah E.A. (ed.) *From crime policy to victim policy*, ss. 17-30, Palgrave Macmillan, London.
- ▶ Avrupa Konseyi (2016). *Preventing and combating domestic violence against women: a learning resource for training law enforcement and justice officers (Kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve bununla mücadele: Kolluk kuvvetleri ve adli yetkililer için bilgi kaynağı)*.
- ▶ Cusack, S. (2014). *Eliminating judicial stereotyping: equal access to justice for women in gender-based violence cases (Adli klişeleştirmenin ortadan kaldırılması: Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet vakalarında kadınlar için adalete eşit erişim)*, OHCHR.
- ▶ Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (2015). *Violence against women: an EU-wide survey: main results report (Kadına yönelik şiddet: AB genelinde bir araştırma: Ana sonuç raporu)*, Avrupa Birliği Yayın Ofisi, Lüksemburg. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı ve Avrupa Konseyi (2016), *Handbook on European law relating to access to justice (Adalet erişimle ilgili Avrupa Hukuku el kitabı)*, Avrupa Birliği Yayın Ofisi, Lüksemburg. <https://fra.europa.eu/en/publication/2016/handbook-european-law-relating-access-justice>.Avrupa Birliği, Suç mağdurlarının hakları, desteklenmesi ve korunmasına ilişkin asgari standartları belirleyen 25 Ekim 2012 tarihli ve 2012/29/EU sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi (Mağdur Hakları Direktifi).
- ▶ Avrupa Birliği, Mal ve hizmetlere erişimde bunların temininde erkek ve kadınlar arasında eşit muamele ilkesini uygulayan 13 Aralık 2004 tarihli ve 2004/113/EC sayılı Konsey Direktifi.
- ▶ Avrupa Birliği, 27 Kasım 2000 tarihli ve 2000/78/EC sayılı İstihdam Çerçeve Direktifi, *istihdam ve çalışmada eşit muamele için genel çerçeve*.
- ▶ İstihdamda erkek ve kadınların eşit muamele görmesine dair Avrupa Birliği Direktifi, Madde 2(2), 76/207/EEC Konsey Direktifinde değişiklik yapan 23 Eylül 2002 tarihli ve 2002/73/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi.
- ▶ 2002/629/JHA Konsey Çerçeve Kararının yerini alan insan ticaretinin önlenmesi ve mağdurlarının korunmasına ilişkin 5 Nisan 2011 tarihli ve 2011/36/EU sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi.
- ▶ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2015). *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*, Ankara.
- ▶ İstanbul Barosu (İB), Kadın Hakları Merkezi (2020). *Adli Yardım Bürolarına Başvurularda Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair 6284 Sayılı Kanun Uyarınca Alınan Koruyucu ve Önleyici Tedbirler Hakkında Rapor*.
- ▶ Kalem Berk, S. (2011). *Türkiye’de adalete erişim: göstergeler ve öneriler*, TESEV Yayınları: İstanbul.

- ▶ Kelly, L. , Sharp, N. ve Klein, R. (2014). *Finding the costs of freedom: how women and children rebuild their lives after domestic violence*, The Child and Woman Abuse Studies Unit (CWASU) and Solace Women's Aid, London.
- ▶ KONDA (2020). *Yoksulluk nafakası dosyası*, İstanbul. <https://konda.com.tr/rapor/19/nafaka-dosyasi>.
- ▶ Logar, R. ve Niemi, J. (2017). *Emergency barring orders in situations of domestic violence: article 52 of the Istanbul Convention: a collection of papers on the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Ev içi şiddet durumlarında uzaklaştırma tedbirleri: İstanbul Sözleşmesi Madde 52: Kadına yönelik şiddetin ve ev içi şiddetin önlenmesi ve bunlarla mücadeleyle dair Avrupa Konseyi Sözleşmesine dair makaleler)*, Avrupa Konseyi.
- ▶ Marchiori, T. (2016). *Guidance note: framework for measuring access to justice including specific challenges facing women (Rehberlik notu: Kadınların karşılaştığı özel güçlükler dahil olmak üzere adalet erişimin ölçülmesine yönelik çerçeve)*, UN Kadın Birimi ve Avrupa Konseyi, New York.
- ▶ Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı (2017). Mor Çatı, Veri toplama ve yönetim modellerine karşılaştırmalı bakış, <https://www.morcati.org.tr/attachments/article/403/veri-toplama-ve-yonetim-modellerine-karsilastirmali-bakis.pdf>.
- ▶ Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı (2021). *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Yasalarının Uygulanmasında Baro Adli Yardım Bürolarının Rolü*.
- ▶ ODIHR (tarih yok). *Gender based hate crime (Toplumsal cinsiyete dayalı nefret suçu)*.
- ▶ OHCHR (2018). *Background paper on the role of the judiciary in addressing the harmful gender stereotypes related to sexual and reproductive health and rights: a review of case law (Cinsel haklar ve üreme sağlığı haklarıyla ilgili zararlı toplumsal cinsiyet klişelerinin ele alınmasında yargının rolüne dair arka plan raporu: İçtihat incelemesi)* https://www.ohchr.org/sites/default/files/JudiciaryRoleCounterStereotypes_EN.pdf.
- ▶ Açık Toplum Adalet Girişimi (2017). *Strategic litigation impacts: torture in custody (Stratejik davalama etkileri: Gözaltında işkence)*, Open Society Foundations, New York. <https://www.justiceinitiative.org/uploads/b5a1dfa7-792b-407b-be48-79600b52842d/slip-torture-corrected-20180529.pdf>
- ▶ Kamu Hukuku Projesi (2016). *Guide to Strategic Litigation (Stratejik Davalama Kılavuzu)*. https://publiclawproject.org.uk/content/uploads/data/resources/153/40108-Guide-to-Strategic-Litigation-linked-final_1_8_2016.pdf
- ▶ Stark, E. (1995). "Re-presenting woman battering: from battered women syndrome to coercive control", *Albany Law Review*, 58, ss. 973-1026.
- ▶ Stark, E. (2012). "The dangerousness of danger assessment", *Domestic Violence Report*, 17(5), ss. 65-69.
- ▶ Madde Kullanımı ve Ruh Sağlığı Hizmetleri İdaresi (SAMHSA) (2014). *SAMHSA's Concept of trauma and guidance for a trauma-informed approach*, HHS Publication, Rockeville. https://ncsacw.acf.hhs.gov/userfiles/files/SAMHSA_Trauma.pdf.
- ▶ Şener, G. ve Abınık, N. (2021). *Türkiye'de dijital şiddet araştırması 2021*, Toplumsal Bilgi ve İletişim Derneği, UNFPA.
- ▶ Birleşmiş Milletler (1990). *The eighth UN Congress on the prevention of crime and the treatment*

of offenders (Suçun Önlenmesi ve Suçlulara Gösterilen Muameleye Dair Sekizinci BM Kongresi), Havana/Küba, 1990.

- ▶ UNDP (2004). *Adalet Erişim Uygulama Notu*.
- ▶ UNDP (2005). *Programming for justice: access for all: a practitioner's guide to a human rights based approach to access to justice (Adalet programlaması: Herkes için erişim: Adalet erişime insan hakları temelli bir yaklaşım için uygulama kılavuzu)*, Bangkok.
- ▶ UNHCR ve IOM (2021). *Conducting interviews workbook: sexual orientation, gender identity, gender expression and sex characteristics in forced displacement and migration (Görüşme için alıştırma kitabı: Zorla yerinden edilme ve göçte cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, toplumsal cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri)*.
- ▶ UNODC (2013). *United Nations Principles and guidelines on access to legal aid in criminal justice systems (Ceza Yargılaması Sistemlerinde Adli Yardıma Erişime Dair Birleşmiş Milletler İlkeleri ve Yönergeleri)*, Publishing and Library Section, United Nations Office at Vienna, Vienna.
- ▶ UNODC (2018). *Global trafficking in persons report (Küresel İnsan Ticareti Raporu)*, Vienna.
- ▶ UNODC (2019). *Global study on homicide: gender-related killing of women and girls (Küresel cinayet araştırması: Kadınların ve kız çocukların cinsiyete bağlı cinayeti)*, Vienna.
- ▶ UNODC (2020). *Female victims of trafficking for sexual exploitation as defendants (Sanık olarak cinsel istismar için kaçırılan kadın mağdurlar)*, Vienna.
- ▶ BM Kadın Birimi (2011). *Supplement to the handbook on violence against women (Kadına yönelik şiddete dair el kitabı eki)*.
- ▶ BM Kadın Birimi (2019), *Regional assessment of Implementation of the Beijing Declaration and Platform for Action in Europe and Central Asia (Avrupa ve Orta Asya'da Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu bölgesel değerlendirmesi)*, BM Avrupa ve Orta Asya Bölgesel Ofisi, İstanbul.
- ▶ BM Kadın Birimi, DSÖ, UNFPA, UNDP, UNODC (2015). *Essential services package for women and girls subject to violence (Şiddete maruz kalan kadınlar ve kız çocuklar için BM temel hizmetler paketi)*.
- ▶ BM Kadın Birimi, UNDP, UNODC ve OHCHR (2018). *A Practitioner's toolkit on women's access to justice programming (Kadınların adalet erişiminin programlanmasında uygulayıcılar için araç takımı)*. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2018/5/a-practitioners-toolkit-on-womens-access-to-justice-programming>
- ▶ BM Kadın Birimi, IDLO, UNDP, UNODC, Dünya Bankası ve The Pathfinders (2020). *Justice for women amidst COVID-19 (COVID-19 pandemisinde kadınlar için adalet)*.
- ▶ Walby, S. (2016). *Ensuring data collection and research on violence against women and domestic violence: Article 11 of the Istanbul Convention: A collection of papers on the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddete dair veri toplamanın sağlanması ve araştırma: İstanbul Sözleşmesi Madde 11: Kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddetin önlenmesi ve bunlarla mücadeleyle dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi)*, Avrupa Konseyi.
- ▶ Wilson, J., Fauci, J. ve Goodman, L. (2015). "Bringing trauma-informed practice to domestic violence programs: a qualitative analysis of current approaches", *American Journal of Orthopsychiatry*, 85 (6), 586.

► **CEDAW Komitesi İctihadı**

CEDAW, *Anna Belousova/Kazakistan*, Bildirim No. 045/2012

CEDAW, *A.T./Macaristan*, Bildirim No. 2/2003

CEDAW, *González Carreño/İspanya*, Bildirim No. 47/2012

► **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İctihadı**

A./Hırvatistan, Başvuru No. 55164/08

Airey/Hırvatistan, Başvuru No. 6289/73

A.K. ve L./Hırvatistan, Başvuru No. 37956/11

N.Ç./Türkiye, Başvuru No. 23178/94

B./Moldova, Başvuru No. 61382/09

Bălşan/Romanya, Başvuru No. 49645/09

C.N./Birleşik Krallık, Başvuru No. 4239/08

Emel Boyraz/Türkiye., Başvuru No. 61960/08

Eremia ve Diğerleri/Moldova, Başvuru No. 3564/11

Halime Kılıç/Türkiye, Başvuru No. 63034/11

Ebru Demirel/Türkiye, Başvuru No. 30733/08

Konstantin Markin/Rusya, Başvuru No. 30078/06.

M.C./Bulgaristan, Başvuru No. 39272/98

McVicar/Birleşik Krallık, Başvuru No. 46311/99

N.Ç./Türkiye, Başvuru No. 40591/11

Opuz/Türkiye, Başvuru No. 33401/02

Poirot/Fransa, Application No. 29938/07

Rantsev/Kıbrıs ve Rusya, Başvuru No. 25965/04

Talpis/İtalya, Başvuru No. 41237/14

Ünal Tekeli/Türkiye, Başvuru No. 29865/96

Volodina/Rusya, Başvuru No. 41261/17

Vuckovic ve Diğerleri/Sırbistan, Başvuru No. 17153/11

Y./Slovenya, Başvuru No. 41107/10

Yarashonen/Türkiye, Başvuru No. 72710/11

► **Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay**

Anayasa Mahkemesi, Sevim Akat Eşki, Başvuru No: 2013/2187, 19/12/2013.

Anayasa Mahkemesi, 27/5/2015 dava numarası 2014/36 E., 2015/51 K

Anayasa Mahkemesi, T. A. Başvuru No. 2017/32792, Tarih: 29/9/2021, Resmi Gazete tarihi and sayısı: 2/12/2021-31677

Yargıtay 4. Hukuk Dairesi davası (2015/6000-2016/5100, 14.04.2006).

► **Ulusal ve Uluslararası alandaki Normlar**

6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, Resmi Gazete No. 28338, 29 Haziran 2012

6328 sayılı Kanun, Resmi Gazete No. 29690, 20 Nisan 2012

İnsan Hakları Savunucuları, Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi [çevrim içi]

Avrupa ve Orta Asya'da Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu (BPfA)

CEDAW/CRC, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesinin Ortak Genel Tavsiyesi No. 31/Çocuk Hakları Komitesinin zararlı uygulamalara dair Genel Açıklaması No. 18 CEDAW/C/GC/31-CRC/C/GC/18

CEDAW kadına yönelik şiddete dair Genel Tavsiye No. 12

CEDAW kadına yönelik şiddete dair Genel Tavsiye No. 19

CEDAW evlilik ve aile ilişkilerinde eşitliğe dair Genel Tavsiye No. 21

CEDAW evlilik, aile ilişkileri ve bunların feshinin ekonomik sonuçlarına dair Genel Tavsiye No. 29

CEDAW kadınların adalete erişimine dair Genel Tavsiye No. 33

CEDAW Genel Tavsiye No.19'u güncelleyen kadına yönelik şiddete dair Genel Tavsiye No. 35

Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirlere Dair Genelge (No. 2006/17), Resmi Gazete 04.07.2006

6100 sayılı Hukuk Muhakemesi Kanunu

Ceza Muhakemesi Kanunu

1136 sayılı Avukatlık Kanunu

► Avrupa Barolar ve Hukuk Birlikleri Konseyi (CCBE) Adli Yardıma Dair Tavsiyeler

► İnsan Ticaretine Karşı Eylem hakkında Avrupa Konseyi Sözleşmesi

► Kadına yönelik şiddetin ve ev içi şiddetin önlenmesi ve bunlarla mücadeleyle dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)

► Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismardan Korunmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi, CETS No. 201

► Toplumsal cinsiyet eşitliği standartları ve mekanizmalarına dair Avrupa Konseyi Bakanlar

Komitesi Tavsiye Kararı CM/Rec (2007) 17, Açıklayıcı Bilgi Notu, CM (2007)153

- ▶ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin suç mağdurlarına yardıma ilişkin olarak üye devletlere Tavsiye Kararı Rec(2006)8
- ▶ Avrupa Konseyi, Medeni ve İdari Hukuk Alanlarında Adli Yardım Programlarının Verimliliği ve Etkinliğine Dair Bakanlar Komitesi Yönergeleri, paragraf 3, 31 Mart 2021.
- ▶ Avrupa Konseyi, Ciddi insan hakları ihlallerinin cezasız kalmasının önlenmesine dair Bakanlar Komitesi Yönergeleri, 2011
- ▶ Avrupa Konseyi, Bakanlar Komitesi, Adli yardım ve danışmanlığa dair 78(8) sayılı Karar, 2 Mart 1978
- ▶ BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)
- ▶ Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (CRC)
- ▶ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (CRPD)
- ▶ 2002/629/JHA Konsey Çerçeve Kararının yerini alan insan ticaretinin önlenmesi ve mağdurlarının korunmasına ilişkin 5 Nisan 2011 tarihli ve 2011/36/EU sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi
- ▶ Suç mağdurlarının hakları, desteklenmesi ve korunmasına ilişkin asgari standartları belirleyen ve 2001/220/JHA sayılı Konsey Çerçeve Kararının yerini alan 25 Ekim 2012 tarihli ve 2012/29/EU sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi
- ▶ AB İstihdam Çerçeve Direktifi. İstihdam ve çalışmada eşit muamele için genel çerçeveyi belirleyen 27 Kasım 2000 tarihli ve 2000/78/EC sayılı Konsey Direktifi
- ▶ AB Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Direktifi: İstihdam ve çalışmada erkek ve kadınlar için eşit fırsatlar ve eşit muamele ilkesinin uygulanmasına dair 5 Temmuz 2006 tarihli ve 2006/54/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi.
- ▶ AB Toplumsal Cinsiyet Mal ve Hizmetleri Direktifi: Mal ve Hizmetlere Toplumsal Cinsiyet Bakımından Eşit Erişim Direktifi 2004/113/EC
- ▶ Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü **Sözlük, [çevrim içi]**
- ▶ Avrupa Ulusal İnsan Hakları Kurumları Ağı (ENNHRI), **BM Paris İlkeleri ve Akreditasyonu**, <https://ennhri.org/about-nhris/un-paris-principles-and-accreditation>
- ▶ Kadına yönelik şiddetin ve ev içi şiddetin önlenmesi ve bunlarla mücadeleye dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi Açıklayıcı Raporu
- ▶ GREVIO İlk Değerlendirme Raporu: Türkiye, 2018
- ▶ GREVIO (2021) Kadına yönelik şiddetin dijital boyutuna ilişkin 1 No'lu Genel Tavsiye
- ▶ Havana İlkeleri
- ▶ İnsan Hakları Konseyi, Hakim ve Savcıların Bağımsızlığına İlişkin Özel Raportörü Ara Raporu, A/66/289
- ▶ HRC, Kadın-erkek eşitliğine dair Genel Açıklama No. 28

- ▶ HRC, Genel Tavsiyesi No. 32, Madde 14, Mahkemeler önünde eşitlik ve adil yargılanma hakkı
- ▶ Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICCPR)
- ▶ Kolluk Kuvvetleri Yönetmeliği No. 6284; Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik ve 6284 sayılı Kanunun Uygulama Genelgesi.
- ▶ 4721 sayılı Türk Ceza Kanunu
- ▶ 4857 sayılı İş Kanunu

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu

- ▶ İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında 5651 sayılı Kanun
- ▶ 5726 sayılı Tanık Koruma Kanunu
- ▶ 6701 sayılı İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu, Resmi Gazete No. 29690, 20 Nisan 2016
- ▶ 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun
- ▶ 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu, Resmi Gazete No. 28331, 22.06.2012
- ▶ 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu
- ▶ Türk Ceza Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 7406 sayılı Kanun, Resmi Gazete, 27 Mayıs 2022
- ▶ Borçlar Kanunu
- ▶ Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Meclis Komisyonu (KEFEK), <https://www.tbmm.gov.tr/ih-tas-komisyonlari/kadin-erkek-firsat-esitligi/anasayfa>
- ▶ Ulus Aşırı Organize Suçlara Dair BM Sözleşmesine ek Başta Kadın ve Çocuklar olmak üzere İnsan Ticaretinin Önlenmesi, Bastırılması ve Cezalandırılması Protokolü
- ▶ Adli Görüşme Odaları Yönetmeliği
- ▶ Birleşmiş Milletler sistemindeki tüm politika ve programlarda toplumsal cinsiyet perspektifinin ana akımlaştırılmasına dair Ekonomik ve Sosyal Konsey kararları (1997/2) incelemesi. ECOSOC res 1997/2.
- ▶ ***Turin Principles of Professional Conduct for The Legal Profession in the 21st Century (21. Yüzyılda Hukukçular için Torino Mesleki Davranış İlkeleri)***, Sidney, 27.10.2002.
- ▶ Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair BM Bildirisi A/RES/48/104, 20 Aralık 1993
- ▶ Türkiye Barolar Birliği Adli Yardım Yönetmeliği
- ▶ İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi (İHEB)

Bu el kitabı, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyinin ortak programı "Batı Balkanlar ve Türkiye'ye Yönelik Yatay Destek 2019-2022" kapsamında uygulanan "Türkiye'de Kadınların Adalete Erişiminin Desteklenmesi" başlıklı eylemin bir parçası olarak hazırlanmıştır. Burada ifade edilen görüşler hiçbir şekilde iki tarafın da resmi görüşünü yansıttığı şekilde yorumlanamaz.

Avrupa Konseyi Avrupa kıtasının önde gelen insan hakları kuruluşudur. Kuruluş, Avrupa Birliği'ne üye tüm ülkeler dahil olmak üzere 46 üye ülkeden oluşmaktadır. Tüm Avrupa Konseyi üyeleri insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü korumaya yönelik Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini imzalamıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sözleşmenin üye ülkelerdeki uygulamasını denetler.

www.coe.int

Avrupa Birliği üye ülkeleri bilgi, kaynak ve geleceklerini birleştirmeye karar vermiştir. Bu ülkeler, birlikte, kültürel çeşitlilik, hoşgörü ve bireysel özgürlükleri korurken, istikrar, demokrasi ve sürdürülebilir kalkınma bölgesi oluşturmuşlardır. Avrupa Birliği, bu kazanımlarını ve değerlerini sınırları ötesindeki ülkeler ve insanlarla da paylaşmaya karardır.

www.europa.eu

Bu proje Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi tarafından finanse edilmektedir

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Bu proje Avrupa Konseyi tarafından yürütülmektedir

